

92-3
L 79

H. Enzeliņš

A t s k a t s
Trikātas novada
s e n ā t n ē

17421

H. Enzeliņš

H. Enzeliņš 49

92-3
L 79

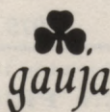
Atskats Trikātas novada senātnē

Ex Libris
Kārlis un Elizābete Liepiņš
Grand Haven, MI USA
(Līdz 1944. g. Vījiema pag. Valkas apriņķa "Kalējos")

Otrais — papildināts iespiedums

1979

A. G

gauja

Apģāds

C Ī B A

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0304044468

1979.

Printed in U. S. A.

RAVEN PRINTING, INC

Grand Haven, Michigan 49417

Ievadam.

Sastādot „Atskatu Trikātas novada senātnē,” nav un nevarēja būt mans nolūks rakstīt šī novada vēsturi, kas prasa plašākus pētījumus un lielākas zināšanas. Atskats ar nav domāts vēsturnieku vajadzībām, bet gan tautai, kālab atturējos no attiecīgo avotu minēšanas. Sakopotās ziņas es pa lielākai tiesai smēlos no muižu aktīm, kas sakopotas bijušā bruņniecības arhīvā un tagad glabājās valsts arhīvā. Viņās daudz vērtīgu ziņu par mūsu pagātņi, it sevišķi par 17. g. s. beigām un 18. g. s. pirmo pusi. Pamatojoties uz viņām, centos tēlot muižu celšanos un zemnieku ciematu bojā iešanu, kara laiku šausmas, seno kungu varu un zemnieku likteņus. Pievedot seno zemnieku vārdus, mans nolūks ierosināt vienu otru uz savas ģimenes vēstures pētīšanu. Un Trikātas novadā samērā vēl daudz to ciematu, kur jau ilgi, pat gadu simteņus, valda viena un tā pati dzimta.

Labprāt būtu arī plašāk tēlojis novada dabu, viņa kalnus un ielejas, viņa upes un ezerus, kas viss cieši saistās ar mūsu tautu, ar viņas pagātņi. Bet tas prasa tuvākus pētījumus, kas man nebij pa spēkam.

Sirsniģi pateicos visiem, kas mani šinī darbā atbalstījuši un kas sekmējuši viņa klajā nākšanu atsevišķas grāmatas veidā.

Journal

The first part of the journal describes the
 early days of the settlement, including the
 arrival of the first settlers and the
 establishment of the first buildings. The
 second part of the journal describes the
 growth of the settlement and the
 various activities of the settlers. The
 third part of the journal describes the
 difficulties and hardships of the
 early years of the settlement. The
 fourth part of the journal describes the
 success of the settlement and the
 various achievements of the settlers.

*Pa pagājības lauku staigājot
Sirds ļauna kļūst, šo sapni sapņojot,
Tik saldi kop, kā sēdot banīcā,
Ar dievrocīna zaru mātes gramotā.*

Autora rokraksts

(K. Skalbe)

I. Tāļvaldis un viņa dēli.

Straujāk pukst sirds, dzirdot minam Trikātu, kur pirms vairāk kā septiņsimts gadiem dzīvojuši un valdījuši Tāļavas lielskungs Tāļvaldis un viņa dēli. Viņi, par kuņiem kāds vācu vēsturnieks, grafs Zivers spriež, kā tie ir bijuši varoņi šī vārda pilnā nozīmē, cīņās rūditi. Un Trikāta toreiz ir Tāļavas ievērojamākais un gaišākais novads.

Latviešu Indriķa kronikā Trikātas vārds vairākkārt minēts. Atgriežoties 1208. gadā no vācu-libiešu-latviešu karagājiena uz Ungauniju, kurā nokļūst līdz pat Odenpejai, latvieši nostiprina savas pils un sagaida igauņus-bālēļiņus.

Un tiešām atriebšanās kārie ungaunieši sauc palīgā savus ciltsbrāļus sakaliešus, iebrūk Tāļavas Trikātas novadā, kur starp citu sadedzina dzīvu kādu latvieti, vārdā Vardeķi, citus sagūsta, un vispār latviešiem dara daudz ļauna. Apsēž igauņi arī Beverinas pili, uzbrūk cauru dienu tās aizstāvētājiem. Pēdējie izlaužas no pils, dodās cīņā ar uzbrucējiem igauņiem, nolaupa viņu zirgus un atgriežas atkal pilī. Iziet no pils pret igauņiem arī Roboams, viens no visdrošākiem un brašākiem latvju kareivjiem, cīņā nosit divus igauņus un vesels un Dievu slavēdams atgriežas atpakaļ pilī pie savējiem, kas varoni saņem ar gavilēm.

1211. g. rudenī igauņi ar lielu pulku ielaužas latviešu zemēs, siro slepkavodami caur Rūsiņa zemi, pārsteidz Trikātas mierīgos iedzīvotājus, izlaupa Tāļvalda mājokli un apkārtejos pagastus, pēc kam pulcējās pie Beverinas pils. Velti viņi brāžas pret to, cauru dienu velti viņi sviež tanī savas uguns lāpas, pēc kam ar savu laupījumu dodās steigšus mājās.

Drīz zemē parādās atkal cits ienaidnieks, — leiši, neraugoties uz gadu atpakaļ noslēgto mieru. Leišu bari no Kokneses gar Smiltēni nākdami, deļzinot un laupot iebrūk arī Trikātas novadā, pārsteidz tur Tāļvaldu un viņa dēlu Varibulu, kas cīņai nav gatavojusies, aizved viņus un daudz sievas un bērns gūstā. Leišiem, kas ar laupījumu uz mājām dodas, uz pēdām pakal steidzās Tāļvalda dēls Rameķis, ar saviem latviešiem. Viņš aizsteidzās leišiem priekšā un no Daugavas puses viņiem uzbrūkot viņus sakauj. Leiši metās bēgt, pie

kam Tālivaldis uz leišu robežām atsvabinās un laimīgi, kaut gan desmit dienas ne maizes kumosa ēdis, atgriezās mājās pie savējiem.

1214. gada ziēmā atgriezās netaisnais un ienīstais soģis, no Pleskavas padzītais kņazs Vladimirs, spriež atkal arī Tālavas latviešiem savu netaisno tiesu. Čaur savu mantkārību un izsūkšanu viņš rada lielu nemieru. Tālivalda dēli, Rameķis un Druvvaldis, Burtņieku kungs, dodās uz Rīgu pie bīskapa un latviešu vārdā apsola tam, atņemt krievu un pieņemt katoļu ticību, kā arī dot gadā bīskapam no ik divi zirgiem vienu mēru (pūru) labības, lai kaŗa un miera laikos viņi varētu baudīt baznīcas aizsardzību.

Bīskaps Alberts tam piekrīt un sūta uz Tālavu savu audzēkni Indriķi, lai tas tur mācītu īsto ticību. — Kas spieda Tālivalda dēlus uz tādu soli, bez šaubām bij nevien netaisnais soģis Vladimirs, bet arī ienaidnieku — igauņu, krievu, leišu pastāvīgie iebrukumi latviešu zemēs, kas atkārtojās, neraugoties uz to, ka Tālavas latvieši arī no savas puses atbildēja pretuzbrukumiem.

1215. gada ziemas vācu kaŗa gājienā pret igauņiem, piedalās arī Tālivalda dēli ar Tālavas latviešiem. Šinī kaŗagājienā Tālivalda dēli vien salaupa trīs Vidzemes mārčiņas (gan laikam podus) sudraba, bez cita bagāta laupījuma, pastāvoša no drānām, zirgiem un lopiem, sievām, meitām un bērniem

Lai atriebtos, 1215 gadā ļauni igauņu bālēliņi savkārt ielauzās latviešu zemēs, apsēž ar lielu pulku Autines pili. Ciņā pret viņiem iziet Cēsu bruņinieki, kas igauņus piespiež steigšus atkāpties. Un kad pie vakara viņi nonāk Trikātā, viņi sagūsta Tālivaldu, kas no meŗa slēptuvēm atgriezies pašreiz atrodās pirtī, dedzina neŗēlīgi viņa miesas, draudē viņam ar nāvi, ja neuzrādīšot savu naudu. Gan viņš viņiem parāda 50 ozeriņus, bet tie dedzina viņu vēl vairāk. Viņš saka: „Kaut es arī visu savu un savu dēlu mantu jums parādītu, jūs tomēr nemazāk mani dedzinātu!“ Un vairāk viņš igauņiem naudas nerāda, kālab tie viņu uz uguns cepina, līdz kāmēr tas šausmīgās mokās izlaiŗ savu garu.

Tikko sadzird Rameķis un Druvvaldis sava tēva mocekļa nāvi, viņi dusmu pilni kopā ar radiem un draugiem savāc lielāku pulku latviešu kareivju, ielauzās igauņu zemēs, neko netaupot, uzmeklē izbēgušos viņu slēptuvēs, sadedzina dzīvus sagūstītos vīrus, aizved gūstā sievas un bērnus, līdz ar zirgiem un lopiem. Viņiem seko citi latviešu pulki. Un gan katram latvietim bij jāatriebj tēva vai brāļa nāve, mātes, māsas, mei-

tas vai līgavas nolaupīšana. Tālivalda dēli vien, lai atriektu savu tēvu, sadedzina dzīvus, vai arī dažādi mocīdami, nogalina vairāk par simts ievērojamāku igauņu. Igauni ir spiesti mieru līgt un likt kristīties.

Drīz atkal Tālavā iebrūk krievi, lai savāktu te meslus un aizejot viņi nodedzina Beverīnu un citas pilis. Lai par to atriebtos, tālavieši, igauņi un vāci atbild ar kara gājienu uz krievu zemēm. Bet tikko apvienotie atgriežas mājās, viņiem uz pēdām seko (1218. g.) Naugardas (Novgorodas) lielkņazs ar lielu pulku. Pie Cēsīm atspiesti krievi atgriežas caur Trikātu uz savu zemi.

Vācu karaģājiēnā uz Naugardu 1221. gadā piedalās latvieši un starp tiem arī trikātiēši, kas nonāk līdz kādai baznīcai netāl no Naugardas, no kuŗas paņēma svētbildes, zvanus, vairāk mucas vīraka, atgriežoties ar bagātu laupījumu savās mājās.

1223. gadā latviešu un lībiešu zemēs atkal iebrūk vairāki igauņu pulki. Viens no viņiem piemeklē Trikātas novadu, dedzina, slepkavo, laupa. Kāds igauņu pulks dodās uz Lēdurgu. Viņam seko Rameķis ar nedaudz latviešiem, kas pie Ureles (Ungurmuižas) sastop krievu virsnieku Varemaru, Vilandes pils-kungu, ko nosit līdz ar daudz citiem krieviem un igauņiem. Iegūstot daudz laupījuma, viņš caur Cēsīm atgriežas Trikātā.

Tā gadu par gadu cīņas un atkal cīņas. Zeme pagalam izpostīta. Krišuši latviešu, igauņu, lībiešu labākie dēli, igauņu spēks laužts, vāciem vairs nevajaga latviešu palīdzības, jo viņu vara ir nostiprināta. Jau 1224. g. pēc tam kad arī ar krieviem noslēgts miers, vācieši dalās lībiešu, igauņu un arī latviešu, Tālivalda dēlu zemēs, pie kam Trikātas novads piekrīt bruņiniekiem, t. i. ordenim.

Gadu vēlāk, t. i. 1225. gadā Trikātā, atpakaļceļā no Vilandes, ierodās pāvesta sūtnis Modēnas bīskaps Viļums. Te sapulcēti vai visi Tālavas latvieši, un sūtnis viņiem sludina Dieva vārdus.

II. Bruņinieku pils un pilsēta.

Vairs mēs neko nedzirdam par Tālivalda dēlu turpmāko likteni, uz ilgāku laiku no vēstures skatuves pazūd arī Trikāta, kur 1284. gadā pēc kāda vēlāku laiku kronista Arndta vārdiem, ordeņa mestrs Šauerburgas Viļums ceļ stipru mūra pili, kuŗas atliekas vēl tagad redzamas.

Piļu celšana savā laikā uzkrāva mūsu senčiem ļoti smagas nastas. Tās prasīja no toreizējā nelielā iedzīvotāju skaita ār-

kārtīgi daudz darba un upurū. Izlauzt un savest Trikātas pilskalnā visus pamatu, plašo, dziļo pagrabu, biezo sienu un vareno torņu celšanai vajadzīgos akmeņus un granti, piegādāt no tālām lauktuvēm kaļķu dedzināšanai vajadzīgos oļus, sagādāt vajadzīgos ķieģeļus, sacirst un savest vajadzīgo koka materiālu — kāds tas milzu darbs! Kas tagad vēl redzams no Trikātas pils citkārt vareniem mūriem, ir tikai niecīgas atliekas.

Senāks skats uz Trikātas pils drupām un baznīcu.

Ar biezo mūru un vareno torņu uzcelšanu vien vēl viss nebija darīts. Ap pili mūsu nomāktiem senčiem nācās rakt platus, dziļus grāvjus, uzvest vaļņus, nolīdzināt pašu pilskalnu. Visi šie lielā steigā izvestie, nelielā iedzīvotāju skaita dēļ tiešām apbrīnojāmie darbi bij veicami vienīgi ar iedzīvotāju nežēlīgu apspiešanu un izkalpināšanu.

Ap šiem senās varas mitekļiem saistās daudz asaru, daudz lāstu. Te apspiestajiem pienācās pašiem saviem apspiedējiem viņu varas nostiprināšanai un uzturēšanai celt toreiz vai neiznīcināmus mūrūs, kuŗu tumšos, dziļos pagrabos nācās smakt visiem tiem, kas kaut kā noziedzās pret šo nežēlīgo varu.

Ne par velti kāds Baltijas vācu rakstnieks Trūharts pirms 125 gadiem izsaucās: „Kālab gan ar' mūsu zemē neatgadījās zemes trīces, kas sagrauj šo pili un cietumu biezos mūrūs, viņu draudošos torņus, šos ļaunumu, asiņu un šausmu mitekļus, no kuŗiem gadu simteņiem ilgi izplūda šausmu pilna verdzība.“

Dokumentos Trikātas pils parādas vēl tikai 1429. gadā, kad viņu piemin kā ordeņa mestra, bruņinieku ordeņa augstākā valdnieka, mājokli. Arī vēlākos gados te labprāt uzturas un viesojas ordeņa mestri, un pavisam te izdoti viņu vārdā 27 dokumenti, no kam 12 parakstījis Hermanis fon Brigenejs, 6 Valters fon Plettenbergs, kas, kā stāsta, Tiepeles muižas pagalmā vēl tagad tur zaļojošo ozolu stādījis.

Kad Maskavas cars Ivans Briesmīgais 1554. gadā bij iekarojis Astrachanas caristi, salauzis seno Krievijas iekarotāju, krievu kalpinātāju tatāru varu, viņa uzvaru un asiņu alkstošais skats vērsās pret rietumiem, pret Livoniju.

Livonijas kungi sajūt briesmas tuvojoties, bet cer viņas vēl novērst.

1557. gada 25. oktobrī Trikātas pili no ordeņa pavēlnieka atvadās Vidzemes sūtņi — Horners, Franke un Gotthauzens, dodoties tajā ceļā uz Maskavu. Gan pats cars-varmāka sūtņus laipni uzņem, bet tas viņu nekavē pulcēt karaspēku pret Vidzemi. Jau 1558. gada sākumā nāk ziņas par ienaidnieka tuvošanās un jau janvāra beigās zemē, kā siseņu bari, iebrūk krievu mežonīgie pulki. Aluksnes pilskungs lūdz vācu karaspēka galveno noietni pārcelt uz Ērgemi, vai arī uz Trikātu. Un Trikātas pilskungs Ansis Foss ziņo, ka visi šī novada vācieši sabēguši Trikātas pili, kur kambari, istabas un pagrabi pildīti ar viņu mantām un labību.

Cerības uz mieru aizvien vairāk zūd un bruņošanās turpinās no jauna un lielā steigā. Ordeņa mantzinis Bernds fon Hevels (no viņa cēlies Ēveles draudzes un muižas nosaukums) ar ordeņa labības krājumu pārzini un dažiem zirgiem dodas maija sākumā no Cēsīm uz Trikātas pili, lai tur sagaidītu Cēsu bruņiniekus un līdz ar tiem tad dotos tālāk uz kara noietni Sangastā. Ordeņa ļaudis novietoti zemnieku ciemātos pils apkaimē. Gan zemē valda naudas trūkums, bet alus toties ir pārpilnam. Tas vezumiem sadzīts pili, šurp no Neihauzenas.

Jau zemes dažos novados plosās karš. Pēc ciestiem lieliem zaudējumiem ordeņa virspavēlnieks atgriežas caur Valku Trikāta, kur pulcē jaunus spēkus un vāc lielgabalus, lai varētu septembra sākumā par jaunu cīņā doties. Te arī viņš uzdod piegādāt no Rīgas pret samaksu uzturas līdzekļus.

Bet arī krievi nekavē. Vienā reizā gar Gulbeni un Smilteni pār nelaimīgo zemi, visu iznīcinādami, brāžas krievu pulki. Ar apcietināto piļu ieņemšanu viņi nekavējas, bet laupa un dedzina muižas un zemnieku mājas. Naktis sārto un gaiss pil-

dīts dūmu un gruzduma smaku. Trikātā pulcētam karaspēkam sāk jau barības trūkt.

Arī 1559. gadā Trikātas pili izrauga par sapulcēšanās vietu karaspēkam. Te ceturgtā svētdienā pēc lieldienas lai ierastos Livonijas aizstāvji, pat no Kurzemes un Sāmu salas. Visi lai gatavotos cīņai ar briesmīgo ienaidnieku.

Ordeņa varai sabrūkot, Vidzemi manto poļi. Trikātas pils ar novadu piekrīt poļu karālim Sigismundam II. Augustam. Viņa vietnieks, hercogs Niklavs Radzivils, uz pēdējā ordeņa mestra Ketlera ieteikumu 16. martā 1562. gadā par Trikātas pilskungu ieceļ Indriķi Strīku, kas šo amatu pilda ilgāku laiku.

Vēl tai pašā gadā karālis ieķīlā Trikātu un vēl 5 citas stipras pilis: Burtņiekus, Rūjienu, Ērgemi, Helmeti un Karkusu Somijas hercogam Jānim, nelaiķa Zviedrijas karaļa Gustafa Vazas otrajam dēlam, patreizējā karaļa Erika XIV. brālim, kas tai pašā gadā apprecējis viņa, t. i. poļu karaļa, māsu Katrinu, lai tā nodrošinātu tās pūru, kaut arī ar salaupītu mantu. Par visu te minēto piļu virspavēlnieku Somijas hercogs ieceļ grāfu Arcu, par kā izcelšanos vairāk nezina, kā vien to, ka viņš te ienācis no dāņu zemes.

Tikko Jānis ierodas Somijā, viņu uz viņa brāļa, karaļa Erika pavēli apcietina, ved uz Stokholmu, kur viņu met cietumā. Eriks grib piesavināties arī viņa pilis. Karkusu, kā pašu stiprāko un ievērojamāko, jau ieņem zviedru karaspēks. Pārejās pilis turpretim apdraud poļi, un viņu pavēlnieka, grāfa Arca, stāvoklis kļūst ļoti grūts. Viņš tālab stājas sakaros ar kņazu Kurbsku, cara iecelto Tērbaņas pārvaldnieku, piedāvājot viņam Helmetas pili pret pārejo četru piļu aizsardzību. Bet kad Arca plāni kļūst zināmi Helmetas pils aizstāvjiem, kur arī viņš pats uzturas, tie viņu apcietina, bet pili Kurbskim neatdod. Arcu viņi izdod Trikātas pilskungam Strīkam.

Gan Kurbskis pēdējam prasa Arca atlaišanu, bet velti, tam jāsmok Trikātas pils pagrabs, kamēr viņu uz Gottharda Ketlera rīkojumu nodod kakla tiesai, kas viņu kā nodevēju notiesā uz nāvi. Sodu šausmīgā kārtā izpilda 1564. gada decembrī Rīgā. Vispirms bende balti sakarsētām stangām izrauj viņam vairāk gabalus miesas, pēc kam viņu dzīvu pin uz rata, lauž viņa kaulus, pēc kam viņu sacērt četros gabalos. Šāds sods pat viņos laikos uzskatāms par pārāk bargu. Un Arca vaina nav īsti pierādīta. Kņazs Kurbskis to pilnīgi noliedza.

Indriķis Strīks, jau minētais Trikātas pilskungs, apprec Elīzabeti Tepeli, Tiepeles kunga Indriķa Tepeļa meitu.

Kad 1577. gadā krievu mežonīgie pulki atkal iebrūk Vidzemē, Trikātas pils leišu garnizons šo pili atdod krieviem, kas leišu tautības kaŗeivjus palaiž svabadībā, bet vāciešus patura gūstā. Krievi pili valda līdz 1582. gadam, kad uz miera līguma pamata viņa atkal piekrīt poļiem. Pēc dažām ziņām, krievi 1577. gadā itkā būtu to nopostījuši.

Lai varētu sekmīgi cīnīties ar luterānismu un zemē atkal ievest „vienīgi svētu darošo“ katolicismu, poļu karālis 1582. g. nodibina Cēsu biskāpiju, apbalvojot viņu, biskāpa uzturai ar plašiem zemes īpašumiem. Pēdējo starpā ir arī Trikātas pils ar novadu.

1600. gadā Trikātas pils padodas Zödermanlandes hercogam, vēlākam Zviedrijas karalim, jau minētā Gustafa Vazas trešajam dēlam Kārlim 9., kas bij uzsācis cīņu ar poļiem dēļ Vidzemes, cīņu ar poļu karali, sava brāļa, jau minētā Somijas hercoga, vēlākā Zviedrijas karaļa Jāņa dēlu Sigismundu, jezuitu kalpu. Bet kara laime, kas sākumā Kārlim uzsmaida, mainas un poļi drīz vien atkal kļūst par zemes un arī Trikātas pils kungiem, līdz kāmēr 25 gadus vēlāk Kārļa lielais dēls, Gustafs Adolfs, poļus galīgi no Vidzemes padzen.

Kara vēsturē Trikātas pili vairs nemin un par viņas izpostīšanu nekas nav zināms. Gan pamazām viņa būs sagrūvusi, kad par viņu, ka jaunlaiku kaŗavešanas nolūkiem nederīgu, vairs neviens nerūpējās. Un zemes apcietinājumu ierīkošanai vieta nebij piemērota.

Daļa no Trikātas pils drupām.

Ordeņa laikmeta beigās pie pils attīstās pilsētiņa, ko vēl 1598. gadā piemin. Blakus citām pilsētu tiesībām, viņai arī tiesība sodīt cilvēkus, kas nevar uzrādīt Rīgā, Terbatā vai

bet arī daļa no mūra un viss tas kas no koka, prasa atjaunošanas.

(1694. gadā ar neaizmirstamā zviedru karaļa Kārļa II., šī zemnieku, baznīcu un skolu drauga palīdzību, sāk jaunu baznīcu celt, ko pabeidz 1695. gadā. Mūra darbus izved Lorencis Nilsa dēls Spaks. Uzturai viņš un viņa strādnieki dabūn no zemniekiem; katru mēnesi uz katra cilvēka: 1 pūru rudzu miltos maizei, 1 mucu alus, 1 sieciņu putraimu, pussieciņu zirņu, 10 mār. sviesta, 10 mār. tauku, 1 aitu, 10 mār. sāls, 30 knapsierus un no katras zemnieku mājas visā darba laikā pa 2 vistām un 10 olām. Zemniekiem jāpiedod vajadzīgie palīga strādnieki: pirmsdienās 17, bet pārējās dienās 40.)

Koka darbus vada namdari Vēde un Videkons par 140 dālderiem, saņemot no zemniekiem vajadzīgo uzturu un palīga strādniekus par velti. Kanceli un altari par 130 dālderiem ceļ Indr Hennike. Vajadzīgās 4700 naglas piegādā Rīgas naglu kalējs Preiss par 12 dāld. 72 grašiem Dzelzs iziet pavisam 3 birkavi 10 podi 6 mārčiņas, par 8 dāld. birkavā rēķinot.

(Jau 6. janvārī 1698. gadā, tas ir tik 9 mēnešus pēc viņas veicinātāja, karaļa Kārļa XI. nāves, naktī izceļas uguns, kas noposta jaunās baznīcas koka torni, jumtu un iekšieni. Gan drīzumā draudze baznīcu atjauno, bet jau 1702. gadā mežonīgie krievi baznīcu atkal nodedzina.) Pusgadu vēlāk jau stājas pie baznīcas atjaunošanas, izdodot koka darbus jau minētam Vēdem.

Trikātas baznīca un mācītāja muiža 1799. g.

Ievērojot toreizējos kara laikus, torni vairs neuzceļ. (Un tā Trikātas Sv. Jāņa baznīcai 157 gadus ilgi nav sava torņa. Tikai 1858. g. liek pamata akmeni tagadējam baznīcas tornim. Viņu ceļ slavenais baznīcu cēlējs, priekulietis Mārcis Sārums, pēdējais Vidzemes lībietis, kā rakstīts uz viņa kapa krusta. Darbus beidz 1859. g. Vajadzīgos līdzekļus dod zemnieki un muižas. Arī bruņniecība šim nolūkam ziedo 1000 rubļus. Torņa celšanu ierosinājis Jaunbrenģuļu īpašnieks, baznīcas priekšnieks un landrāts Nikolajs fon Tranzehe, kas tomēr pats vairs nepiedzīvo darba galā nākšanu. Viņa kundze Šarlote, dzimusi f. Tranzehe, dāvina torņa apzeltīto gaili. Akmeni pie baznīcas durvīm dāvinājis viņas dēls, baznīcas priekšnieks Viktors f. Tranzehe. Virs baznīcas lielajām durvīm, zem bruņniecības ģērboņa, ievietots piemiņas raksts.

Par torni vācu rakstnieks Stavenhagens saka, ka ne torņa platums ne arī viņa augstums neesot isti piemēroti pašai baznīcai. Labā laikā tornis saskatams no 23 verstes attālās Baižkalna muižas kunga nama trepēm, kas stāv pie 600 pēdām virs jūras līmeņa.

Trikātas Sv. Jāņa baznīca.

Atgriežoties pie pašas baznīcas, jāaizrāda, ka to 1847. g. pamatīgi izlabo, atjaunojot vai visu to, kas no koka darināts,

izņemot altāri un kanceli. Arī jumtu atjauno. Darbi izmaksā pie 1100 rubļus, kuŗus ņem no baznīcas lādes. Atkal pie baznīcas izlabošanas stājās 1876 gadā. Viņas stāvu paaugstina par veselu asi, atjaunojot griestus un jumtu. Darbus izved namdaris Kampe.

1862. g. draudzes puiši, par ziedojumu ceļā savāko naudu baznīcai dāvina jaunu kroņa lukturi, kas izmaksājis 100 rbļ.) Pirmo reiz viņā atspīd sveču gaisma Ziemassvētku vakara dievkalpojumā.

1867. g. baznīca dabūn jaunas ērģeles, kas izmaksā turpat 1600 rbļ. un kuŗas pagatavojis ērģeļu meistars Martins.

Trikātas baznīcas altaris

Ir ziņas arī par baznīcas zvanu likteņiem. Tā 1723. g. zvans pārplīst un jāsūta uz Rīgu pārlišanai. Gan Trikātas toreizējais muižkungs Krūzemanis solās segt visus izdevumus, bet ne viņš ne arī viņa atraitne doto solījumu nepilda. Visi izdevumi tālab gulstās uz zemnieku pleciem. 1844. g. ziemā

aiz liela sala pārplīst baznīcas zvans. Tā vietā nākošā gadā no Rīgas pārved otrtik smagu. Bet arī tam nav ilgs mūžs. Gadus 30 vēlāk viņš dabū plaisu. Un 1875. g. 10. aprīli, Zaļā ceturtdienā, pirmo reiz atskan jaunā, par 300 rubļiem no Vācijas iegūtā zvana balss.

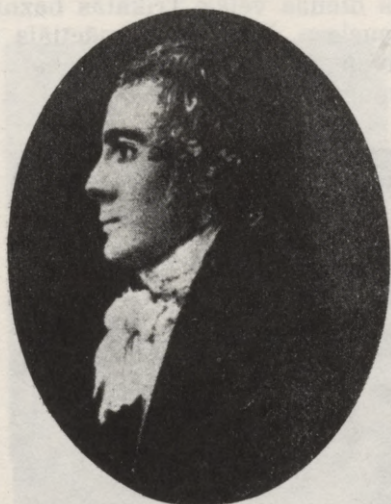
(Zem baznīcas senāk plašas kapu velves, kurās glabāja vācu draudzes cienīgākos un bagātākos locekļus. Katrai muižai tur sava īpaši iedalīta vieta. Par katru te glabātu liki baznīcai pienākas noteikta maksa. 1773 iznāk aizliegums glabāt likus baznīcu pagrabus. Un 1775. g. Trikātas baznīcas vizitācijas protokolos teikts, ka visi dzimtskapi baznīcas pagrabus aizmūrēti.

Kad Brenguļu muižas kungs Lilje miris, viņu ar pienācīgu godu glabā baznīcas liku velvēs, par ko viņa mantiniekiem jāsamaksā baznīcai par labu 3 dālderī un 4 baltie.

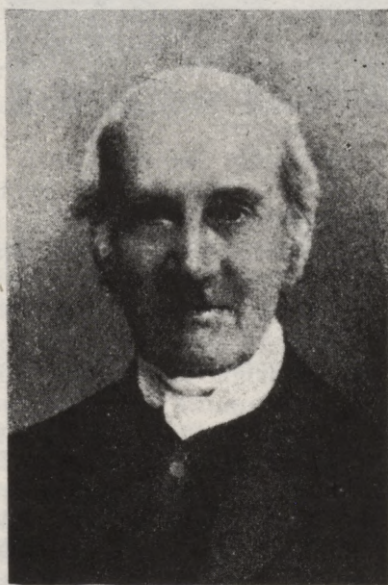
Trikātas draudzē ir divas kapsētas: draudzes kapsēta pie Trikātas uz Abula labā krasta un Vijciema kapsēta. Draudzes kapsēta senāk atradusies pie pašas baznīcas. 1775. g. baznīcas pārraudzīšanas protokolā teikts, ka kapsētai ir mūra sēta un zemnieku likus viņā rok pēc „šnores“. Jādomā, ka tas vēl attiecas uz veco kapsētu pie baznīcas. Bet 1781. g. jau pastāv tagadējā kapsēta. Brenguļu Daudžu māju ģimenes atzīmju grāmatiņā teikts: „1781. tad mēs kapsētu ar rudziem maksājam 7 gadi . . .“. Tas liecina, ka celta jauna kapsēta un ka par tai ierādīto zemi draudzes zemniekiem pienācies muižai samaksāt ar labību. 1855. g. kapsētai ceļ jaunu mūra bērkambari. Vēlāk kapsētu paplašina un 1865. g. draudzes konvents atļauj draudzes locekļiem par noteiktu maksu iegūt ģimeņkapu vietas.

Kopš 1625. g. Trikātā par mācītāju ir Jānis Ruhendorfs, kopš 1662. g. arī prāvests. Viņš mirst 1686 g. Viņa pēcnācējs ir Jānis Vīzenērs 1722. g. par mācītāju iesvēti Jāni Kristapu Vīzenēru. No 1739.—1780. g. mācītāja amatu valda Gotthards Jānis fon Dīts (Dietz), Smiltenes mācītāja Svantes Gustafa Dīts, šī visai ievērojamā un apdāvinātā garīgo dziesmu sacerētāja dēls, dzimis Smiltē 1713. g. 1766. un 1774. g. viņš izrāda neprātīgu pretošanos baznīcas pārbaudīšanas komisijai. Savā draudzē viņš atļaujas ievest pavisam ērnotus liturģiskus jauninājumus. 1748. g. viņu ieceļ prāvesta amatā, bet 1762. g. atkal atceļ. Viņam Trikātas mācītāja amatā seko Jānis Baltzars Zalcmanis, kas mirst 1804. g. 29 augustā. Pēc viņa par mācītāju ievēd Pauli Pezarovijusu, kas mirst 1816. g. 1817. g. par draudzes ganu iesvēti bijušo Tirzas-Velanas drau-

dzes mācītāju, 1771. g. Rīgā dzimušo Jāni Portu. Te viņš
darbojas līdz savai nāvei 1834. g. 19. aprīlim. Viņa pēcnācējs

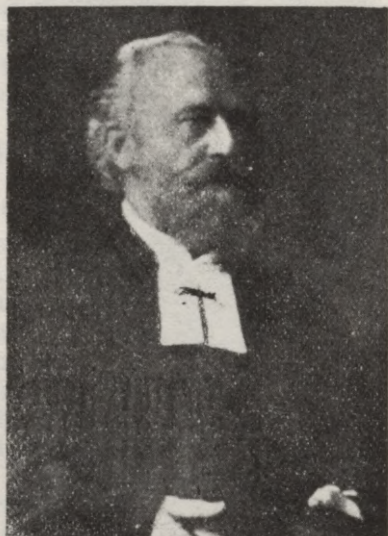

Mācītājs Jānis Ports.

Mācītājs Atvils Ports.

ir viņa 1806. g. dzimušais dēls Alvils Ports. No draudzes viņš šķiras (1879. g. 13. maijā) aizejot uz Rīgu dzīvot, kur mirst 1886. Divas dienas vēlāk Trikātas baznīcā par mācītāju iesvētī Hugo f. Keusleru, Dzērbenes mācītāja dēlu. Viņa sagaidīšanai celti divēji goda vārti, ceļa gabals no lielceļa līdz mācītāja muižai apugunots. Jau 1885. g. H. f. Keuslers aiziet

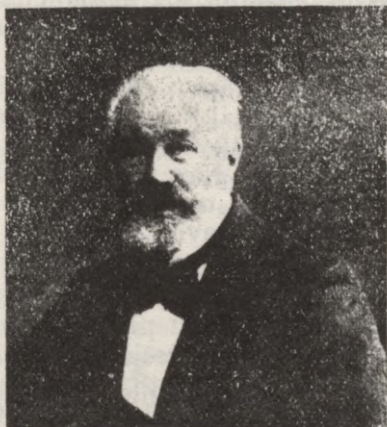

Mācītājs H. fon Keuslers.

uz Gulbeni par mācītāju, sava uz Pēterpili aizsauktā brāļa vietā. Nu draudze kādu laiku bez sava mācītāja, kamēr 1886 g. 26. maijā par tādu ievēd Kārli Šillingu, kas pirms tam bij mācītājs pie Ģertrudes baznīcas Rīgā un vēl senāk Umurgā.

Vēlāk H. f. Keuslers ir mācītājs Freiburgā, Bādenes valstiņā Vācijā, kur izdod garīga satura laikrakstu „Immanuel“, kuŗa 1918. g. decembra numurā viņš tēlo savu ciemošanos savā vecā Trikātas draudzē, tā gada augusta mēnesī. Kad 11. augustā viņš tur sprediķi teicis, baznīca bijusi pārpildīta, logi atvērti, lai arī tie, kas nav iekļuvuši baznīcā, varētu dzirdēt viņu runājam. Te viņu sirsniģi apsveikuģi tie, kuŗus viņģš sava amata laikā Trikātas draudzē iesvētiģjis un kas nu jau veci. Te viņu sveiciņģģjuģi draudzes pērminderi, te mātes, kuŗģm viņģģ kģ dvēģeģģu gans toreiz tuvu stģvģģjis. Viņģģ beigģģģ

saka: „Šī svētdiena liecināja, ka Dievam viņa ļaudis ir arī latviešu tautā. Mīlestība, ko es šīs dienās bagātā mērā iz-

Macītājs K. Šillings.

baudīju Trikātā, ir iepriecinājums, ir spirdzinājums, ko es līdz sava mūža galam pateicībā pret Dievu un savu uzticamo draudzi piemiņā paturēšu.“

Par sava mācītāja amata uzsākšanu Trikātas draudzē, H. f. Keuslers turpat raksta: „Trikātas draudzei Hernhūte bez šaubām lielu svētību nesusi. Man amatu uzņemoties, no 12 baznīcas vecākiem 7 reizā arī bij Brāļu draudzes saiešanas namu priekšnieki. Un kad pirmā baznīcas vecāko (pērminderu) sapulcē man uzstādīja jautājumu, kādas man attiecības ar Hernhūti, es atbildēju, ka es Hernhūtes ienaidnieks, ja tā no baznīcas šķiras, bet Hernhūtes draugs, ja tā ar baznīcu roku rokā iet. Nu pērminderi visi piecēlās, sniedza man rokas un paskaidroja, ka viņu vienīgā vēlēšanās ar baznīcu kopīgi Dieva valstību celt.“

Savā rakstā H. f. Keuslers piemin arī to, ka pirmā lielinieku laikmetā, 1918. g. lielinieki vākuši Trikātas draudzē parakstus par to, vai baznīcai turpmāk būt vai arī nebūt. Bet tikai daži simti izteikušies pret baznīcu, tūkstoši turpretim par to. Draudzes ērgelnieks un ķesteris plašā sanāksmē dedzīgi uzstājies pret lieliniekiem. Viņa runa atstājusi klausītājos dziļu iespaidu.

1685. g. zemnieki lūdz baznīcas valdi, sākt vācu dievkalpošanu agrāk. Viņu lūgumu ievēro un turpmāk vācu dievkalpojumu sāk pulksten astoņos. Tai pašā konventā, kas sasaukts uz augstāku rīkojumu, apspriež arī dažas citas visai svarīgas lietas. Krodziniekiem un melderiem jānodod mācītājam ikgadu pa pusedālderim, bet zemniekiem bez labības nodevām no ikvienas mājas ik pa divi vistām. Mācītājs pie dievgalda lai nepieņem vairāk vienā reizā, kā tas iespēj pieņācīgi apkalpot. Pieņem viņš drīkst vienīgi tādus, kas vismaz dienas astoņas iepriekš viņam pieteikušies. Nav pieņemami lādētāji un Dieva zaimotāji, bezdievji, vārdotāji un tādi, kas pēc viņiem skrien, līdz kamēr viņi nožēlojuši savus grēkus un cietuši baznīcas sodu.

1766 gadā un pēc tam atkal 1774. gadā izdarītās Trikātas draudzes un baznīcas revīziju protokoli sniedz dažas raksturīgas ziņas par draudzes toreizējo garīgo un laicīgo dzīvi.

1766. g. izdarītā revīzijā Jaunbrenguļu priekšstāvis fon Plāters liecina, ka draudzes mācītājs 6 gadus nav rūpējies par darbinieku pātariem muižās. Komisija uzdod, lai muižas ļaudis un darbinieki ikdienas turētu lūgšanas. Izzina, ka muižas darbiniekus parasti sestdienās atlaiž ap launaga laiku, izņemot Lipšukalna muižu, kur viņus pietur ilgāk. Komisija uzdod atlaist darbiniekus sestdienās ne vēlāk par trešā cēliena sākumu, lai tie iespētu svētdienās baznīcā būt. Vijciemā macitājs tura dievvārdus trīs reiz gadā: Mārtiņa, Jurga un Jēkaba dienā. Toreizējie baznīcas pērminderi ir: Trikātas Leimaņa Matīss, Lipšukalna Kaģa Jānis, Lubu Veģēra Jānis, Vec-Brenguļu Amšiņa Mārcis, Jaunbrenguļu Tīles Bērtulis, Plāņu Breķeļa Mārcis, Vijciema Dreimaņu Jēpis un Punkales Jānis, Vāles Lekša Mārcis, Tiepeles Stepa Jēkabs, Cempu Siļa Jānis, Dutkas Kārlina Andris.

Baznīcas pērminderiem dažas priekšrocības, kā brīva apglabāšana baznīcā pie lielām durvīm; viņi atsvabināti no būvmateriāla pievešanas draudzes būvēm, kā arī no mazām šķūtēm. Katru svētdienu vienam no pērminderiem mazā baznīcas lāde jāienes baznīcā un pērminderu un draudzes klātbūtnē šai lādē jāieliek upura nauda.

Kas bez dibināta iemesla atraujas no baznīcas apmeklēšanas, sodāms pirmo reiz ar naudas sodu, otrreiz tāpat, bet trešo reiz ar pieslēģšanu pie kauna staba. Par kroģēšanu dievvārdu laikā zemnieki sodāmi ar 10 pāriem rīkšu, bet vācieši ar 1 dālderu naudas soda.

Komisija noteic, ka kaulu kambarim kapsētā allaž jābūt kārtībā, lai viņā varētu novietot miroņu kaulus, kas jaunus kapus rokot izrakti, lai tie nemētātos pa kapsētu. Kad kaulu kambaris kauliem pilns, pēdējie ierokami zemē.

Ķesteris ir Dedumieša Pēteris. Nabagu mājā ir 15 nabagi. Baznīcas revīzijas komisijai 1774. gada oktobrī ierodoties uz Trikātas baznīcas pārlūkošanu, tā uzaicina šīs draudzes mācītāju fon Dītcu noturēt baznīcā dievkalpojumu un pēc tam ierasties Tiepelē un tur stādīties priekšā komisijai. Bet mācītājs šo rīkojumu neievēro un neklausā arī otrreizējam rīkojumam, kālab komisija spiesta atlikt pārbaudīšanu uz citu reizi.

15. septembrī 1775. gadā komisija atkal ierodas Trikātā, izdarīt pagājušā gadā atlikto revīziju. Pēdējā piedalās arī baznīcas priekšnieks majors fon Gerngros. Pavisam toreiz pie Trikātas draudzes pieder 229 zemnieku mājas. Pērminderi ir: Leimaņa Matīss, Spēlnieka Jānis, Vegēra Josts, Amšiņa Jānis, Tiles Bērtulis, Breķeļa Pēteris, Vijciema Dreimaņa Jēcis un Punkales Jānis, Lekša Mārcis, Dutkas Kārlina Andris, Sīļa Pēteris, Smeiļa Jānis.

1794. g. 10. jūlijā Trikātas draudzei pievieno no Valmieras draudzes Oliņu pusmuižu ar tās zemniekiem Aizgaujas lielmežos, atdalot par to no Trikātas draudzes Valmieras draudzei no Jaunbrenģuļu muižas 1^{1/2} arkla zemes ar Ķeņa pusmuižu un krogu, Leitīti un Zarupi.

1775. g. vācu draudzē 50 locekļu, latviešu draudzē 5000. Te daži skaitļi no Trikātas baznīcas grāmatām.

Gads	dievgaldnieku	laulātu pāru	dzimušu	mirušu
1722	1522	32	135	82
1724	1646	53	172	104
1725	2167	47	167	112
1728	1798	49	166	54
1729	2284	39	142	112
1734	2364	53	128	115
1735	2518	45	152	130

Kad pag. gadu simteņa četrdesmitajos gados krievu baznīckungu vilinošie solījumi un citur ļaudis steidzās pāriet krievu ticībā, cerot uz pasaulīgiem labumiem, Trikātas draudzē nav lētticīgo, kas šiem vilinājumiem ticētu, nerodas atkritēju no evaņģeliskās luterāņu draudzes. Nevajadzēja Trikātā krievu baznīcu celt. Ka tas tā, par to gan visvairāk jāpateicas Brāļu draudzes lielam iespaidam šinī draudzē.

IV. Brāļu draudze.

Brāļu draudzei, kuŗas garīgais centrs sākumā bij Valmiera, radās vēlāk daudz piekritēju arī trikātiēšos, kur pavisam pastāvējušas 8 saiešanas.

Vecākā no viņām gan ir Plāņu Mežuļos, kas celta ap 1769. gadu. Nedaudz jaunāka ir saiešana Plāņu Knapēs,

Saiešanas nams Plāņu Knapēs viņa tagadējā veidā.

kas liecina, ka plānēnieši dedzīgi pieķērās Brāļu draudzei. Daudžu saiešana brenguliešos dibināta 1792. g., kādam nolūkam te celts pie rijas kambaris. Šī saiešana allaž bijusi bagāta ar krietniem sacītājiem, kālab gājēju viņā bijis aizvien pa pilnam. Arī jaunvālēniešos kustībai savā laikā radās karsti piekritēji un te 1779. gadā Daudziešos pie rijas ceļ saiešanas kambari, kas nodeg 1872. gadā, pēc kam 1874. gadā turpat uzceļ košu skaistu ēku. Te ērģeļu iegādāšanai vienā pašā svētdienā uz saiešanu tētiņa ierosinājumu saiešanas dalībnieki atsaucīgi ziedo prāvu summu — 120 rubļus. Un gājēju šai saiešanai savā laikā nekad nav trūcis, tā ka dažkārt daudziem nācies ārpus durvīm stāvēt. Vijciemiešos ap 1804. gadu ceļ saiešanu kambari Kalējiņos, Taures purva malā, kas nodeg jau 1810. gadā līdz ar riju, pie kuŗas viņš celts. Drīz vien atjauno riju un pie tās atkal arī kambari. 1876. gadā te vēl

7 sacītāji. Ap 1815. gadu saiešanu uzsāk arī vijciemiešu Kundziņos, starp Raudas un Vijciema muižām, pie Smiltenes—Valkas ceļa. Sākumā te dzied saimnieka Matīsa dzīvojamā istabā. Matīss un viņa brālis Toms ir saiešanu: kopēji un vadītāji. Vēlāk te pie rijas ceļ īpašu kambari, pie kuŗa 1876. gādā vēl 6 sacītāji. Bet Vijciema pagasta saiešanām drīz vien nav tās piekrišanas, kas citos Trikātas draudzes novados.

Hernhūtes brāļiem un māsām bijis paradums uzrakstīt savas dzīves stāstus. Kas pats rakstīt nepratis, licis to citiem

1792. g. tamēž
 draudzē
 mēģinājis
 tas bija
 atšvehtes tas ee wange
 lijanis no ta nama
 turētāja
 tas mēģinājis pēlteris bija
 pēmonis kas dziedāja tam
 1792
 mēnes 22
 Namī mūj joku nam
 da. i. Budāret un t.

*No Vecbrenguļu Daudžu
 Dauvartu ģimenes chronikas.*

uzrakstīt. Dzīves stāsti gan visai maz pieskārās laicīgām lietām. Viņos galvenām kārtām gan tēloti garīgie pārdzīvojumi, senākā vienaldzība, šaubas, garīgā atmoda un laime, atdošanās Pestītājam. Plānēniešos vēl esot uzglabājušies ap 50 šādu dzīves stāstu, pa lielai daļai no 18. gadu simteņa. Man izdevība bij redzēt un lasīt 1799. g. janvāri, 67. gādā viņas vecumā svētīgi aizgājušās atraitņu māsas Lāču Madžas dzīves

stāstu, ko viņa pati par sevi uzzīmējusi, kā sākumā teikts. Dzīves stāsts gan jau nav viņas pašas rakstīts.

Kad tā lielā uzmodināšana mūsu zemē nākusi, tad arī Madžas vecāki uzmodināti. Uz Madžas lūgšanu vecāki arī viņu ņem sev līdz uz Brāļu stundām. Pašu pirmo reizi Mārsnēnu muižā viņa dabūn klausīties vācu brāli Berkholecu, kas klausītājus ar savu dedzīgo runu līdz asarām iekustina. Trešajā stundā arī Madža tā aizgrābta, ka viņas acis kļūst par asaru avotiem. Garīgas ilgas viņu pārņem. Jācīnās tomēr ar šaubām, pašmīlību un pašpatikšanu. Runājot par savu iepazīšanos ar ievērojamo Brāļu draudzes mācītāju Buntebartu viņa izsaucas: „Ak mīlais Pestītāis! svētī Tavus palīgus! Jūs Dieva kalpi, Jūs liecinieki no Jēzus vātīm, Jūs esiet ar Dieva gara uguni dzīvību un gaismu mūsu zemē nesuši. Arī man nabagam grēku tārpiņam Jūs bijāt par gaišumu. Tā ar bij tas svētīgs brālis Hesse ar savu mīlestību visiem sagrauztiem grēciniekiem par ārsta zālēm. Šie dārgi brāļi nesa mani nabadziņu uz rokām un iekš Jēzus vātīm viņi mani iestādīja kā sakaltušu zaru. Es visā manā mūžā pieminēšu Jūsu liecību, kā avotu no Jēzus asins vātīm; es savās lūgšanās un asarās Jūs pieminēšu. Jūs bijāt tās sen sludinātās rīta zvaigznes.... Savā mūža 22. gadā Madža kļūst par meitu māsu darbinieci un nedaudz vēlāk par visas savas kārtas kopēju. Šo darbību viņa apzīmē par savas žēlastības bet arī par savas sirds skolas laiku. Tie 10 gadi pilni prieku un sāpju nav aprakstāmi. Bet tad viņas sirdī iezogas pasaulīga mīlestība pret vienu brāli un šo mīlestību viņa ilgi slēpj savā sirdī, kamēr beidzot kādam brālim par to atzīstas un tam savu sirdi atklāj. Sava mūža 38. gadā viņa dodas laulībā ar Lāča Jāni, kuŗa mājās tai pašā laikā iestādīta draudze ar 47 dvēselēm. Abi viņi šo draudzīti kopj 9 gadus un draudzīte priecīgi vairojas. Viņas laulības dzīves 10 gadi ir grūti un smagi, viņas laulāts draugs ir miesīgi vājš cilvēks. Viņš svētīgi aizgājis un Madža paliek atraitne. Un viņa saka: „mans neredzams draugs man bij mans vienīgais vadons, pie viņa es pieturos, kamēr es pie viņa nākšu.

Patreizējais Brenguļu Jaundaudža saimnieks Dāvis Davarts par Daudža saiešanu un viņas kopējiem stāsta sekošo: Daudža saiešana dibināta un celta 1792. g., mana tēva tēva tēva, Daudža Jāņa dzīves laikā. Viņam par dzīves biedreni bijusi Mūrmuižas Sukura Mariņa, ko viņš uz Daudzi pārvedis 1805. g. Viņai pirmo reiz Daudža saiešanas namā esot par piemiņu iedāvinātas Brāļu draudzes dziesminieka Loskila „Ga-

rīgas dziesmas“, kas vēl tagad man glabājas kā mīļa piemiņa. Manas tēva mātes es netiku redzējis, bet tie, kas viņu redzējuši, man stāstīja, ar kādu sirsniību un mīlestību viņa Daudža saiešanu kopusi un skubinājusi tā laika cilvēkus nākt uz Daudzi. Panākumi ar bijuši, jo katru svētdienu, rītos un atkal pēc pusdienās, kambaris bijis pilns klausītāju. Tā tā Dieva mīlestība, ko viņa no Valmieras draudzes brāļiem bij sevī

Tai 1794 gada
 Tai 1794 gada
 na pēdiz swicig fencis dēns
 tad bijam nādz pēdwa
 kapina tad tēpwa es na
 wina mīcāli bay cysledz
 un pēdiz
 Tai 1792 gada
 Tai 22 aprīlī Dec
 tad es shanam meh sauru
 kum ba + pēdwa
 un tai 22 gada tad
 I tad 9 fēdwa pēdwa
 Reisi chesluda Reins un kug
 na jupis tad pēdwa
 pēdwa Reija Lābbu dēns
 Meru wēdwa wēdwa
 fēdwa wēdwa

No Vecbrenguļu Daudžu
 Daudzartu ģimenes chronikas.

uzņēmusi, ir nesusi bagātīgus augļus viņas dzīves laikā un vēl pēc tam. Ap 1866. g. Daudža saiešana bij viena no ievērojamākām Trikātas draudzē, jo kopēji viņai allaž bijuši labi un klausītāju tai nekad nav trūcis līdz pat 1914. g. Viens no viņas kopējiem, kas uz mani kā bērnu atstāja dziļu iespaidu ir — Ložas tēvs un viņa dzīves biedre. Viņiem sestdienās ap pulksten 7—8 vakarā, kad dziedāja „mazpulkam“, kuŗa priekšnieki viņi bij, uz Daudzi nākot, mans tēvs man 10 gadus ve-

cam zēnam, kas jau labi prata ar laivu rīkoties, uzdeva uzskatīt viņu atnākšanu no $\frac{1}{2}$ km. tālām Ložu mājām un viņus pārcelt pāri Abulam. No viņa izplūda sirsniņa un Dieva mīlestība. Pārējie kopēji, kuņus es redzēju un klausījos, ir sekošie: Pēteris Dauvarts, Daudža saimnieks, kas no galvas nerunāja. Pēteris Veinbergs, Vecbrenguļu Zvejnieka m. saimnieks, bij sirsniņš runātājs. Friedensteinu, Brenguļu melderi, Debesbraukšanas dienā, Daudža saiešanas namā, pēc Brāļu draudzes dziesmu grāmatas 137. dziesmas pirmo pantu nodziedāšanas uzsākot runu, piepēša nāve aizveda tā Kunga mierā. Tad Lībieša tēvs (Dr. Lībieša tēvs), Kaņepes Pēteris Loža, Mūrnieka

Saiešanas nams Vecbrenguļu Daudžos.

Pēteris Mūrnieks, Stauža M. Ērmanis, Vecdaudža Jānis Dauvarts, Vecložas D. Loža, Jaunložas Mārcis Loža, Kalnlībieša Lībietis.

Kā viesi uz „kārtas svētkiem“ daškārt ieradās arī Brāļu draudzes kopēji no Jaun- un Vecpiebalgas, Dzērbenes un Smiltenes, līdz paņemot arī ragu muziku, kas tai laikā bij visai ievērojams gadījums. Kā spēcīgākie no viņiem bij Līciša tēvs, Bilskas Ratnieka Lībietis, Jaunpiebalgas Cīrulis. Visi te minētie jau atdusās tā Kunga mierā.

Jau minētā Jaunpiebalgas Cīruļa runas dēļ sākās nesafranāšanās starp Daudža saiešanas kopējiem un Trikātas draudzes mūsu tautas atmodas laika darbiniekiem. Kad 1873. g. pie Daudža bij laulātu svētki un Cīrulis ar citiem piebaldzē-

niem tur kā viesi, tad tai pašā dienā Vecbrenguļu muižas vecā kunga ērbeģī vajadzēja notikt teātra izrādei — pirmajai tādai draudzē. Daudža saiešanas namā no toreiz vēl labi apmeklētās baznīcas bij sanākuši arī tā laika intelligence, klausīties Piebalgas brāļus. Un kad Daudža brāļi Cīrulim bij stāstījuši, ka šeit Dievu lūdzot, bet Brenguļos velnu saukšot, tad Cīrulis savā runā teica: „tie, kas apmeklē koncertus un teātrus labāk nebūtu dzimuši“ Tikko Cīrulis bij beidzis runāt, divos priekšējos solos sēdošie puisi tūlī piecēlās, uz vietas aizejot uz Brenguļiem. Mans netaiķa svainis R. bij rakstījis Jaunpiebalgas mācītājam, lai neatļaujot Cīrulim uz Daudzi nākt tādu nemiera uguni kurināt. Pēc tam Daudža brāļi bij izvēlējuši manu tēva brāli Pēteri, kas bija draudzes skolu vecākais un baznīcas pērminders, sūdzēties pie draudzes priekšnieka un mācītāja, lai neatļaujot draudzes skolotājam Jul. Johansonam, kā vīru kora vadonim, blēņu dziesmas mācīt un dziedāt. — Ko gan ar to panāca sūdzētājs un sūdzību pieņēmejs. Gan Jul. Johansonam savs iemīlotais darba lauks bij jāatstāj. Bet sūdzētāju pašu vēlāk atstādīnāja no skolu vecākā amata un sūdzību pieņēmeju mācītāju Portu 1879. g. bruņniecība atlaida no mācītāja amata, tāpēc ka draudze no viņa atkrita un baznīca palika tukša. Nevaru atstāt nepieminējis to mīlestību, ko J. Johansons draudzei kalpodams bij mantojis. Kad svētdienā pirms Jurgiem 1876. g., mācītājam Portam mājā neesot, Johansons lasīja draudzei sprediķi, un draudzei tas bij iepriekš zināms, ka mācītāja nebūs, tad baznīca bij ļaužu pilna. Dziedamās dziesmas uz ērgelēm pavadīja Johansona brālis Hermanis. Kad pēc sprediķa beigām dziedāja „Veci jauni brāļi māsas, mīlestībā paliksim“, daudz draudzes locekļus redzēja raudot.

Tagad Daudža saiešanas nams stāv tukšs, nav vairs ne kopēju ne arī klausītāju un retos gadījumos draudzes mācītājs te notur dievkalpojumu. „Tēva kambarīts“ sen jau noplēsts.

Dieva kalpošanas kārtība Daudža saiešanā svētdienās un svētkos ap 1866. g. bij sekoša: Pirmā atventes svētdienā „atjaunošanas svētki“ saiešanas dibināšanai. Katru svētdienu rīta un pēcpusdienas stundā. „Mazpulciņš“, dziedāja parasti sestdienās no 7—8 vakarā, dažkārt arī svētdienās. Meitu svētki maija beigās sākās sestdienas vakarā. Jūlijā rīkoja bērnu svētkus un atraitņu svētkus, arī tie sākās sestdienas vakarā, tāpat arī laulātu svētki un puisi svētki, kurus svinēja septembrī. Pēdējā Daudža saiešanas kopēja, Vecdaudža māju īpašnieka Jāņa Dauvarta laikā svinēja šīs saiešanas 100 gadu

pastāvēšanas svētkus. Te klausītāju bij tik daudz, ka lielākai daļai bij jāstāv ārpusē un klausītāju vidū bij arī vietējie muižnieki, ārsts un citi. Svinības beidzās ar goda mielastu. Ar Jāņa Dauvarta nāvi pamazām apklusā skaistās senāk tur dziedātās dziesmas.

Augšējās rindiņas uzrakstījis Brenguļu Jaundaudža māju īpašnieks Dāvids Dauvarts par piemiņu Brāļu draudzes 200 gadu pastāvēšanai.

V. Skolas.

1685. g. 20. februārī uz karaliskās baznīcas virsvaldes rīkojumu sastādās Trikātas baznīcas valde. Viņas locekļi ir abi baznīcas priekšnieki — Trikātas muižas rentes kungs Kōnigs un Tiepeles kungs Ritters, kā arī nevācu pērminderi — Ludzas novada Ķiguļa Jānis, un Staldota Adams, Vijciema novada Icēna Bērtulis un Mežuļa Pēteris, vāļēnieši Bāga Kaspars un Lekša Jānis, tiepelietis Mucenieka Jēkabs un brengulietis Amsiņa Staža.

Spriež arī par skolas lietām, jo baznīcas virsvalde uzdevusi baznīcas priekšniekiem gādāt laudis, kas spētu muižā ar darbiniekiem lūgšanas turēt. Šī mērķa sasniegšanai jāgādā par krietnu skolotāju, kas mācītu zemnieku bērnus lasīt un Dievu lūgt. Viņa uzturam karalis dos $\frac{1}{4}$ arka zemes vai nu no Kūlača vai arī Lodziņa māju zemes, kā to jau grāfs Oksentjērn savā laikā novēlējis, un zemes apstrādāšanai vienu kājnieku. Uz šīs zemes ceļama skolas ēka, kur bērnus mācīt, bet ne citādi kā nevācu valodā un ne tā ka viņi atsvešinātos lauku darbam, pie kā viņi ārpus skolas cieši pieturami. Tagadējie un turpmāk ieņemtie baznīcas līdzekļi izdodami uz augļiem pret sudraba ķītam, un zeme un augļi izlietojami skolas grāmatu iegādāšanai.

Ar toreiz lemtā dzīvē izvešanu iet gausi. Pēc tam kad 1686. g. mirst mācītājs Ruhendorfs, kas 32 gadus kopis Trikātas draudzi, viņa vietā nāk Jānis Kr. Vīzenērs. Viņš skolas lietās griežas ple ģenerālgubernātorā ar priekšlikumu skolas vajadzībām ņemt Māzdāmm mājas, kuŗu saimnieks vēl nekad neesot varējis savus pienākumus kārtīgi pildīt. Viņa priekšlikums arī ievērots. Ierīkoto skolu padod mācītāja uzraudzībai.

Ilgi šai skolai darboties nebij lemts. Drīz vien pār visu zemi un arī pār Trikātas novadu nāk briesmīgais kaŗš. Arī skolu droši vien krievi nodedzina.

Kad 1722. g. baznīcas virsvalde pārrauga Trikātas baznīcu un draudzi, pārraudzīšanas protokolā min arī draudzes skolu kā pastāvošu un atkal atjaunotu. Skolotāja algai $\frac{1}{4}$ arkla zemes. 1735. g., kad par skolotāju ir Jēkabs Kaugers, skolā mācās 38 bērni. Skolas nams celts 1734. g. ar dūmvadu, priekšnamu un divām istabām. Skolotājs lieto skolas zemi, saņemot bez tam no katras mājas draudzē vēl pa sieciņam labības, — rudzu vai miežu. 1740. g. bez skolas nama min arī saimniecības ēkas — riju, stalli, kūtis kā draudzes celtas.

Toreizējais Trikātas draudzes skolas manāmi rosīgais stāvoklis gan arī stāv sakarā ar Brāļu draudzi un tās rūpēm par zemnieku izglītības sekmēšanu. Brāļu draudzi 1743. g. aizliedzot, aizveras arī caur viņas gādību celto vai ierosināto skolu durvis. Un 1766. g. izdarītās baznīcas vizitācijas protokolos teikts, ka draudzes skola ar $\frac{1}{2}$ arkla zemes un vajadzīgām ēkām jau kopš vairāk gadiem tukša un neapdzīvota un ēkas pussagruvušas. Gan baznīcas priekšnieks skolmeistara dēļ atkārtoti ved sarunas ar mācītāju Dīcu, jo vācu draudzei neesot priekšdziedātāja. Kā dziedātāju un skolmeistaru viņš ieteic vācieti Fr. Višnakovsku, kas viņam pēdējos gados kā sulainis kalpojis. Bet mācītājs, kam, kā liekas, skolas lleta visai maz rūp, savu piekrišanu nedod, kaut gan muižas un zemnieki Višnakovsku par skolmeistaru pieņēmuši, un draudzes konventa divas reizes pacēluši. Mācītājs arī kā dziedātāju viņu nepielaiž, bet par dziedātāju un skolmeistaru iestāda savu vāgaru Jāni. Baznīcas priekšnieks nodod šo lietu pārraudzības komisijas izšķiršanai. Komisija noteic, ka Jānis, kā mācītāja kalps, kas skolā dzīvot nevar, nevar arī būt priekšdziedātājs un skolmeistars. Par baznīcas priekšnieka fon Bergholca rupju apmelošanu komisija Jānim piespriež 10 pārus rīkšu. Uz apmelo tā aizlūgumu šo sodu viņam atlaiž.

1775. g. baznīcas pārraudzīšanas protokolā teikts, ka Trikātas draudzē pie 2000 lasīt pratēju. Draudzes skolotāja amatā jau kopš astoņiem gadiem strādājot 37 gadus vecais Jānis Fr. Ulmers. Skolēnu viņam 15. Skolas mācības 15. septembrī vēl nav uzsāktas.

Tai pašā protokolā teikts, ka muižu skolas pastāvot jau 20 gadus un viņās, muižu ēkās mācoties pie 200 bērnu. Skolmeistari atsvabināti no klaušām vai arī viņi pa daļai uz muižas maizes. Trikātas muižā skolu tura rijā, Dutkā pie kāda zemnieka, tad arī Plāņu, Tiepeles, Cempū, Vijciema un Lipšukalna muižās.

1781. g. par draudzes skolotāju ir Juris Reinholds, kas lieto Dāma māju zemi, kuŗas apstrādāšanai no muižu puses piedoti divi vīri un viena sieviete. Jau gadu vēlāk kā skolotāju min Jāni Gotlibu Hopji. 1783. g. par skolotāju ievēlē Mārtiņu Christīnu no Pēterupes. 1792. g. viņš kā kūms atzīmēts Biruļa saimnieka Pētera un tā sievas Kačas bērnam Mārcim un 1800. g. kā kūms Brenguļu Zvejnieku saimnieka Kārļa un tā sievas Kačas meitīnai Mariņai. Pēc pirmās sievas Kačas nāves 1789. g. Christīns 1791. g. apprec Zeira saimnieka meitu Mariņu. Viņa pēcnācējs skolotāja amatā ir viņa dēls Dāvids

D. Christīns kungis 1776

Tuskam Jēhi Kihmitē ir Pichāa un tam Wādērs
 irr. Pehrsin, Anna, nollēz Brenguļu Pagasta
 eekļēh Trihātās Draudzes; gribb few eekļēh Deenosta
 faderreit akhra ta Pagasta pee ka wiināa Lihes
 Jēhim pēdorrejā, un wiināa mannem Pihnu
 par to irr deuwēsi.
 Trihātās, Mōhlā tai 13. ta Mārtz. 1833.
 David Christien
 Trihātās; Draudzes; Mēhlers;

Trikātas draudzes skolotājs D. Christīns kā draudzes mēklers.

Christīns, kas pēc sava amata ir smalks galdnieks. 1833. g. viņš izpilda arī draudzes mēklera amatu, kam jāpārzina tie, kas savu dzīves vietu mainot pāriet dzīvot citā pagastā. Pildīt savu tiešo uzdevumu, mācīt bērnus, viņam laika atliek pavisam maz un toreizējiem draudzes kungiem arī maz rūp zemnieku izglītība. Kad ap 1836. gadu, gan sakarā ar kādu valdības rīkojumu, sāk citi vēji pūst skolas lietās, kādā protokolā teikts: „ar šo gadu draudzes skola atkal uzsāk savu darbu ar 25 skolēniem, jo līdz šim tur nekādu skolēnu nebij.“

K. f. Reuterna gādībai, jau 1840. g. atver Icēnu puisēnu skolu, ar skolotāju Dāv. Grendzionu, un Celiša meiteņu skolu, ar skolotāju Tomu Pelci. 1862. g. vecbrengulieši uz muižas dotas zemes ceļ savū Dzērvītes skolu, kurš pirmais skolotājs ir Jēkabs Smurgis. Gadu vēlāk Cempu muižas tiesā, uz muižas dāvinātas zemes, jaunbrengulieši, jaunvālēnieši un cempēnieši sev ceļ skolu, kurā ilgus gadus kā skolotājs un arī kā pagasta rakstvedis strādā Vecpiebalgas māc. muižā 1842. g. 2. oktobrī dzimušais stārasta dēls Jānis Austriņš, „Laiku - grahmatas preeksch Jaun Brengul, Zempu un Jaun Wales pagasteem“

Bijusē Trikātas draudzes skola ap 1896. g.

sarakstītājs, Kaudzītes Reiņa draugs, miris 1919. g. Plānēnieši 1865. g. 11. janvārī iesvēti savu uz Sarkanu māju zemes celto Sarkanu skolu. Te pats pirmais skolotājs ir semināra audzēknis Jēkabs Veinblums. Dienu vēlāk iesvēti Lubu, Lipškalna un Mācītāja pagastiem celto Abula skolu, ar Jāni Linteri (1930. g. vēl dzīvs) kā skolotāju. Tā paša gada 9. novembrī iesvēti trikātiešiem Kāzrunģa skolu, celtu uz Kāzrunģa māju zemes. Te skolas darbā stājas semināra audzēknis Fricis Mīlbergs. Un divi dienas vēlāk tiepelieši svin savas Ozolu skolas atvēršanu; šo skolu Tiepeles kungs Ludv. f. Lilienfelds saviem līdzekļiem cēlis un atdāvinājis savam pagastam. Viņš pirmais skolotājs ir Jēkabs Bērziņš. Jaunvāles skolas namu 1875. g. paplašina un tā paša gada rudenī viņā mācās jau 63 bērni.

VI. No novada dzīves.

1836. g. Trikātas baznīcā svin pirmos bībeles svētkus. Misijas biedrību nodibina 1855. g. 1859. g. draudzē sāk lasīt dāvanas ticības brāļiem visā Krievu zemē. 1869. g. baznīcā un saiešanās svin brīvlaišanas 50 gadu piemiņas svētkus.

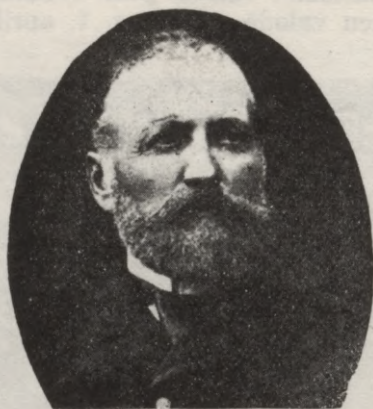
Tautiskas atmodas kustības vilnis sniedz arī Trikātu. Bet kad 1866. g. 24. aprīlī te dibina dziedāšanas biedrību, apkuŗu pulcējas skolotāji un draudzes gaišākie dēli, kas gan visi paši latvieši, tad taču vācietības iespaids toreiz vēl tik liels, ka jaunās biedrības darīšanu valoda pašā sākumā vāciska un arī dziesmas dzied vācu valodā. 1868. g. 1. aprīlī jaunā biedrība

Trikātas Labdarības biedrības valde un biedri ap 1880. g.

baznīcā rīko lielu garīgu koncertu „Piņņu zemes“ bada cietējiem par labu. 1871. g. 29. augustā biedrība kopīgi ar Vecpiebalgas dziedāšanas biedrību rīko baznīcā garīgu koncertu un pēc tam draudzes skolā dziedāšanas svētkus. Kad 1872. g. 10. maija briesmīgā viesuļu auka bij veikusi savu šausmīgo postu darbu, satricot daudz mājas, aplaužot veselus mežus, tad Trikātas dziedāšanas biedrība, piedaloties Valmieras „Dziesmu rotai“, tā pašā gada Jāņa dienā Trikātā rīko laicīgu koncertu viesulī cietušiem par labu. 1873. g. 22. aprīlī pirmoreiz Trikātas draudzē un plašākā apgabalā Vēcbrenguļu vecā kungu ērbeģī spēlē teātri, uzvedot „Kāds brīdis kantorī“ un „Lakstīgala un brāļa meita“. Izriķotāja atkal ir dziedāšanas biedrība

un tīrs atlikums lemts viņas 1872. g. 1. oktobrī dibinātai bibliotēkai. Tas visā novadā ir liels, plaši un ilgi pārrunāts notikums. Tam pašam mērķim un tai pašā vietā un tā paša gada 26. augustā, dziedāšanas biedrība, piedaloties Vecpiebalgas jauktam korim, sarīko laicīgu koncertu un teātra izrādi, uzvedot opereti „Mucinieks un muciniece“. Izrīkojumā kā viesis piedalās arī neaizmirstamais Kronvalda Atis, trikātiēšu mīļi uzņemts. 1876. g. februārī dziedāšanas biedrība pieņem labdarības biedrības nosaukumu. Tās statusus paraksta 62 biedri-es abeja dzimuma. Statusus apstiprina decembrī un

*Pēteris Eliass, pirmais baznīcas
priekšnieks no latv. tautas.*

1877. g. 28. februārī jaunās biedrības darbību atklāj Vecvāles muižā.

Bez šaubām dziedāšanas biedrība ir jauna virziena, jaunu laiku ievadītāja draudzes dzīvē. Pret šo nevainīgo tautiskās atmodas kustību velti cīnās draudzes sirmais mācītājs Alviļs Ports, un līdz ar viņu visi vecā stāvokļa balstītāji. Kād visur citur Latvijā, skolotāju zemināros, laikrakstos, Latviešu draugu biedrībā pārlabotā rakstība jau pieņemta un ieviesta, Trikātas mācītājs pavēl savas draudzes skolām palikt pie vecās rakstības. Vajadzēja krist un iemīļoto darba lauku atstāt jaunās kustības šķietamam vadonim, draudzes skolotājam un ērģelniekam Julijam Johansonam. Viņa padzīšanu izved 1876. g. nerēķinoties ne ar kādiem draudzes iebildumiem. Vēlāk viņš darbojās Smiltēnē kā pagasta darbvedis, kur arī mirst.

Trikātas draudzē ļoti ilgi vēl turās kļaušu laiki, it īpaši f. Tranzeju muižās. Tie jaunvāleniešus atlaiž uz renti vēl tikai 1865. g., gadu vēlāk jaunbrenģuliešus un cempeniešus pat tikai 1868. g. Jurgos, kad turpat līdzās kaimiņu Kauguru pagastā liela daļa saimnieku jau savas mājas par dzimtu iepirkuši un pēc tam kad jau gadu iepriekš bij izlaista pavēle par kļausības līgumu, kur tādi vēl pastāvētu, atcelšanu.

No kļausām atbrīvotie zemnieki steigšus sev celt piemērotus dzīvokļus, cenšas saviem bērniem labāku izglītību sniegt.

Trikātas draudze var zināmā mērā lepna būt uz to, ka viņai pirmai ir draudzes priekšnieks no zemnieku kārtas, par kādu 1873. g. draudzes konventā ievēl Jaunvāles Laužu Pēteri Eliāsu.

1867. g. pirmoreiz pagasta vecākos ceļot nu apvienotā Cempu-Jaunvāles pagastā par pag. vecāko izvēl Cempu Vecbāga Dāvi Rozenbergu un Jaunbrenģuļu pagasta Kenča Dāvi Zvirgzdiņu, to pašu, kas nedaudz vēlāk ar Kaugurieti Karli Vitolu un dažiem citiem pag. vecākiem brauc uz Pēterpili Aleksandram Otrajam zemnieku adresi pasniegt.

Par dabas parādībām jau minētā Daudža saimnieku ģimenes kronika vēsta sekošo :

„1833. g. 7. augustā bija lieli ūdens plūdi, kas iznesa Trikātas un Brenģuļu dzirnavu dambjus, Trikātas Lielo tiltu un Dutkas tiltu. Tur noslika Smiltēnes mācītājam 2 zirgi. Gads bij bada pilns un vaimanu. Apslika labība un siens. Kas bij pļauts, to visu aiznesa. Kam bij Gaujas tuvumā tīrumi, tam aiznesa rudzu gubas, ka nekas neatlika. Šī gada 22. oktobrī es (Pēteris Dauvarts) ar savu draudzeni Daibes Marīnu iekš laulības iegāju. Gauži grūts un dārgs tas gads bija.“

Ārkārtīgi karsta un sausa bija 1868. g. vasara, kad no aprīļa līdz augusta beigām lietus turpat kā nemaz nav lijis. Sakarā ar to raža bij vāja un nākošā pavasarī lopbarības trūkums ļoti liels. Cilvēku un lopu sērgas, kas gan sakarā ar neražu citur plisījās, Trikātas draudzi tomēr nesniedza.

VII. Muižas un kungi.

Kad kungiem vairs nepietika ar zemnieku nodevām, tā saukto „Kunga tiesu“ un desmito, arī Vidzemē pēc vācu pārauga sāka dibināt muižas, uzkrājot zemniekiem šo muižu zemju apstrādāšanu, tā tad kļausas, kas līdz pat 19. gadu simteņa sākumam top aizvien smagākas. Muižām izraudzījās aug-

stākās un auglīgākās vietas, cik iespējams pie upēm un ezeriem. Tur esošās zemnieku mājas vai nu galīgi iznīcināja vai arī atcēla kaut kur projam uz meža zemes. Iznīcināto vai pārcelto māju vārdi ilgi vēl glabājās viņu vietā celto muižu tīrumu un pļavu nosaukumos. Tā arī pie Trikātas pils vairs neizzināmā laikā ceļ muižu uz zemnieku zemēm, vispirms gan rijas, labības izkulšanai, tad arī kūtis lopiem un zirgiem, pēc arī dzīvokli muižas kungam.

Toreiz zemes kungi, gan ordeņa mestri, gan bīskapi, daļu no saviem plašiem zemes īpašumiem, izdod lietošanā saviem apakšniekiem, ierēdņiem. Pamazam šie tā sauktie vasāļi izvērsās par dzimtiem zemes īpašniekiem.

Tā arī Trikātas pils novadā jau 15. gadu simtenī ir divas privattmuižas — Brenguļa muiža un Tiņeļa muiža, kuŗu izcel-

Skats no Lipšukalna pār ezeru uz Trikātu.

šanās laiks vairs nav skaidri noteicams, kas sakāms arī par Vāles muižu, ko pirmo reiz rakstos min 16. gadu simtenī, poļu laikmetā. Gan visas trīs viņas nosauktas savū citkārtējo īpašnieku vārdos.

Zviedru laikā, kad ilgāku laiku mieru baudot zemes labklājība un iedzīvotāju skaits pieaug, Trikātas novadā dibina veselu rindu jaunu muižu, tā — Lipšukalnu, Lubu muižu, Plāņu muižu, Dutku un Vijciemu. Krievu laikā, 18. gadu simtenī ceļ Cempu, Jaunvāles un Jaunbrenguļu muižas.

Visā laikā dibina arī lopmuižas, uz zemnieku māju rēķina zinams. Vēl 19. gadu simtenī Jaunbrenguļu tiesā uz triju iznīcinātu māju zemēm ceļ tā saukto Šarlotes pusmuižu.

Ar katras jaunas muižas vai lopmuižas rašanos vai arī viņu lauku nemitīgu izplešanos, parasti mazinās zemnieku māju skaits vai vismaz viņu zemes platība un reizā ar to zemnieku jūgs kļūst aizvien smagāks.

Kopš Tālivalda laikiem Trikātas novadu valda ordeņa mestrs. Pēc ordeņa sabrukuma par pils un viņas novada īpašnieku kļūst, kā jau dzirdējām, pats poļu karalis un pēc tam Cēsu bīskaps, kam piekrit arī Cēsu, Valmieras, Mujanu un Burtnieku pils un novadi. Vidzemes iekarotājs, zviedru slavenais karalis Gustavs Adolfs šos plašos īpašumus, tā sauktās bīskapa muižas, to starpā arī Trikātas pils novadu, izņemot Tiepeli, ap 1624. gadu atdāvā savam valsts kanclerim, vēlākam grafam Akselim Oksenstjernam. Pēdējā pēcnācēji šos milzīgos īpašumus zaudē ap 1680. g., caur tā saukto muižu redukciju, ar ko Kārlis 11. uz laiku salauž muižnieku varu Vidzemē. Atņemtās „bīskapa muižas“ vai visas iznomā Rīgas lieltirgotājam un „rātes radam“ Jānam Reiteram, kas Trikātas muižas iznomā tālāk virsniekam Königam.

1693. gadā kā Trikātas pilsmuižas arendatoru min Dannu un 1698., 1702. un 1725. gados ritmeistaru un landrātu G. G. fon Tizenhauzenu.

Te nu Vidzemes bruņniecība, Ķeizara Pētera I. atkal varā un mantā iestādītā, sāk ķeizaram žēloties, ka zviedru karālis Kārlis 11. viņai solījis pēc grāfa Gustava Bannera nāves atdot tam mūža lietošanai piešķirtās Bērzaunes un Ļaudonas muižas un taisni tikpat daudz, kā Igaunijas muižniecībai no augstā kroņa piešķirts. Bet tā ka abas nupat minētās muižas 1725. g. uz mūžīgiem laikiem atdāvinātas Ilirijas grafam Vladislavovicam, tad tikpat daudz kā tam atdots, bruņniecības landratu uzturai esot jādabun no Trikātas muižām. Un tiešām ķeizariene Katrīna 1. 25. februārī 1725. gadā atdāvina Vidzemes bruņniecībai Trikātas, Lipšukalna, Lubu, Plāņu, Dutkas un Brenguļu muižas.

1786. gadā Katrīna 2. atņem bruņniecībai nupat minētās muižas, pēc kam daļu no Brenguļu muižas, zem nosaukuma Jaunbrenguļu muiža, kā arī Dutku un daļu no Vāles muižas izdāvina.

Katrīnas 2. dēls, ķeizars Pavils Petrovičs 1797. gadā bruņniecībai atkal atdod Trikātas muižas, cik viņas vēl citiem neizdāvātas. Pēdējo vietā Aleksandrs 1. 1803. g. bruņniecībai atdāvina Vijciemu, ar noteikumu, ka šī muiža viņai galīgi piekritīs tikai pēc viņas mūža lietotāja grāfa Musin-Puškina un tā sievas nāves.

1810. gadā ar visaugstāko ukazu uz „mūžīgiem laikiem“ apstiprina Vidzemes bruņniecības īpašuma tiesības uz minētām muižām, izslēdzot viņas no Kroņu muižu sarakstiem.

1789. gadā, kad Trikāta pieder kronim, 10 arkli no viņas piešķirti ģen. leitnantam fon Heikingam bez nomas, mūža lietošanai, bet pārējie 5¹/₂ arkli par nomas maksu. Pirms tam muižu valda baroniete fon Volfe.

1689. gadā kā Trikātas muižas tīrumus min: Vidus tīrumu, Karātavu tīrumu, Sprinģa tīrumu, Libieša tīrumu, Šķērbera tīrumu un Palatas tīrumu, 140 mucu vietas kopplatībā. Tad pat min Ezera, Lipša lejas un Gulbju kalna pļavas un Krācenu purvu. Zveja Mazā, Baznīcas, Trikātas, Lodziņa ezeros, kas visi nelieli.

1725. gadā Trikātu bruņniecībai nododot, sīki aprakstītas muižas ēkas. Tā dzīvojamā ēka 13 asis gara, 4 asis plata. Tanī istaba ar 4 logiem, katrā pa 20 pa daļai izsistas rūtis. Šinī istabā ir melni glazētu podiņu krāsns. Ir muižā arī augļu dārzs ar ābelēm, ķiršiem, jānogām un ērkšķogām. Vecā pili ierīkots dēļu šķūnis.

Pa daļai uzglabājušies zviedru laiku saimniecības rēķini par Trikātas muižām, ziņas par izsējū un iekūlumu. Pieminēšu te tikai sekošo.

Trikātā 1687. gadā ar Dieva palīgu uzsāk sēt 23. maijā tīrumā līdz Altītes robežām. Rudzu sēju tai pašā gadā uzsāk 17. augustā Karātavu tīrumā. Un par Trikātu, Lipsukalnu un Plāņiem kopā izsēj 227 pūrus. 1689. gadā nomas norēķins par Trikātas un Vāles muižām ar kroni, starp citu teikts sekošais: „Dzirnavas senāk gan bijušas divas, bet tagad vairs tikai vienas, kas par divi dalderiem gadā iznomātas. Senāk ar uz Deduma upes bijušas dzirnavas, bet kādreiz plūdu laikā iznestas un sen jau sagruvušas. Nomas par krogiem maksā: par Jauno krogu 30 dalderus, par Nicurgas krogu 6, par Kurma jeb Baznīcas krogu 25 un Miegas krogu 20 dalderus. Viens pods vasku maksā 3¹/₂ dalderus.

1828. gadā Trikātas muižā nodibina vēlāk slaveno un plaši pazīstamo merino aitu audzētavu. Ap 1860. gadu tur ir 1584 aitas, kas izdod 161 pudu vilnas gadā, tas ir pa 4 mārciņām no aitas, kamēr 1848. gadā tikai 2¹/₂ mārciņas cirpuma caurmērā no aitas. Ikgada, jūnija sākumā Trikātā sarīko sugas aunu izpārdošanu vairāksolīšanā. Trikāta ap 1860. g. ir Vidzemes aitu audzētāju biedrības centrs.

Ļavkopības veicināšanai brunniecība Trikātā 19. gadu-simtenā četrdesmitajos gados nodibina īpašu skolu, kurā lielu ievēribu piegriež ūlavu appludināšanai.

Lipšukalna muižu (Lipškalns) dibina grāfu laikos, 1654. vai 1655. gadā Ludzas pagastā uz Trikātas pilsmuižas, kā arī uz divu zemnieku māju, Ķīviša un Kažociņa zemēm. Velāk muižas laukiem pievieno Timbas mājas. 1689. gadā te ir Lipškalna, Vidus un Ķīviša tīrumi, pavisam 80 mucu vietas kopplatībā, kā arī Upītes ūlava.

Lubu muiža (Lubbenhof) arī dibināta grāfu laikos. Te 1689. gadā ir Aizābeles un Jaunābeles tīrumi, 80 mucu vietas lieli, un ūlavas: Teļu līcis zem pils, Grīvas ūlava pie mācītāja muižas un Lubu rijas ūlava.

Lipšu kalna un Lubu muižu likteni vai arvien ir bijuši cieši saistīti ar pilsmuižu.

Plāņu muiža (Planhof) dibinātāji arī ir grāfi O. Viņu ceļ 1676. gadā uz Plāņa, Strēļa un Sēpura māju zemēm, Vijciema pagastā, šīs mājas iznīcinot. 1689. gadā muižas 91 mucu vietas lielie tīrumi nosaukti minēto iznīcināto māju vārdos. Min arī Vijas, Plāņa un Strēļa ūlavas. Kad Katrīna II muižniecībai bij atņēmusi Trikātas muižas, viņa izdāvā no Plāņu muižas $12\frac{7}{8}$ arkliem 8 arkļus pulkvedim baronam Tonusam, ar tiesību rīkoties ar visu muižu. 1698. gadā Plāņu muižu no zviedru valdības nomā leitnants Reinholds Jānis Cege fon Manteifels, kā laikā Pautiņu Kazimīrs ir muižā par vagari.

Tiepeles muižas pirmātnējais nosaukums vairs nav zināms; 15. gadu simtenī viņa pieder Vilbaltam Vitkopam, no kā cēlies muižas vāciskais nosaukums Witkop. Mantošanas ceļā viņu iegūst Indriķis Tepels, ordeņa mestra Valtera Plettenberga galma ļaužu virsnieks, no ka cēlies muižas tagadējais latviskais nosaukums, kā arī vācu senāks nosaukums — Tepelshof. Uzglabājies dokuments, ar ko Plettenbergs viņam 1501. gadā dāvā meža ciršanas tiesības Trikātas (Vijciema) silos. Ievērojams vācu senātnes pētnieks, netaika Herm. Bruiningks pierāda šo dokumentu par viltotu. 1599. gada muiža pieder Libertam Tēpelim un pēc tam Bertramam T. Tēpeļu mantnieki un Tiepeles muižas īpašnieki zviedru laikā ir Ritteri. 1724. gadā T. pieder Annai Nīrotei, Rittera atraitnei un viņas Bolto fon Hohenbacham precētas meitai Annai. 1765. gadā muiža pieder pēdējās znotam kapt. f. Udamam. 1776. gadā majors fon Gerngros pārdod T. par 28.500 dalderiem būrmeistaram Melchioram f. Vidavam (Wiedau), kā dēla

dēls Indriķis V. 1845. gadā to pārdod par 30.700 rub. sudraba landmaršālam Indriķim f. Bokam. Pēdējais 1850. gadā muižu ieklā f. Treimanim, kas divi gadus vēlāk viņu par 40.000 rub. sudr. pārklā tālāk draudzes tiesnesim Ludv. f. Lilienfeldam, no kā 1873. gadā Tiepele mantojuma ceļā pāriet Magnusa f. Torklusa īpašumā, pēc kam viņu valda pēdējā atraitne, liela suņu cienītāja.

1684. gadā uz $\frac{1}{4}$ arkla Atpiļa māju zemes ierīko lop-muižīņu. 1702. gadā 16. augustā krievi nodedzina Tiepeles m. ēkas, starp tām arī kādu „lustuzi“ koku dārzā ar skaistām gleznām pušķotu, zem kā atradies piena pagrabs. Par jaunu uzceltās ēkas krievi 1708. gada janvarī atkal nodedzina, izņemot dažas visai mazvērtīgas.

Krievu valdība negrib atzīt Tiepeles m. tiesības Vijciema silos un grūti nākās Tiepeles kungiem cīņu vest dēļ šīm tiesībām. Tā fon Udams griežas 1763. gadā ar attiecīgu lūgumu pie kroņa muižu ģenerāldirektora, aizrāda uz minēto Plettenberga izdoto dokumentu, kas pēc tam atzīts 1630. gadā no Gustafa Adolfa un 1673. gadā no Kārļa XI., kā arī no valdošā senata Petera Lielajā laikā.

Vecvāle s muižas (Alt-Sackenhof) sākumi un viņas latviskais nosaukums nav noskaidroti. Viņas senais nosaukums ir Lisa, kas stāv sakarā ar Lisas upi, kas gar šo muižu tek. Poļu laikā Vāles muiža (Vecvāles vārds cēlies tikai 18. gadu simtenī) pieder Valterim f. Sakenam, kas poļu karā dabun galu, pēc kam muižu piesavinās jezuiti. Karālis Gustavs Adolfs 1621. gadā muižu atdod Valtera dēlam Atim Sakenam, kā viņa senču īpašumu. Šis 1622. g. Vāles muižu par 2000 dalderiem pārdod grāfam Akselim Oksentjēnam. Muižas reducējot pēc 1680. gada arī Vāli pēdējās pēcnācējiem atņem, bet kad pēdējie pierāda šīs atņemšanas nelikumību, viņiem Vāles vietā atdod Breslavas muižu. Sakeni muižai devuši viņas vācu nosaukumu — Sakenhof.

Katrina II. atdāvina 1774 gadā 5 arkļus no Vāles muižas virsniekam Steinam baronam Levenam, zem Jaunvāles muižas nosaukuma, pēc kam atlikušo daļu nosauc par Vecvāli. Jau 1775. gadā Lēvens steidz Jaunvāli pārdot Atim fon Tranzehem, no kā 1791 g. viņu manto apriņķa maršāls Al. f. Tranzehe. 1829. gadā par 21.000 rub. sudr. muižu uzņem viņa meita Šarlote, kas precēta landratam Nik. fon Tranzehem, atdodot 1860 gadā to savam dēlam Viktoram, Jaunbrenģuļu īpašniekam.

Zviedru laikmeta beigās kā Vecvāles tīrumus min Inca un Dāmēna tīrumus, Sudara zemi un Mālkalnu, 104 mucas kopplatībā, bez tam 26 mucu vietas meža zemes, tā sauktais Vespera tīrums. Muīžas pļavas: Sveķene un Lisas pļava.

Vecbrenguļu muīža (Alt-Wrangelshof) ir ļoti veca.

Ar ordeņa mestra fon der Borcha, kā sava virskunga, atļauju Jānis Kokenhauzens šo muīžu 1474. gadā pārdod Indr. f. Vrangelim, no kā viņa dabūn tiklab savu latvisko, kā arī vācisko nosaukumu, kamēr senais nosaukums, kāds viņai bijis pirms Vrangeļa, nav vairs zinams. Juris Vrangels pērk 1531. gadā no Franča Grūnevalda tā Trikātas novadā aiz Gaujas atrodošos Posteidenas muīžu, to pievienojot Brenguļu muīžai. Hercogs Radzivils, poļu karāla vietnieks Vidzemē 1584. gadā šo īpašumu apstiprina Indriķa Vrangeļa atraitnei Annai. 1599. gadā muīžu valda tās dēls Juris. Zviedru laikā Brenguļu muīža pieder arī baronam Šulcim, kam 1680. gadā zviedru valdība viņu atņē, pārņemot to savā īpašumā.

1725. gadā arī Brenguļu muīžu piešķir Vidzemes bruņniecībai. Pēdējai viņu valdot, ap 1761. gadu nodibina Brenguļu Jauno muīžu. 1786. gadā Katrīna II. arī Brenguļu muīžu bruņniecībai atņē, atdāvinot 1788. gadā 10 arkļus no viņas, zem nosaukuma — Jaunbrenguļu muīža, kapitānam fon der Sakenam, kamēr vecā muīža, kopš tā laika Vecbrenguļu muīža, paliek kronim līdz pat mūsu agrārai reformai.

1689. gadā Brenguļu muīžas tīrumi saucas par: Kleiša, Steķera, Briežu dārza, Sedlinieka, Viķa, Uzbāzes un Smikona tīrumiem. Ir arī tur tā sauktā Kāriņa zeme. Pavisam kopā 228 mucu vietas. Kā pļavas atzīmētas: Smikona, Pušuca, Kārķļu, Sērpa un Tīreļa pļavas.

No 1791.—1817. gadam Jaunbrenguļi ir fon Krūdena dzimtas ķīlu īpašums. Pēdēji minētā gadā Nik. f. Tranzehe muīžu nopērk vairāksolīšanā par 26.000 rub. sudr.

Vijciema muīža (Wiezemhof), kā jau iepriekš minēts, dibināta zviedru laika beigās. Gan poļu karāla vietnieks, hercogs Radzivils jau 1562 g. piešķir bruņniekam Vilh. fon Landsbergam Trikātas pils novada Vijciema pagastā 12 ciemātus ar dažādām atmatā stāvošām zemēm, ko 1571. gadā arī pats karālis apstiprina. Pēc vecākā, zviedru 1600. gadā sastādītā kadastra Landsbergam pieder vairs tomēr tikai 2 ciemāti. Pēc šī Landsberga vēl mūsu dienās dažas Vijciemiešu mājas sauc par landaviešiem.

1686. gadā jau iet runa par muīžas nodibināšanu no pils tāļu atstātā Vijciema vakā. 1691. gadā „Jaunā” muīža jau ir

nodibināta, dažas mājas vai nu iznīcinot vai arī pārceļot. 1701. gadā Vijciema muiža, ko turpmāk sauksim īsāk par Vijciemu, iznomāta Matīsam Dannam, kas pret to kā ķīlu zviedru karālim aizdod ķaŗa vešanai 2500 dalderus. Pēc tam muižu viens pēc otra nomā: Mortoni, 1737. baroniete Mengdene, no 1751.—1763. g. G. Tirols, pēc tam barons Dīcs (Dietz). 1777. gadā muižu atdod muiža lietošanā kambarkungam Aleksejam grāfam Musin-Puškinam. Mortona laikā nodibina Stampa pusmuižu.

Dutkas muižas (Dutkenshof) sākumi meklējami Vāles pagasta Dutkas mājās.

1680. gadā Dutkas un Sūbra mājas valda karaliskais lauku trompetnieks Valentins Vešavs, kas 1682. gadā minēts kā abu šo māju nōmnieks. Un 1683. gadā viņš griežas ar lūgumu pie zviedru karāļa vietnieka Rīgā, lai arī turpmāk viņam atstātu $1/2$ arkla Dutkas zemi Vāles pagastā, kas viņam savā laikā viņa kalpošanas un viņa nopelnu dēļ piešķirta. Bet nu Jānis Reiters. kā bijušo Cēsu bīskapa muižu arendators viņam līcis paziņot, ka Dutka viņam jāatstāj. Valentins Vešavs jau bija paspējis te kautkā iedzīvoties un jau Dutkas mājas viņa amata pēc nosauktas par Trompetera muižu.

Bet Valentīnam tomēr nebij lemts Dutkā ilgāk palikt. Jau 1686. gadā teikts, ka Vāles muižai pieder maza pusmuiža, par Dutku saukta, kur notārs Kirchners dzīvo, un pie ķuŗas pieder arī Sūbris un Mālkalns vai Pakulnieks, par ko visu Kirchners maksā 100 pūrus labības gadā. 1689. gadā Dutka jau nosaukta par muižu, ar Āriņa kalna, Tērauda kalna un Kapu kalna tīrumiem, 33 mucu vietas kopplatībā, kā arī ar Staļupes un Tritupes pļāvām. 1702. un 1708. gadā krievi arī Dutkas muižu nodedzina.

1725. gadā Katrīna I. atdāvina Dutku Vidzemes bruņniecībai, kas tad viņas bijušam ķīlu īpašniekam, landrātam G. R. f. Tīzenhauzenam atmaksā 2807 dalderus, kādu summu viņš savā laikā aizdevis zviedru valdībai ķaŗa vešanai.

Tā nedaudzos gadu desmitos pamazām izaug Dutkas muiža un viņas novads — pagasts. Pati muiža Lisas upes labajā pusē, bet zemnieki kreisajā pusē, visapkārt Jēņa kalnam, ķuŗa galotnē senāk deguŗas senču svētās ugunis.

Pēc tam kad Dutkas muiža Katrīnas II. laikos atkal ķļuvisi par kroņa muižu, ķeizars Pāvils 1798. gadā viņu atdāvina majora bar. Mellera-Zakomeļskā atraitnei, pēc tam kad šī muiža kopš 1789. gada piešķirta ģenerāļa barona Mellera-Zakomeļska mantiniekiem. Pēdējie pārdod muižu 1807. gadā

apriņķa maršalam Al. f. Tranzehem. Viņa mantojumā 1829. gadā daloties, muižu par 20.000 rub. sudr. saņem viņa vēlākam landrātam Nik. fon Tranzehem precēta meita Šarlote, kas Dutku 1860. gadā atdod savai ģen. majoram fon Hanzenam precētai meitai Šarlotei.

Cempu muižu (Zempen) dibina 1725. gadā uz Cempu māju zemes, itkā Kaugurmuizas lopmuižu. Isi pirms tam šo lopmuižu gan ierīko Lielincos, drīz vien tomēr izraugoties jaunās muižas nodibināšanai Cempu mājas. Vēlāk viņai pievieno arī Maģa un Ķaupiņa māju zemes. Jauno muižu 1725. gadā iznomā uz 12 gadiem majoram, vēlākam landrātam Kārlim Gust. fon Patkulam par 145 dalderiem gada nomas, no kā puse maksājama naudā, puse graudā. 1737. gadā ķeizariene Anna Kauguru muižu kopā ar Cempu muižu atdāvina ģen. feldmāršalam Burchardam grāfam Münnicham, kas sevišķi lūdzis, lai no viņam dāvātās Kauguru muižas neatņem tai piederīgo Cempu muižu.

Münnichs pārdod 1740. gadā Kauguru muižu ar Cempiem savam znotam, hoftiesas prezidentam, prūšu kambarkungam, slepenpadomniekam brīvkungam J. H. fon Mengdenam, no kā arī Cempus manto viņa dēls Ernests Burchards, kā dēla dēls, grāfs Aleksandrs Mengdens, 1861. gadā Cempu muižu par 57.000 rub. sudr. pārdod gvardijas leitnantam Viktoram fon Tranzehem, Jaunbrenģuļū un Jaunvāles dzimtskungam.

VIII. Zemnieku mājas, pagasti — vakas.

1600. gadā sastādītā zviedru kadastrī teikts, ka Trikātas pils novadā pavisam 229 zemnieku mājas ar 135 arkliem zemes. No šīm mājām 18 pieder Valterim Sakam kā Vāles kungam, 32 Brenģuļū Jurim Vrangelim un 2 Landsbergam Vīciema tiesā.

Var droši teikt, ka senāk, t. i. ordeņa laikā, māju skaits vēl būs lielāks bijis. Ilgos kara gados no 1557. līdz 1600. g. dažas mājas izpostītas, vairs nav atjaunotas un tikai viņu vārdi vēl šodien dzīvo tālāk tīrumu, pļavu, mežu vai arī atsevišķu zemes gabalu nosaukumos.

Man šķiet, ka vismaz daļa tagadējo trikātiēšu māju, pastāvēja jau Tālivalda laikos. Māju vārdos pa daļai uzglabājušies mūsu senču personu vārdi, pa daļai arī pat sen jau izmirušu dzīvnieku vārdi. Tā seno ragaiņu meža iemītnieku — sūbrū, kas vāciem ienākot jau bijuši izmiruši, vārds vēl šodien dzīvo tālāk divos māju vārdos Trikātas novadā, bez tam

arī citur vēl. Māju vārdu izpētīšanas ziņā priekšā vēl lieli uzdevumi.

Izmirušās, vai atmatā stāvošās mājas senāk sauc par ciematiem. Un vēl mūsu dienās zemes gabalus, kur neatceramos laikos atradušās mājas, kuŗu nosaukumi sen jau aizmirsti, dažās vietās mēdz saukt par „ciemātiņiem“. Un kā seno laiku liecinieki tur droši vien vēl būs paglabājušās krāsnsmatu atliekas.

Piemēram pievedišu sen jau aizmirsto Miļu ciemātu jaunbrenģuļu tiesā, kur jau zviedru laikā ēķu vairs nava, bet māju zemi no muižas nomā kaimiņš Ceipis, maksājot par viņu 9 dalderus gadā. Vēlāk šo zemi valda Zābaks un seno Miļa māju krāsnsmatas droši vien meklējamas un atrodamas tagadējo Zābaka māju robežās.

Tādu piemēru varētu ir vairāk pievest.

Jau bildu par zemnieku māju iznīcināšanu vai pārceļšanu jaunas muižas un lopmuižas dibinot vai arī pastāvošās paplašinot.

Arī Trikātas novadā ir mājas, kas laiku gaitā savus nosaukumus mainījušas, tā Plāņu Lāčaste pārvērties par Mazlāci, Lačsprāķle par Liellāci, Lokupis par Locenieku, Pagastkalns par Pagastiņu, Overlands par Elvanci, Stīpnieks par Pautiņu, un pašos jaunākos laikos par Pļavnieku, Kulits par Maisiņu, jaunvālēniešos Aizlauzis par Norvēli, Maznaudietis par Zeirīti.

Bez vēsts zuduši vairāki zviedru laikos minētie ciemāti, kā vālēnieši Ģērķis un Līksis. Tumšs ir arī senā brengulieša — Tolēna liktenis.

Pēc 1680. gada, kad caur tā saukto muižu redukciju vai viss Trikātas pils novads ir zviedru kroņa īpašumā, toreiz pastāvošām muižām nav savu cieši noteiktu zemnieku. Trikātiēši turpretim savas klaušas pilda tur, kur viņus pēc vajadzības izrīķo, tur kur zeme agrāk arama, kur labība agrāk ienākusēs. Zemnieku mājas toreiz iedalās trijos lielos pagastos — vakās: Vijciema, Ludzas un Vaigupa.

Tanī pašā laikmetā brengulieši dalās abuliešos, gaujeniešos, židavkalniešos, arī aizmuiziešos. Vijciems savukārt šķiras vijciemiešos, naugardiešos un gaiķaviešos, vālēnieši: vaigupiešos, kaupeniešos un lapeniešos. 1725. gadā trikātiēši sadalās abuliešos, palatiešos (paladniešos), lūdžēniešos un lielmežniekos, bet plānēnieši: vijciemiešos, gaiķaviešos (Pautiņš, Lapiņš u. c.), kā arī naugardiešos (Naugardinge).

Senie pagastu — vaku nosaukumi, kas daudz gadījumos vecāki par muižām, vēl maz noskaidroti. Arī te pētniekus sagaida liels darbs.

Trikātas novada muižu zemnieku māju sastāvs, kāds viņš bija draudzes tiesu laikā, galīgi izveidojās vēl tikai 19. gadu simtenī.

IX. Zemnieki.

a) Trikātiēši, lubēnieši un līpsēnieši.

Pirmos aizrādījumus par trikātiēšu muižai ikgada nodamdo „kunga tiesu“ mums sniedz jau minētais 1600. gada kadastrs. Tanī teikts: No labības desmito negriež. Kam kvieši sēti, tas dod no katras mājas pa 1 ķilmetam (siecīnam) kviešu, kam zirņi sēti, tas dod pa siecīnam zirņu. No katra arkla zemes jādod pa 1 podam linu, kaņepāju un apiņu, pa ķilmetam kaņepju. No katras mājas pa 4 vistām, 10 olām, pa vezumam siena, 10 kūļiem gaŗo salmu, no katra arkla zemes pa aseī malkas, 3 mārķas vaku naudas, no katras mājas pa aītai, 1 mārķa vēŗšu naudas. No medus desmitā tiesa.

No 17. gadusimtena astoņdesmitajiem gadiem uzglabājušies trikātiēšu darbu saraksti, kas sniedz dažas ziņas par zemnieku toreizējo stāvokli. 1680. gadā Ludzas vakā starasts-vagaris ir Bidzis, bet Ķīploks šķilteris. Bērsis ir šķilteris pie trikātiēšu gaitniekiem Valmierā, kālab viņam atlaīstas viņa nodevu ceturtā daļa. Dedumiešos, kā saīmnieks dzīvo kāds nabags, ko muiža dažķārt lieto kā grāmatnesī. Lībietis ir stārasts. Lāčaste izdots kamerierim Fišeram, Ķīkuts nodedzis, Augstrozem nav īpašas zemes, kaut gan tur dzīvo kāds, ko muiža dažķārt lieto kā ziņnesī.

Vaiģupa vakā Sūbris un Dutka izdāvāti trompetniekam Val. Vešavam jau grafu Oksestjernu laīkos viņa sevišķo nopelnu labad. Svīķis ir stārasts, Miļa ciemāts iznomāts Ceipim. Lanķaīzis izmiris. Pavisam novadā 1680. gadā ir 127 arkli zemes. Muižas saņem no zemniekiem gadā 120 nedēļas strādniekus ar zirgu cauru gadu un 64 kājnieku nedēļas. Uz 1150 pūriem īzsējas, uz katriem 14 pūriem 1 zirdzīnieku rēķīnot, muižu lauku apstrādāšanai pietiek ar 82 zirdzīniekiem, kālab 27 zirdzīnieki un 42 kājīnieki nodoti pie Valmieras pils un apcietinājumu darbiem.

Ir zemnieki, kas bauda īzņēmuma stāvokli, kas nepilda klaušas, bet samaksā tās naudā, caur ko viņu stāvoklis īevērojami labāks. Tā Mežulis (plēnenietis) maksā gadā 14 dalde-

rus leides naudas, tas pats par Pagastkalnu 10 dalderus, Lāčāste 3 dald., Līdaka 9 dald., Židavs 14 dald., Ceipis par Mīļa ciemātu 9 dalderus. Bet Mežulis Pagastkalnu turpmāk vairs negriņ turēt

Šai pašā 1680. gadā ceļ Jauno krogu.

Slāsis ir muižas bisnieks, Sarkanis muižas sulainis, Bābens pie muižas lopiem, Lapiņam nāv ne zirga ne ar lopu, Skrapstiņš gluži nabags. Valentinam Vešavam iznomātas Sūbra un Dutkas mājas.

1686. g. par Augstrozi un Dedumieti teikts, ka tie ir divi nabagi, kas nav spējīgi neko dot, ne ar klausīt. Ārpus sava novada trikātiēšus lieto pie šādiem darbiem: 10 zirdziniekus un 25 kājiniekus pie Matišu baznīcas celšanas, 6 zirdziniekus un 7 kājiniekus Kokmuižas ķieģeļu ceplī pie mālu un malkas pievešanas un ķieģeļu taisīšanas, 8 kājiniekus Valmierā pie dzirnavu celšanas un 10 kājiniekus Ropažos pie dažādiem darbiem.

1690. gadā ziņo kroņa muižu virspārzinim par trikātiēšu zemniekiem, kas nespēj kārtīgi pildīt viņiem uzlikto. Tā Sēnpluķa Ērmanis, savas sliktās zemes un pļavu trūkuma dēļ daudz parādā. Arī Vīcepu Pēteris paliek ikgadu daudz parādā un tas pats, kas no viņa dabūts, ir izspiests bārgiem piedzīšanas līdzekļiem. Viņa zeme smiltaina, pļavu viņam ļoti maz. Gan Vēģēra Jānis no savas smilšainās zemes ar muižu līdzīgs, bet pats kaujas ar vienu trūkumu un nabadzību.

Zemnieki nekad nav varējuši būt mierā ar savu likteni un nemieri tālab bieži uzliesmo. Ir Trikātā tādu nav trūcis. 1693. gadā muižas kungs Hoffmanis ziņo 3. maijā gubernātoram, ka kautgan ritmeisterim fon Tīzenhauzenam uzdots nemierīgos trikātiēšus apcietināt un zemes tiesai nodot, tomēr vēl nekas šinī ziņā neesot darīts. Noziedzīgie zemnieki vēl neesot saņēmuši savu sodu. Nemieri un rupjas nekārtības vēl turpinoties ikdienas un arendatoram Dannam uzbrukts nevien muižā, bet arī uz ceļa ar cirvjiem un bomjiem.

1698. gadā karaļa ierēdnis pārlūko Trikātas muižas. Klāt ir Pilsmuižas arendators R. fon Tīzenhauzens, kas stāda priekšā savu muižas kungu Eriksonu, kā arī stārstu Leimaņa Matisu un tiesas vīru Silaratnieku, kā arī vēl dažus vecākus vīrus, kas iepriekš nozvērīnāti, lai par muižas un zemnieku stāvokli ziņotu tikai tīro patiesību.

1700. gadā sākās lielais ziemeļu kaņš, kas sagrauj zemnieku 40 miera gados gūto kaut cik apmierinošo stāvokli, kas zemi atkal pārvērš tādā pat tuksnesī, kāda viņa bija pirms 80 gadiem, zviedru valdības sākumā, šausmīgs kaņš, kam bei-

gās vaiņagu uzliek vēl šausmīgais mēris, kas dažās draudzēs pat iedzīvotāju lielo pusi kapā grūž.

1700. gadā augustā ir Trikātas pils novadā iebrūk sakšu-poļu kaŗaspēks — kazāki, kas Pilsmuižā nolaupa 241 pūru rudzu, 8 pūrus miežu, 12 p. auzu, 5 p. miežu putraimu un 1 p. griķu putraimu, 3 ceturkšņus sviesta, 180 mārciņas knapsieru, 54 gabalus kazu siera, 4 podus sāls, 27 mucas alus, 30 stopus degvīna, 41 vēršus, 44 aitas, 8 lielas cūkas, 2 teļus, 5 kazlēnus, 5 zoses, 5 pīles, 150 vistas, 20 labas govīs. Bez tam 80 kareivji ar viņu virsnieku muižā baroti 3 dienas.

Arī zviedru kaŗaspēks prasa ļoti daudz. Tai pašā gadā trikātieši tam nodod 11 zirgus, 133 dalderus naudā, 276 podus maizes, 10 rumpjus sālītas gaļas, 19^{1/2} poda tauku, 20 pūrus miežu putraimu, 14 p. zirņu, 36 mucas alus, 50 podus sāls, 6 podus sviesta, 3 vēršus, 2221 grīztes siena. Arī nākošā gadā nodošanām un šķūtīm nav gala.

1702. gadā ienaidnieks atkal klāt, posta, laupa, dedzina un slepkavo. Trikātieši, vālēnieši, dutkēnieši kopā zaudē 15 cilvēkus, 52 zirgus, 7 kumelus, 34 vēršus, 91 govīs, 20 jaunos, 135 aitas, 39 jērus, 47 cūkas, 71 kazu. Nodedzina 77 istabas un rījas, 31 klēti, 44 kūtis, 8 pirtis, 6 namus.

Tai pašā gadā arī muižas ēkas ienaidnieks nodedzina, kas zemniekiem pēc tam atkal jāuzceļ. Un neraugoties uz to, ka no zemnieka ņem gadu par gadu ir draugs, ir ienaidnieks, arī muiža neko tam neatlaiž, bet plēš no viņa to beidzamo, kālab zemnieku parādi aug augumā.

1706. gadā Lubu un Lipšakalna laukos ienaidnieka tuvuma dēļ, nedabūn neko iesēt. Muižas talkās talcinieki izdzer 7 mucas alus. Muižas lopus, baidoties no ienaidnieka iebrukuma, izbēdzina.

Neraugoties uz ienaidnieka atkārtotiem iebrukumiem un zviedru armijas lielām prasībām, trikātiešiem, vālēniešiem un dutkēniešiem 1706. gadā muižai jānodod: 615 pūri rudzu, 774 pūri miežu, 520 p. auzu, 21 p. kviešu, 25 p. zirņu, 231 podi linu, 85 podi apiņu, 74 podi kaņepāju, 65 aitas, 1553 grīztes siena, 282 dalderi naudas, bez tam 14 dalderi nomas naudas. Un beigās izrādās, ka pūrs ar ko pieņemta kunga tiesa, vēl par mazu, tāpat kilmeti, kas seši iet uz vienu pūru.

Lai noskaidrotu Trikātas muižu ieņēmumus, 1707. gada 23. līdz 25. jūlijam nopratina šo muižu sējejus Antuļa Jēpi un Vaigupa Anžu, kā arī rījniekus: Melngalvja Kasparu, Lībieša Mārci, Daibes Lauri un Kūlača Mārci, kas visi turās pie svēta dievagalda, kas visi pilngadīgi un pie pilnas saprašanas, kas

zem zvērasta solās izteikt un liecināt vienīgi tiro patiesību, attiecībā uz pag. gada izsēju un iekūlumu, pie kam sējēji uzrāda savus sēklas kokus, bet rijnieki savus rijas kokus. Pēc tam pratina zemniekus, par viņu nodoto kunga tiesu un kontribūcijām, pārbaudot viņiem glabāšanā nodotās grāmatīņas.

1708. gada janvarī, krievi Šomberga vadībā iebrūk arī Trikātas novadā, nodedzinot vai gandrīz visas ēkas muižās un mājās. Labību un citas mantas vai nu sadedzina līdz ar ēkām, vai arī nolaupa. Muižas modere Marija Šmite želojās, ka gludo ceļu dēļ nav bijis iespējams lopus izbēdzināt.

Zemnieku posts ir liels. Tā Vēžnieka Jānis zaudē 3 cilvēkus, 2 zirgus, 6 aitas, 4 cūkas, visas drānas, visas ēkas, izņemot pirti un piedarbu. Kaža Jēkabs zaudē 1 cilvēku, 6 zirgus, 2 katlus, 10 bišu saimes, visas drānas, 34 dalderus naudas, pusi ēku. Un Altītes Jānim nolaupa 2 govīs, 13 aitas un kazas, 8 cūkas, visas drānas, nodedzina visas ēkas. Arī Zebīņa Jurim un Spēlnieka Mažai visas ēkas nodedzinātas. Tāpat Ķepītes Mārcim, kas bez tam zaudējis visu labību, 6 govīs, 35 aitas un kazas, 3 cūkas, 3 katlus un 16 bišu saimes. Pārējiem zemniekiem nav labāk.

Pavisam krievi 1708. g. janvarī te nolaupa 10 cilvēkus, 137 zirgus, 371 raga lopu, 540 aitas un kazas, 336 cūkas, 80 katlus, 202 bišu saimes.

Pārāk smagas ir dažādas šķūtīs, kuņās trikātiēši laikā no 1701.—1709. g. zaudē 114 zirgus. Bez tam nākas nodot zemes sargus, apgādājot tos ar visu vajadzīgo. Retais kāds no viņiem vairs atgriežas dzimtenē.

1711. g. kad arī Trikāta ir jau krievu varā, kad jāatjauno pašu zemnieku, muižu un draudzes ēkas, kad nepietiek cilvēku nolaisto lauku pienācīgai apkopšanai, strādniekus prasa vēl uz ārieni, tā četri vīri jādod pie Priekuļu Vaives dzirnavu celšanas. Trikātiēšiem pienākās Krācenī un Vijciemā turēt zirgus pasta vajadzībām. Turpinās bezgala šķūtīs, pie kam zirgi iet bojā, gan pārdzīti, gan sērgās, gan vilku saplēsti.

1725. g. Trikātas paladniešu pagasta Kurma jeb baznīcas krodznieks pārdod muižas alu. Sila zemnieki ir Vilku daktera Toms ar maz zemes, par ko tas gadā maksā 2 dalderus. Maz zemes ir arī Ūdrupes Mārcim, par ko muižai kā vēvēris auž. Aušas zeme vēl atmatā. Siladedumietis ir muižas namdaris uz maz zemes. Maz zemes ir arī Valģīša Adamam, kas par to kalpo kā grāmatnesis. Jaunā kroga Jānis pārdod muižas alu kādā rijā, jo pats krogs vēl nav atjaunots. Vilkazīlīte ir mui-

žas dārznieks, Leimaņa Bērtulis ir muižas stārasts, kas gadā muižai dod 12¹/₂ mārc. vaska, bet citādi brīvs.

Ludzas pagastā ir šādi zemnieki: Krujēla Laurs, Ība, Ķerpiš, Ķēka, Ratnieks, Ķēkas jeb Ķiploka Pēteris, Lokupa jeb Locenika Jēkabs, Rudīņa Mača, Muižnieks, Mustes Juris, Kausiņš, Kazrunģis, Brūvelis, Dadzis jeb Penters, Bērsis, Pidulis, Enne, Leimaņa Pēteris, Naudītes Pēteris, Staldots, Kūkurinš, Kleša, Kleiša jeb Ķiguļa Ādams, Ventera Plūka Ancis, Vicēpa Jānis, Auga, Stilbis, Tārpiņš, Sēnāka Reinis, Sēnplūka Juris, Knipis, Biķernieks, Viņauds, Vadzis, Dzērve, Slebers, Daibe, Strūka, Kreilis, Silaratnieks, Salenika Pēteris, Silzemnieks. Augstroža Bērtulis ir muižas ādminis uz maz zemes. Starkas Bērtulis ir muižas bisnieks uz maz zemes. Mežītes Mārcis, ar maz zemes, sargā muižas mežus gar Gauju. Ragainis izmiris. Zvejnieka Indriķis uz gabaliņu muižas zemes ir muižas zvejnieks. Lielupē dzīvo kāds vācu vīrs Jānis, kas neko nedod. Muižai sveja pieci mazos ezeros: Trikātas ezerā, Mazā ezerā, Baznīcas ezerā, Lodziņa ezerā un Auziņa ezerā, arī Abulā un viņa attekās. Dzirnavaš bijušas, bet kara laikā nodegušas. Baznīcas jeb Kurma krogs jauns celts, bet Jaunais jeb Jeķa krogs vēl nav atjaunots, kālab muižas alu tur pārdod kādā zemnieka rijā.

18. gadu simteņa beigās arī trikātiēšu nastas sevišķi smagas. Saimniekus bieži vien maina. Dažkārt bijušos saimniekus pārvieto kalpu kārtā, ieliekot viņu vietā bijušus kalpus.

Dažs nevar pārāk smagās nastas panest. Vai tam, kas kautkā sariebj pašam kungam vai arī muižas ierēdņiem, tā vajāšanām vairs nav gala. Kas to nespēj izturēt, bēg projām no dzimtenes, galvenām kārtām uz Kurzemi un Leišmali, meklē tur darbu un patvērumu.

1783. gadā uz Trikātu un Dutku apcietinātus atsūta divus tur piederīgus trikātiēšus, kas izbēguši un dažus gadus kalpojuši Kurzemes hercogam, kā jātnieku-puiši. Viņus sagaida visai bargs sods.

1795. g. Trikātas muiža iedāvināta ģen. leitn. fon Heikinģam, kas to iznomājis kādam fon Meijeram. Saimnieki starp citiem šādi: Barīsu Anna, Ennes Jēkabs, Mustes Jēkabs, Ības Jānis, senāk kalps, Lībieša Pēteris, Leimaņa Jānis, Zvejnieka Ādams, Kaķaratnieka Andrejs aizcelts uz Ķiploku par kalpu, bet viņa vietā ielikts Pūkas kalps Mača. Krujēla Anna ar dēlu Pēteri, Vilkadaktera Adams, Zīlites Jēkabs, Stilba Ādams, Vicēpa Pēteris, Irbītes Pēteris tagad kalps, Ķiploka Pēteris. Naudītes Jēkabs aizlikts par saimnieku uz Mazrunģi. Salaniešu Reinis.

Silaratnieka Jānis tagad kalps. Sēņakaupa Pēteris miris, tāpat Rudīņa Jānis, Staldota Jānis, Altītes Pēteris pārcelts uz Jauno krogu, tagad saimnieks ir Vadža kalps Mārcis. Kazrunģa Mārcis aizcelts uz Knipi, tagad saimnieks Naudītes Jēkabs. Bāzes Jānis aizbēdzis. Tanīsakalna krodzinieks Jānis Silzemnieks iemainīts no Lubu muižas. 1793. g. nodibināta Starkas lopmuiža.

1811. g. Lubumuižā stārasts ir Dadža Kārlis. Saimnieki šādi: Ķiguļa Jēkabs, Strūkas Pēteris no Pluķa, Kausiņa Pēteris un Vēžnieka Jēkabs, Vegēra Reinis no Vēžnieka, Dadža Pēteris

Trūkātas pagasta nams.

no Pluķa, Locenieks, Viņauda Jēkabs, Mūrnieka Pēteris, Abulkūkura Ādams, Pluķa Jānis, Ķerpja Mārtiņš un Jānis, Mežītes Kārlis, Siladedumieša Kārlis, Aušas Jēkabs no Strūkas, Slāša Jānis, Barauskas Jēkabs no Vēžnieka un Kārlis, Strūkas Dāvids no Ķerpja, Kaupiņa Josts Antuļa pusmuižā.

1816. g. Lubu muižu nomā Ludv. f. Vulfs.

Lipšukalna muižu 1786. gadā nomā baroniete fon Volfe. Rudzu sējums 96 pūri. Stārasts ir Ķikuta Pēteris, tiesasvīri ir Slebera Josts un Ķikuta Jēkabs. Ir ūdensdzirnavas ar vienu gangi, krogs un Upītes pusmuiža. Timba pievienots muižas laukiem. Valģīts uz nemērītas muižas zemes neko nedod Saimnieki ir šādi: Kaģa Jānis, Kalāča Jānis, Kukuriņa Jēkabs, Ķepītes Pēteris, Piduļa Mača un Pēteris, Induļa Jēkabs un Jānis, Daibes Jānis un Ādams, Klešas Jēkabs, Slebera Josts,

Buliņa Jēkabs, Kalnaspringa Jēkabs, Zebīņa Mattis, Lidakas Jēkabs, Bāliņa Jēkabs, Kaģa Kaupa Jēkabs, Leimaņa Pēteris, Spēlnieka Pēteris, Bērša Jānis, Kreiļa Andris, Eziņa Pēteris. Šo zemnieku gadskārtējās nodevas muižai ir: 225 pūri rudzu, 229 p. miežu, 169 p. auzu, 23 podi apiņu, 68 podi linu, 19 podi kaņepāju, 20¹/₄ aitas, 472 grīztes siena, 44 vistas, 220 olas, 440 graši šķūšu naudas, 81 dalderis naudā.

Pusarkla lielai mājai jāsavērpj no muižas liniem 3 mārc. dziju, kā arī jābrauc 4 reizas gadā ar muižas vezumu uz Rīgu vai uz Pērnavu. Palīga strādnieki muižā jādod vienīgi pie mēslu vešanas.

1850. g. Lipšakalna saimnieki ir šādi: Spēlniekā Kārlis Linters, Lībieša Jānis Mūrnieks, Ķepītes Jānis Ķepīte, Zebīņa Kārlis Zebiņš, Muižnieka Pēteris Tuiķis un Dāvis Reinsons, Vecrudiņa Jēkabs Krusts, Ķerpja Jānis Dambers un Mārcis Ķebbers, Ības Matīss Suksis, Leimaņa Dāvis Leimanis, Krujēla Kārlis Krujēls, Pūkas Jēkabs Pūka, Ratnieka Kārlis Balodis, Ķiploka Dāvis Dekmeijers, Irbītes Kārlis Anuška, Barīsa Pēteris Ķepīte.

b) Plānēnieši.

Jau 20 gadi bija pagājuši kopš krievu un poļu iebrukuma Vidzemē 1656./57. un šiem kara gājieniem sekojošā mēra. Vidzeme, kas tagad 20 gadus bija baudījusi mieru, ir atkal atspirgusi, viņas iemītnieku skaits ievērojami pieaudzis, pacēlusēs zemnieku labklājība.

Šinī laikā Trikātas pilsnovadā valdnieki vēl ir grāfi Oksenstjērnī. No visa šī plašā novada muižām vienīgi Tiepele viņiem nepieder. Zemnieku darba spēka izmantošanas dēļ, Trikātas kungi 1676. g. iznīcinot 3 zemnieku mājas: Plāni, Strēli un Sēpuru Vijciema pagastā-vakā, uz šo māju zemēm dibina jaunu muižu, nosaucot viņu par Plāņu muižu. Iznīcināto māju nosaukumi ilgi glabājās Plāņu muižas tīrumu nosaukumos.

Tikai dažus gadus vēlāk caur tā saukto muižu redukciju arī Plāņu muiža līdz ar citām Trikātas novada muižām pāriet zviedru kroņa īpašumā. Visas bijušās Oksenstjērnju muižas, Trikātas, Valmieras, Burtnieku un Česu piļu novados zviedru valdība iznomā Rīgas lieltirgonim, rātes radam Jānim Reiteram, kas muižas pa lielai daļai iznomā tālāk. 1688. g. dokumenti min šādus Plāņu m. zemniekus: Brauķa Matīsu, Mežuļa Pēteri, kas par 9 dalderiem gadā nomā Pagastkalna zemi ar lopu ganību, Lazdiņa Bērtulis, Knapes Tenis, Ģercēna Jānis, Žūra Jānis,

Maskata Mača, Maisiņa Pēteris, Kniera Pēteris, Overlanda (tagad Elvanča) Mača, Lāčsprākles Juris, Kamaldnieka Jēkabs.

Gailiša Jurim un Kāsiša Mārtiņam ir maz zemes. Lāčastes Pāvils par savu mazo zemīti maksā 3 dalderus gadā.

1698 g. Plāņu muižu nomā virsnieks Reinholds Cēge fon Manteifels.

Kad tā gada 4. maijā izdara Plāņu muižas un zemnieku reviziju, rentes kungs stāda priekšā savu stārastu Pautiņa Kazimiru, kā arī dažus vecākus zemniekus, kas lai ziņotu par zemnieku stāvokli. Maskata Mačam, viņa nespējības un nabadzības dēļ, mājas atņemtas un atdotas Jēkabam, kas kaut gan nabags, tomēr savus pienākumus pilda. Mežuļa Pēteris valda arī Pagastkalnu un viņam klājās labi. Brauķa Mačam nabadzības dēļ mājas atņemtas, saimnieks tagad ir Pēteris, kas dažādu slimību un zirgu izsprāgšanas dēļ arī nabadzībā kritis. Bidza Detmers miris, saimnieks ir viņa dēls Lauris, kas puslīdz vadās. Pautiņa Kazimirs ielikts par stārastu Bidza vietā. Lapiņš esot kalējs un pārticis. Ruķa Reinis priekš 5 gadiem miris, viņa dēls Pāvuls ir saimnieks, kas zirgu nokrišanas dēļ atpakaļ palicis. Pieta Mārtiņš aklis, māju valda viņa dēli, kas sliktu gadu dēļ daudz parādā. Zviedra Pēteris nabadzības dēļ mājas atstājis, tagadējais saimnieks ir Jēkabs, žēlojas par slapju zemi un par lopu un zirgu nobeigšanos. Breķeļa Jēkabs nedaudz naudas parādā. Stīpnieka mājā dzīvo aizsargs Juris Eriksons par savu algu.

1706. g. 5 martā ievāc ziņas par plānēniešu stāvokli un spējām. Viņi sadalās 3 pagastos. Vijciemieši ir Sila Ozoliņš, Overlanda Mača, Kniera Pēteris, Maisiņa Mača, Maskata Jēkabs ar $\frac{3}{4}$ arkla lielu zemi, 3 zirgiem, 3 govīm, Mežuļa Pēteris, Pagasta Mača ir leides vīrs, maksā naudā gadā 9 dalderus, citādi brīvs, Brauķa Jānis un Anža, Smirkas Anža, Lāčsprākles Juris. Arī Lāčaste ir leides vīrs, kas maksā 3 dalderus gadā. Bidza Laurs.

Gaiķaviešos ir Pautiņa Bērtulis, Lapiņa Staža, Renkas Pēteris, Slāsa Juris, kas klaušu vietā maksā 6 dalderus naudā, Sarkaņa Jēkabs, Kanāža Jānis. Bābēna Jānis klaušu vietā maksā 12 dald., Kamaldnieka Mača.

Naugardieši ir: Ruķa Pāvils, Kalnmūrnieka Toms, Lejasmūrnieka Jānis, Pieta Jānis. Zviedra Jēkabam un Mačam ir 1 arkls zemes, 9 vīri, 8 sievietes, 5 bērni, 10 zirgi, 3 govīs, 2 jaunlopi, rudzu sējums 16 pūri. Knapes Jēkabam $\frac{3}{4}$ arkla zemes, Breķeļa Jēkabam ir 2 zirgi, 2 vērsi, 5 govīs, rudzu izsēja 8 pūri, klaušas pilda 1 nedeļu ar zirgu, otru kājām. Stīpnieka

zemi valda mežsargs Juris Eriksons. Staklītes Jānis ielikts pavararī uz gabala muižas zemes. Salanieka Anža 1702. g. ielikts uz kādas salas Lejasmūrnieka zemē. Dzirņa sala.

1708. g. pavasarī krievi šausmīgi piemeklē arī Plāņu novadu. Tā Maskata Jēkabam nolaupa visu labību, drānas, bet zirgus nodur. Mežuļa un Pagastkalna Pēterim un Mačam nodedzina riju un 2 salmu gubeņus, Lāčastes Pāvilam nodedzina visas ēkas izņemot 1 klēti, tāpat Pautiņam, kam paliek vairs tik veca pirts. Lapiņu Mažai nodedzina visas ēkas, nolaupa drānas un 50 olektis līnu audekla. Kanāžu Marcim nodedzina visas ēkas līdz ar labību un drānām, tāpat arī abiem Mūrniekiem, Knapem, Breķelim un citiem. Zviedra Jēkabam un Tenim nolaupa daudz labības un drānu, nodedzinot visas viņu ēkas. Pavisam plānēnieši zaudē 7 cilvēkus, 55 zirgus, 111 raga lopus, 152 aitas, 143 cūkas, 9 podus, 53 bišu saimes.

1710. gadā, kad plosās lielais mēris, Plāņu muižā izsēts 43 p. rudzu, kas 1711. g. izdod 187 pūrus. 1711. g. no 26 p. miežu izkuļ 140 p., no 50 p. auzu 136 p., no 4 p. griķu 7 p., no $\frac{1}{3}$ p. mistra 2 p.

Rudzu un miežu talkās iziet maizē 6 pūri rudzu, putraiņiem $1\frac{1}{2}$ p. miežu, 2 podi sāls, 2 mucas alus, gaļā 1 gov.

1715. g., kad Vidzeme jau krievu varā, teikts, ka Siksniņam maz zemes un pats vājā prātā. Silgaila Taņa ar maz zemes ir muižas namdaris. Pieminēts ar Čarnas Anža. Pavisam 301 cilvēks, 64 zirgi, 8 vērsi, 83 govīs, 48 jaunlopi.

1725. g. aprakstot Plāņu m. stāvokli, teikts, ka muiža gadā dabūn 15 kaudzes siena, ka viņai ir 2 ezeri: Naugarda un Ķīša ezers. Pirmais kopīgi ar Smiltēni un Blomi. Arī Vijas upe vasarā izdod zivis un vēžus.

Dzirnavu nav, senāk tādas bijušas kādam zemniekam, bet nu sen kopš sagruvušas. Krogu nav, bet muižas alu pārdod pie kāda zemnieka, Čarnas vārdā. Būvokoku pašu tiesā nav, malkas meža ar ļoti maz.

Joprojām zemniekus šķir vijciemiešos, gaiļaviešos un naugardiešos.

Ir arī sīkzemnieki, kā Kūlišu Ērmanis, kas gadā maksā 4 dald. Slāša Jānis ar kritamo vainu un maz zemes, Silgaila Taņa. Stakles Juris uz muižas zemes kalpo kā ziņnesis, Ķīša Juris, Čarnas Anža kaļ muižai un pārdod muižas alu, Anciņa Mača taisa muižai koka traukus.

No lieliem saimniekiem arī Lāčastem ir maz zemes, par ko viņš maksā 3 dalderus. Bidza Lauris ir stārasts, kas muižai maksā gadā $12\frac{1}{2}$ mārč. vaska. Zviedra Taņa un Mača

valda arī Dambīša zemi. Stīpnieka zemi lieto mežsargs Meije, kas uzrauga Trikātas mežus.

Gadā plānēniešiem pienākas no $15\frac{7}{8}$ arkla muižai kalpot $18\frac{1}{2}$ nedēļas — cauru gadu ar zirgu, $5\frac{1}{2}$ nedēļas kājām, kā ar 135 oternieku nedēļas, jānodod 219 p. rudzu, 245 p. miežu, 181 p. auzu ik pa $45\frac{1}{2}$ sieciņa zirņu un kviešu, 77 podi linu, 25 podi apiņu, 22 podi kaņepāju, $22\frac{3}{4}$ aitas, 500 griztes siena, bez tam 97 dalderi naudas.

Sakarā ar zemnieku grūto nospiesto stāvokli, daudz plānēnieši izbēg. 1765. g. pavisam bēgļu skaitās 29 cilvēku.

Tā no Sarkaņa ap 1745. g. izbēg saimnieks Jānis ar sievu un 5 dēliem: Maču, Pēteri, Jēkabu, Mārci un Jāni, meitu Mari, kalps Tenis ar sievu un 2 meitām. 1752. g. no Lapiņu mājām izbēg pats saimnieks Jēkabs ar sievu Annu uz Iecavu Kurzemē.

No bēgļiem 5 uzturoties Rīgā.

1786. g. Plāņu muižu valda majors J. Gersdorfs un stārasts ir Mežuļu Reinis, tiesas vīri Kamaldnieka Josts un Brauķa Ansis. Izsēts 215 p. rudzu 2 pūri kviešu. Siena 32 kaudzes, katra no 8—10 darba vezumiem. Zveja Ķīša ezerā, kas pilns ar kokiem un Sikšņa ezerā kopā ar Smiltēni un Blomi. Ir vējenes, Čarnas krogs un muižas krogs Pautiņa pusmuižā.

Jāsavērpj pusarkla lielām mājām no muižas liniem 3 mārč. $\frac{1}{4}$ arkla 2 mārč. $\frac{1}{2}$ arkla lielām mājām jābrauc 4 reiz ar muižas ražojumiem uz Rīgu vai Pērnavu. Palīga strādnieki jādod muižā pie mēslu vešanas un labības nopļaušanas.

Kunga dzīvoklis 15 asis garš un 5 asis plats.

1816. g. Plāņu muižā ir šādi saimnieki: Mežuļa Dāvis, Klāvēna jeb Overlanda (Elvanča) Ancis un Mārcis, Kniera Jānis, Maisiņa Jānis, Breķeļa Jēkabs, Pagasta Miķelis, Maskata Dāvis, Ozoliņa Pēteris, Lāčastes Jānis, Čarnas Pēteris, Bidza Pēteris, Slāša Jēkabs, Sarkanis, Renkas Jānis, Bābēna Marcis, Kanāža Pēteris, Lapiņa Dāvis, Gulbīša Jānis, Stīpnieka jeb Pautiņa Jēkabs, Kalnamūrnieka Reinis, Lejasmūrnieka Jānis, Ruķa Dāvis, Dambīša Jānis, Knapes Pēteris, Skujiņa Pēteris, Breķeļa Toms, Pieta Jānis, Silgallis, Sikšņa Jēkabs, Ķīša Kārlis, Staklis, Ansiša Jānis, Kamaldnieka Pēteris.

1822. g. Plāņu muižai no Lubu muižas pievieno Locenieka jeb Lokupes mājas. 1850. g. Smirkas mājas atzīmētas kā lopmuiža, kurai pievienotas Brauķa un Bidza mājas.

Mūsu vietu vārdi ir svarīgi senatnes pieminekļi, kas zustin zūd no ļaužu piemiņas, kālab viņi rūpīgi pievācami, kā mēr viņi nav vēl aizmirsti. Te, ja nu ne pilnīgs, tad katrā ziņā ievērojams vietu vārdu un attiecīgu paskaidrojumu sako-

pojums no Plāņu novada, sastādīts no Plāņu Zviedru Jāņa Mežuļa, no plānēniešos plaši izplatītas Mežuļu dzimtas. Viņš stāsta sekošo:

No Plāņiem uz Trikātu braucot, viņpus „Jaunā“ kroga ir ieleja. Veci ļaudis stāsta, ka šī ieleja senāk bijusi pilna ūdens un tur plostiem pāri cēlušies. Pautiņu mājas senāk bijušas starp Plāņu muižu un Lapiņām. Zeme pievienota muižas laukiem un saimnieks pats pārcelts uz tagadējām Pautiņu mājām. Tagadējās Pautiņu mājas celtas no jauna un viņām pievienota Stipnieku māju zeme. Pēdējo māju vieta — krāsnsmatas, vēl tagad atrodamas Pautiņu māju mežā, tā sauktā Āpšu kalnā, kur dzīvo āpši. Pautiņu mājas tagad pārdēvētas par „Pļavnīeku“, tāpat kā senās (iepriekš minētās) Kulītes mājas būs pārdēvētas par Maisiņu mājām, kāmēr Kulītes no ļaužu atmiņas galīgi zudušas. Plāņu muižai bijuse tikai viena lopmuiža — Smirķi, vidū starp Mežuļa un Locenieka mājām. Šīs lopmuižas vietā senāk atradušās Smirķa un Brauķa mājas. Ka Bidza mājas ar tur atradušās būtu, to vairs neviens nezina.

Starp lipsēniešiem un plānēniešiem atrodošos purva gabalu sauc par Dzērveņu purvu. Grāvi, kas iet caur šo purvu, dēvē par Dzērveņu upīti, kas caur Plāņu muižu tekot, ieplūst Vijā. Pie muižas uz šīs upītes bijušas dzirnavas, kas piederējušas kādam saimniekam, kam turpat bijusi māja, par Kalniņa saukta. Vēlāk šo māju zeme pievienota muižai un dzirnavas paņēmusi muiža. Meldera māja tur saukta par Piļu māju. Pats Kalniņš aizlikts turpat tālāk projām un viņa jaunās mājas saukuši par Kalniņiem, kas vēlāk arī pievienotas muižai.

Liellācis senāk saukts par Lāci (baznīcas grāmatās gan Lāčsprākle) un Mazais Lācis par viņa asti — Lāčasti.

Uzglabājies kāds Lāča Madžas dzīves stāsts, kas dzimusi 1732. gadā. 38 gadus vecu viņu apprecējis Lāča Jānis. Ap 1770. gadu viņi savās mājās „Lāčastēs“ nodibinājuši saiešanu, pie kam draudze sastāvējuse no 57 dvēselēm. Vēlāk šī saiešana pārcelta uz Mežuļu mājām.

Plāņu novada senatnes tēlojumā minētie Gaides purvs un Gaituļu sala mūsu dienās sveši vārdi. Gaides purvs bez šaubām ir saukts gaŗaks purva gabals, kas sākās pie Silgaiļu mājām un stiepjās uz rietumiem starp valsts un Naugārdas saimnieku mežiem. Gaituļu sala bez šaubām tagadējo gaiķēniešu (gaiķaviešu) zeme

Tā kā Jaunmežuļu mājām ir gaŗi stiepta robeža un pate māja atrodas zemes vienā galā, tad attālākas zemes labākas

apstrādāšanas ziņā, Jaunmežuļu mājas īpašnieks uz savas zemes cēlis mazmājiņu, par Bigatiņu sauktu.

Ņaugārdas ezeru tagad sauc par Sikšņa ezeru, Kīša ezeru par Slāža ezeru. Plāņiem pieder arī puse no Stulba ezera. Lielajā Taures purvā esot vairāki dziļi, bet mazi ezeri.

Upes Plāņu novadā: Vija, Kamalda, Narvēlis un Dzērveņu upīte. Meži: 1) Dzērveņu mežs, tuvu Plāņiem, dienvidrietumos no tiem un ziemeļos no Dzērveņu purva. 2) Kullenes, tuvu Plāņiem, uz dienvidiem no tiem. Tur no Plāņiem uz Ņaugardu iet vecs vergu ceļš, vietām uzdambēts. Kādā vietā ceļmalā vairākkārt manīti cilvēku kauli. Domā ka tur senkapī. 3) Mazās Likstoņas ir Ņaugardiešu mežs, uz dienvidiem no Kullenēm. Vidu starp Kullenēm un Mazlikstoņām Gaides purvs. 4) Lielās Likstoņas, dienvidos no Plāņu muižas. 5) Šķirstu sils, no Bānuža muižas uz rietumiem, Ņaugardas austruma pusē. Kādā vietā šinī mežā franču kapalaikā iedzīvotāji sanesuši šķirstus ar mantām un tur aprakuši, kamdēļ „Šķirstu“ sils. Stāsta, ka Silgailu mājās vēl tagad atrodies šķirsts, kas ar tur bijis aprakts. Te Šķirstu silā atrodas Jurgā kalns, kur senāk atradusēs Sv. Jurgā baznīciņa. Vēl redzami tur lielāki akmeņi un manīti arī cilvēku kauli. 6) Salīņa vidū Ņaugardai, ir Zviedra - Knapes - Dambiša meži. 7) Vecumi ir mežs Ņaugardas rietumos.

Plāvas: 1) Melnais purvs Ņaugardas rietumos, blakus Narvēlim, uz ziemeļiem no tā. 2) Valguni, blakus Melnam purvam, uz ziemeļiem no viņa. Vēl tālāk uz ziemeļiem gul „Dirna“.

Bez jau minētiem Āpšu un Jurgā kalna, Zviedra un Pieta māju robežās, ir Auna kalns, kur tagad ir grantsbedres. Purvā starp Trikātu un Plāņiem, netālu no Nārvēļa ietekas Abulā, uz ziemeļiem, atrodās Zeltiņa kalns. Visi šie minētie kalni gan tikai ir augstākas vietas līdzenumā. Zeltiņa kalns gan jau atrodas Trikātas daļā. „Sils“ ir liela pieauguša meža platība, bet „silava“ ir neliels pieauguša meža gabaliņš.

Tiktāl J. Mežulis.

c) Vijciemieši.

Uzglabājušās vēl līdz mūsu dienām Vijciema Jaunās muižas tīrumu kalkulācija un aprakstišana līdz ar sarakstu par izliktiem un atkal ieliktiem un iedalītiem zemniekiem no 1691. gada.

Ir trīs lauki: Īcēna, Ozola un Viķavas tīrumi, 145 mucu vietas kopplatībā. Plāvas Vijas abās pusēs, kas senāk pieder

rēja izliktajiem un pārceltajiem zemniekiem, un kas izdod pie 100 vezumiem siena gadā.

Nopratinot 7. jūnijā 1692. g. novada vecākos un cienījamākos vīrus par muižas zemes labumu, tie izteicās, ka ļoti sausi un atkal ļoti slapji gadi ir neražu cēloņi. Sausos gados labība izkalst, slapjos turpretīm sapūst, un agrām salnām uzņākot nosalst. Ja priekš Jāņiem, ap 13. vai 14. jūniju pietiekoši lietus nolijis, ražas parasti mēdz labas būt.

Aprakstā uzrādīti visi tie zemnieki, kas caur jaunās muižas nodibināšanu, savu zemi vai nu pavisam, vai arī tikai daļu no tās zaudējuši, vai arī aizcelti uz citām vietām.

Mitriķa viens tīrums piedalīts muižai, tāpat nedaudz no Bāča zemes. Krievīnam atņemta viņa zemes lielākā daļa līdz ar vienu riju, par ko viņam piedota daļa no Maura zemes, kas citādi savu zemi patur. Īcēna Bērtulis zaudē visu savu zemi, māju vietu līdz ar apiņa dārzu, kas viss pievienots muižas laukiem. Paņemtas arī visas viņa pļavas. Viņš pats atcelts uz Bāča nolietotas meža zemes pie Leišu upes, uz kuŗieni viņam jāpārceļ savas ēkas. Arī Stampa Pēterim savas mājas jāatstāj un ēkas jāpārceļ pie Leišu upes, kur viņam ierāda 30 mucu vietas meža zemes. Stampa Mačam, muižas stārstam, atņem divus tīrumus. Viņam zemi piedala aiz Stampu upītes un Vijciema kalnā, kā arī gabalus Aizvērī, silā. Viķava Jēkabs zaudē visu, jo visa viņa māju vieta un tīrumi iekrīt muižas laukos. Uz viņa lūgumu viņam vēl pamet meža zemi aiz Vijas upes, uz kuŗieni viņam jāpārceļ ēkas. Celiša Pēterim arī jāatstāj mājas un zeme, un ēkas jāpārceļ uz meža zemes. Vārtiņa māju zemi pārmēra, jo kaimiņi kungam sasdzējuši, ka viņam zemes pa daudz. Mērot tomēr neatrod, ka būtu vairāk Daļu no Vārtiņa salas pirms 12 gadiem, vēl grāfu laikos piešķīra Silaratnieka Pāvīlam Ludzes pagastā, citu daļu atdod muižas kalējam. Sargupes Ansis nesen kā noņemties uz gabaliņa meža zemes, kur uzcēlis divi mazas rijas, pirti un namu. Plīta salā ir 24 mucu vietas sliktas nolietotas meža zemes, kur nav ne pļavu, ne ar ūdens, ne ganības, jo citādi šo vietu zemnieki gan jau būtu ieņēmuši.

Vēl ir kāds zemnieks, Ozola Pēteris, uz kā sētvietas muiža celta, kam arī visa zeme atņemta un kas nav mierā ar viņam ierādīto meža zemi, bet prasa Priedītes mājas Vijciema vakā. Šo prasību gan kungs, ritmeistars fon Tizenhauzens, noraida, jo Priedītes saimnieks muižā ar visu līdzīgs, piesolot Ozolam vai nu Jēņa mājas Ludzas pagastā, vai arī Lielmaņa mājas Vāles pagastā, kuŗās mājās saimnieki nespējīgi. Bet

Ozols nevienu no šīm mājām negrib. Viņš nav mierā arī ar viņam piesolīto Būdas zemi, ar Plīta salu kā piedevu.

Kroņa mērnieks ziņo priekšniecībai, ka Ozola Pēteris bijis Zviedrijā, kur viņam pateikts, ka ja viņam muižas celšanai laba zeme atņemta, tad viņam pienākas atkal tādu pat zemi vietā dabūt. Mērnieks gan Ozolam piedraudējis ar rikstēm, bet tas tomēr palicis pie sava stūrgalvīgā prāta un teicies nogaidīt karaļa vietnieka ierašanos.

Nav zināms vairs, kā klājies šim brašajam Vijciema ozolam, Ozola Pēterim, kas līdz beidzamam stāvējis par savu taisnību, nebaidoties nekādu draudu un vajāšanu.

Kas te teikts, tas vispār labi raksturo muižu izcelšanos un zemnieku māju bojā iešanu.

1701. gadā Vijciema arendators un ķīlu īpašnieks ir Matīss Danns, kas aizdevis karalim 2500 dalderus kara vešanai. Attiecīgo dokumentu parakstījis Eriks Dālbergs, viņa majestates zviedru un gotu karaļa padomnieks, feldmaršals, Vidzemes un Rīgas ģenerālgubernātors, Pērnavas akadēmijas kanclers un kāda kājnieku pulka priekšnieks, Šenesas grāfs, Stropstas brīvkungs un Verdera kungs. Paša karaļa tituls skan: Mēs Kārlis no Dieva žēlastības, zviedru, gotu un vendu ķēniņš, Somijas lielfirsts, Skonas, Igaunijas, Vidzemes, Karēlijas, Brēmenes, Verdenes, Stetīnas, Pomerānijas, kasubu un vendu hercogs, Rūgas salas firsts, kungs par Ingermaniju un Vismāru, falcgrafs pie Reinas un Jilichas, Klēves un Bergas hercogs.

Ienaidnieka tuvuma dēļ 1702. gadā rudzus dabūn iesēt tikai pēc Miķeļiem, maz izstrādātā zemē. Muižas laukos izsēj 72 pūrus rudzu, no kam 1703. gadā iekuļ 324 pūrus, bez tam vasarāja 305 pūrus miežu un 251 pūru auzu. Šo labību nopļaujot talciniekiem izsniegts: 12 pūri rudzu miltu, 2 pūri miežu putraimu, 1 ālavas govys, 1 pūrs zirņu, $\frac{1}{4}$ muca reņu, 3 mucas alus, 3 mucas rūguša piena, 36 stopi salda piena, kas viss naudas vērtībā iztaisa 17 dalderus $1\frac{3}{4}$ graša. Pļaujamā laikā krievi kavējās pie Tērbatas apsēšanas, kas krit pašā labākā kuļamā laikā, pēc kam sākās iebrukumi. Savā pirmā iebrukumā, īsi pēc Miķeļiem, tie izlaupa muižas istabas lietas, aizved zirgus, govys gan vēl pametot. Aizved arī arendātores divas māsas un meitu. Pati viņa spējusi paslēpties zosu kūtī.

Arī zemniekus izlaupa, kas lielās izbailēs sabēg mežos un krūmos. Visa paklausība zūd. Kundze ar lopiem muižu atstāj, pametot tanī savu dēlu ar stārastu, kas lai piespiestu zemniekus pie labības nokulšanas. Bet zemniekiem neklausot, labība tīrumā paliek nekulta cauru ziemu putniem par laupī-

jumu. Ap triju kungu dienu lielāks krievu pulks caur Smiltēni nākot, iebrūk arī Vijciema novadā, izpostot un galīgi izlaupt muižu. Veco lopu sievu nežēlīgi spīdzina, lai to piespiestu uzrādīt iedomātās itkā paslēptās mantas. Ap Pūpolu svētdienu nāk trešais krievu iebrukums, arī no Smiltēnes puses. Zemnieki atkal sabēg silos, neliekoties vairs ne zinot par kungu un viņa darbiem un gaitām. Palu laikā „lielmāte“ uzdrošinās ierasties muižā, lai sadabūtu dažus strādniekus rijas malkas saciršanai un zemes aparšanai. Pats arendātors, virsnieks Mortons Valmierā sagūstīts un aizvests uz krievu zemi, kur miris.

1704. gadā saņem cieti un aizved gūstā zemes sargus — Aurītes, Bārdiņa un Gailiša dēlus, Bebriņa un Kāsiša brāļus.

1706. gada 24. oktobrī Vijciemā pārbauda zemnieku stāvokli. Revīzijā piedalās stārasts Līdakas Jēkabs un tiesasvīrs Viķava Jēkabs. Zemnieki, uzdod savus ienaidnieka nodarītos zaudējumus.

Nīčurgas krogā un Viķava Jēkabam krievi nolaupījuši 5 zirgus un 4 liel- un sīklopus. Vārīņa Ērmanim ar pusarkla zemes ir 2 dēli, 2 meitas, 2 kalpi, 1 kalpone, 3 zirgi, 2 vērši, 4 govīs, 1 tele, 7 aitas, 4 kazas, 6 cūkas. Arī viņam daudz nolaupīts, tāpat kā sekošiem citiem: Kūķiņa Pēterim, Zelliņa Pēterim, Kalēja Pāvīlam, Sargupes Bērtulim, Būdas Tenim, Plīta Jēkabam, Rudziņa Jēkabam, Māliņa Bērtulim, Migliņa Pēterim, Kaira Matisam, Silabitēriņa Ērmanim, Ēzes jeb Paukuļiņa Pēterim, Ieliņa Matisam, Kāsiņa Mārtiņam, Gailiņa Mārtiņam, Skrapstiņa Jurim.

Vijciema vakas Krieviņa Pēterim galīgi viss nolaupīts. Arī pārējie zemnieki vairāk vai mazāk cietuši. Tā Maura Ancis, Mazdzērves Matīss, Lieldzērves Kaspars, Dreimaņa Matīss, Kūkurīņa Jānis, Līdakas Mača, Priedīte, Vēģera Bērtulis, Penga Pēteris, Bardunkula Jānis, Lēpeles Pēteris un Fromholds, Lielbitera Jānis, Punga Bērtulis, Kundziņa Juris, Alieša Jānis, Lakstiņa Bērtulis, Knīpa Jānis un Mača, Skripsta Jānis, Lezdīša Juris, Punkales Pēteris, Kannītes Ancis, Paežas Juris, Bāģina Anža, Sūbra Pēteris, Aurītes Jānis. Ģercēna Jānim ir 1 dēls, 3 meitas, 2 kalpi, 1 vaļinieks, 2 zirgi, 3 govīs, 1 tele, 1 teļš, 4 aitas, 1 kaza, 3 cūkas. Ienaidnieks nolaupījis viņam visas drānas.

Pavisam 49 saimnieki, 106 saimnieku dēli, 82 meitas, 76 kalpi, 65 kalpones, 18 vaļinieki, 96 zirgi, 38 ķēves, 20 kumelji, 43 vērši, 160 govīs, 55 teles, 44 teļi, 200 aitas, 117 kazas, 205 cūkas.

Zemnieki muižai parādā: 114 pūrus rudzu, 120 p. miežu, 66 p. auzu, 27 sieciņus kviešu, 23 sieciņus zirņu, 42 podus linu, 3 podus apiņu, 18 podus kaņepāju, 18³/₄ aitas, 28 grīztes siena, 83¹/₂ daldera naudā.

1706. gadā muižā izsēti: 50 pūri miežu, 73 pūri auzu, 1 pūrs kviešu, 2 pūri griķu, 1²/₃ pūri zirņu, 1 pūrs linsēklu. Iekults 182 pūri miežu, 82 pūri auzu, 6 pūri kviešu, 8 pūri griķu, 4 pūri zirņu, 2 pūri linsēklu.

Ģērcēna Jānim 1706. gadā muižai jānodod 3¹/₂ pūra rudzu, 8 pūri miežu, 6 pūri auzu, ik pa siekam kviešu un zirņu, 3 podi linu, 1 pods apiņu, 1 pods kaņepāju, 1 aita, 16 grīztes siena, 3 dalderi 67¹/₂ graša naudā.

1708. gada janvarī, bargā ziemas laikā, krievi atkal vijciemiešos, kur dedzina, laupa, slepkavo. Mežos sabēgušie zemnieki apsaldējas. Uz pavasara pusi nezvēri atkal piemeklē vijciemiešus. Nolaupa 7 cilvēkus, 110 zirgus, 186 govīs, 117 aitas un kazas, 170 cūkas, 23 katlus, izlaupa 111 bišu saimes. Vēl palikuši 134 zirgi. Vārītiņam nodedzinātas visas ēkas, tāpat Rudzišam, Miglīšam un daudz citiem.

1708. gadā muižā vasarāju iesēt nepaspēj, jo visa sēkla nolaupīta un aņamā laikā krievi kavē arājus. Zemnieki žēlojas, ka tā, ka krievi viņiem nodedzinājuši ēkas, atņemot vai beidzamo labību un citu mantu, ka viņi kavēti zemi apstrādāt un apsēt, kāpēc neesot spējīgi muižai kautko nodot.

1715. gadā 9. februārī rentes kungs, G. Fr. Mortons, griežas attiecīgā vietā ar sekoša satura lūgumu.

„Vakardienā noturētā muižas pārlūkošanā skaidri pierādījies, ka zem šīs Vijciema muižas Trikātas draudzē, lieku cilvēku tik daudz, ka zeme viņus nespēj uzturēt. Redzams arī, ka trīs Stampu mājas, kas muižas lauku tuvumā un tiem ļoti kaitīgas, nevienu gadu nav varējušas kunga tiesu muižai nodot. Ir skaidrs, ka ja šos liekos cilvēkus neaizcels uz tādām kroņa muižām, kur cilvēku par maz, tad šī muiža caur to cietīs. Viņš stādot tālab priekšā lieko cilvēku sarakstu, kā arī lūdzot atļauju pārceļt visu 3 Stampu māju cilvēkus uz citām kroņa muižām, kas ļaužu ziņā trūcīgas. Lai ķeizariškai majestātei tālab neceltos zaudējumi, viņš gatavs maksāt lielāku nomu.“— Viņa nolūks ir paplašināt muižas laukus ar Stampu zemēm.

Tai pašā gadā Mortons ziņo par vijciemiešu zaudējumiem cilvēku un zirgu ziņā. Plīta Jēkabs miris. Māliņa Ādama kalpone atrāsita uz Burgas muižu, kur viņa piederīga. Kaira Matīsam, Punkales Jānim un Gailīša Mārcim nobeigušies katram pa zirgam. Pungā Jānis aizbēdzis, paņēmot līdz sievu, bērņus,

1 zirgu, 2 govīs. Dreimaņa Jēkaba kalps ar sievu atprasīti uz Taivolas muižu, kā tur piederīgi. Lieldzērves Tenisam no-
degušas visas ēkas, sadegusi arī labība un drānas.

1730. gadā kā Vijciema arendātors minēts Indr. Andr. Mortons, kam 1737. gadā muižu atņē, iznomājot viņu un Jērkuli Krimuldas draudzē, pulkveža leitnanta barona Mengdena atraitnei, dzimušai fon Rozenai. Un te nu pieminēts, ka 1736. gadā rudenī izsēts rudzu pašā muižā 116 pūri, bet Stampu pusmuižā 45 pūri. Dzirnavu nav, kaut gan agrāk tādas bijušas pie Stampu pusmuižas, lai gan mazas. Kroga ar nav neviena, bet pie muižas šķiltera gadā mēdz izdot pie 20 mucām muižas alus. Saimnieki minēti šādi:

Nicurgas un Viķava Jānis par klausām un kunga tiesu ir muižas šķilteris. Kūķiša $\frac{1}{4}$ arkla pievienots muižas laukiem. Vārtaņa Staža, Zelliša Jānis, Kalēja Staža, Būdas Jēkabs, Gutuļa Ādams, Plīta Mača un Jānis, Rudziša Ancis, Māliņa Pēteris, Migliša Jēkabs, Kaira Jēkabs, Silabitariņa Jēkabs, Eža jeb Paukuļa Mača.

Par tā sauktiem streijzemniekiem teikts: Jeliča Juris muižai palīdz vienīgi pie mēslu vešanas, sēšanas un kulšanas. Kāsiša Jānis vasarā muižu divreiz nedeļā apgādā ar zivīm. Skrapstiņa Juris muižai maksā 3 dalderus gadā un darina tai koka traukus.

Vijciema vakas zemnieki ir: Stampa Mača, kas klausu un kunga tiesas vietā maksā $7\frac{1}{2}$ dalderus. Stampa Mača un Pēteris, Mitriķa Jānis, Bāča Mača, Īciema Mača, Krieviņa Jānis, Maura Bērtulis, Mazdzērves Mārtiņš, Lieldzērves Pēteris, Meždreimaņa Jēpis, Lieldreimaņa Jēpis, Kūkuriņa Jānis, Līdakas Jēkabs, Priedītes Juris par klausām un kunga tiesu izpilda stārasta amatu. Veģēra Jānis, Penģa Tenis, Bardekula Bērtulis, Lēpeles Jēkabs un Jēkabs, Liebitera Pēča un Matīss, Pungā Pēča, Kundziņa Jānis, Aliēša Pāvuls, Žūra Jēkabs. Ģērcēna Toms ar $\frac{1}{2}$ arkla zemes, 4 vīriem un 4 sievietēm strādniekiem. Lakstiņa Jānis un Anža, Knīpa Anža un Jēkabs, Skripsta Jēkabs un Bērtulis, Lezdiņa Matīss, Punkales Staža, Kannītes Jēkabs, Paežas Jēkabs, Bāģina Jēkabs, Sūbra Bērtulis, Aurītes Jānis, Augstrozes Dāvids maksā par savu zemi 4 dalderus gadā, Bebriņa Bērts 3 dalderus, dodot bez tam muižai talciniekus kuļamā un sējamā laikā. Brūziša Matīss maksā 1 dalderi un palīdz muižai apsēt un nokult. To pašu dara arī Zālīša Jānis. Bajārīna Jānis un Ģibzemnieka Mača ar tāpat, maksājot bez tam vēl pirmais 2, otrais $3\frac{1}{2}$ dalderus naudā. Tropiņa Mača

maksā 1 dalderi, Lāčupītes Pēteris $\frac{1}{2}$ daldera. Ķauķīša Mača ir mežsargs, Zāģerzemnieka Jānis no jauna ielikts.

Pavisam 255 vīri, 241 sievietes, kopā 496 darba spējīgi cilvēki, 76 veči un nespējīgi, 160 bērni zem 15 gadiem, 216 zirgi, 21 kumelji, 307 govīs, 18 vērsi, 177 jaunlopi. Sūbrim ir 10 govīs, 5 zirgi, tikpat Aurītem, Ģērcēna Tomam 7 govīs 2 zirgi. 1737. gada pavasarī muižas laukos izsēj: 70 pūrus miežu, 156 pūrus auzu, $3\frac{1}{3}$ pūra griķu, $1\frac{1}{2}$ pūra zirņu, $1\frac{5}{6}$ pūra linu, $1\frac{1}{2}$ pūra kaņepāju, $\frac{1}{3}$ pūra pupu, kādi skaitļi mums raksturo toreizējo laukkopību.

1744. gadā vijciemiešiem jānodod muižai 292 pūri rudzu, 318 pūri miežu, 236 pūri auzu, 63 sieciņi kviešu, tikpat zirņu, 103 podi linu, 35 podi apiņu, 32 podi kaņepāju, $32\frac{1}{2}$ aitas, 21 vezums siena, 149 dalderi naudā. No katras mājas pa siekam rudzu, miežu, auzu mācītāja tiesas.

1751. gadā Vijciemum uz 12 gadiem iznomā kapitānam Tirolam. Vijciemieši dalās silgaliešos, vijciemiešos un gaikaviešos, bez tam strejzemniekos, kādi ir Jeliča Juris, Kāsiša Mača, Gailīša Jānis, Skrapstiņa Pēteris, Nicurgas Jānis. 1757. gadā teikts, ka stārasta pienākums ikgada kungam nodot $12\frac{1}{2}$ mārciņas vaska. Ir vienas dzirnavas, bet kroga neviena. Gan pie muižas šķiltera Viķavās izdod gadā pie 20 mucu muižas alus.

1765. gadā $12\frac{1}{2}$ arklus no muižas uz 12 gadiem iznomā gen.-leitnantam baronam Tomasam fon Dīcam, 3 arklus kapitānam Dīcam. Līdz tam muiža iznomāta atraitnei Cecilijai fon Tirolei. Jaunos kungus muižā ievēdot, nopratina zemniekus, sastādot attiecīgu aktu.

Bijušai rentes kundzei pirms lielās nelaimes muižā bijušas 180 govīs, no kam atlikušas vairs tikai 84. 1764. gadā nomēslojas 45 pūrvietas. Ikgada līdumiem nolīstas 8 līdz 10 pūrvietas. Uzstāda zemniekiem arī dažus jautājumus.

Vai siens, salmi jeb pelavas citiem izdoti, vai arī uz bijušās nomnieces dzimto muižu izvesti, vai arī uz pilsētu pārdoti, caur to kaitējot zemes kulturai? Vai zemei varbūt nav dota nemaz atpūta, tā tīrumus izsūcot un noplicinot? Vai un cik lielā mērā ķutes dedzinātas un cik zemes caur to padarītas par neauglīgu? Cik lielā mērā piekopta brandavīna laišana un vai caur to nav izskausti meži un zemnieki pāri par viņu likumīgo pienākumu kalpināti? Zemnieki atbild uz beidzamo jautājumu, ka katru nedēļu izdedzināta viena muca brandavīna; malkai lietoti vēja lauztie koki.

Vai caur līdzšinējo kungu vainu daži zemnieki aizbēguši, cetur aizcelti, vai arī aizdāvāti, vai zemniekiem viņu mantas ziņā pāri darīts un viņi nabadzībā grūsti?

Atbilde: No Kukuriņa aizbēguši 19 cilvēki, bet ne bijušo kunga vainas pēc, bet gan sliktas, neauglīgas zemes un neražīgo gadu dēļ. To pašu iemeslu dēļ no Kannītes aizbēguši 5 cilvēki.

Vai darbinieki un oternieki sestdienās ap to pašu laiku atlaisti, ap kādu laiku viņi pirmdienās muižā pie darba stājušies?

Atbilde: Pie darba viņi pirmdienās muižā ieradušies no rīta uz pusdienas laiku, bet sestdienās atlaisti tikai vēl vakarā, bez saulītes.

Vai zemniekiem vēl kaut kas ko sūdzēt?

Atbilde: Pēdējā ragavu ceļā viņi aizveduši uz Rīgu 20 vezumus, katrā pa 10 pūriem iesala pārdošanai, bet tā ka cenas bijušas nokritušas, tad iesals atstāts viņu t. i. zemnieku maisos Rīgā, majora Buddenbroka namā, bez tam 4 maisos palikuši iekšā muižas zirņi. Prasa lai viņiem atdotu viņu maisus.

Vēl zemnieki sūdz, ka viņiem 8 beidzamos gados bez likumīgas siena nodevas muižai bijis jānodod no $\frac{3}{4}$ arkla lielas mājas pa 10 vezumiem, no $\frac{1}{2}$ arkla mājas pa 9 vezumiem siena, kas pārdots karaspēkam, par ko viņiem it nekas nav atlidzināts.

Veģera Jānis sūdz, ka viņam, kad tam bijis pirms 5 $\frac{1}{2}$ gadiem krusa labību nokapājusi un viņš nav spējīgs visu pienācīgo kunga tiesu nolīdzināt un viņš palicis parādā, viņam muiža paņēmusi viņa dārgumu, viņa katlu, kas savus 4 dalderus vērts, kas viņam līdz šim vēl nav atdots, lai gan viņš pamazām savu parādu muižai nolīdzinājis. Lūdz lai viņam viņa katlu atdotu.

Māliņa Juris sūdz, ka bijušie kungi viņu nodevuši Valkas pilsonim Blūmam 3 $\frac{1}{2}$ gadus par kalpu, par ko viņam nācies gadā saņemt 6 dalderus, bet dabūjis viņš tikai 3 dalderus un viņš pat nezīnot, vai kungi, vai ar Blūms pārējo viņam pienācīgo naudu paturējuši. Mājām gan par to nekas ne no klaušām ne no kunga tiesas nav atlaists.

Veģera Matīss savkārt sūdz, ka viņš pirms 5 gadiem no muižas aizņēmis $\frac{1}{2}$ pūra rudzu, ķīlā dodot sudraba sakti, 1 daldera vērtībā. Gan rudzus viņš atdevis, bet sakti atpakaļ nav dabūjis un kad pēc viņas prasījis, rentes kundze viņam draudējusi ar pērienu.

Bruzīša Jānis želojas, ka kundze paņēmusi viņam zirgu, govī un vērsi, kad viņš nav spējis nomaksāt muižai 4 dalderus

leides naudas gadā, likumīgā 1 daldera vietā. Lūdz lai viņam netaisni atņemto atdotu.

Jautā zemniekus: Kad ieradies jaunā kunga muižas kungs un vai tas viņiem aizliedzis veciem kungiem darbā iet, piedraudot ar 10 pāra rikšu?

Vai sūdzētāji tika pie savas taisnības, par to vecie raksti cieš klusu: Nav mazāko šaubu par šo sūdzību dibinātību. Vai tam zemniekam, kas uzdrošinājās par savu kungu nedibinātu sūdzību celt!

1777. gadā Vijciemu mūža lietošanai izdod kambarkungam Aleksejam grāfam Musin-Puškinam un viņa sievai. Baronu Dicu laikā muižu pārzina titularpadomnieks Jannavs, zemnieki 1777. gada ir šādi: Vārtina Jēkabs, Kalēja Pēteris, Būdas Mārcis, un Jānis. Plīta Mača klausu ik ceturto nedēļu un maksā 2 dalderus. Rudziša Staža, Eža jeb Paukuļa Juris, Māliņa Matīss, Miglīša Jēkabs, Kaira Jānis un Matīss, Silabitarīņu atraitne Līze. Ķūķīša zeme pievienota muižas laukiem. Stampa Jānis maksā gadā $7\frac{1}{2}$ dalderus leides naudas, par ko no visa brīvs. Ģērcēna Jānis, Zelliša Pēteris, Vičurgas kroga zemes un Viķava Jānis. Krieviņa zeme uz nelaiķa ģenerāldirektora barona Stākelberga rīkojumu piedalīta muižas laukiem, pārceļot cilvēkus uz Guturiņu. Bāča Mača un Jēkabs. Skrapstiņa Staža maksā gadā 3 dalderus un klausu ik ceturto nedēļu. Mīterīņa zeme ar muižai pievienota. Maura Mača, Lieldzēves Taņa, Mazdzēves Mārcis. Dreimaņa Jēpis, Lidakas Jēkabs, Priedītes Jānis, Kūkuriņa Jēkabs, Vegēra Jānis un Mača, Bardekula (Bardekalna) Jēkabs, Pēngā Jēkabs, Lielbitāra Jānis, un Jānis, Pungā Taņa, Kundziņa Jānis, Jeliča Juris, Aurītes Mača, Sūbra Pēteris un Jānis, Paežas Matīss un Jānis Bāgina Jānis, un Andris, Kannītes Ansis, Punkales Jānis, Lezdiņa Jēkabs, Skripsta Matīsa atraitne Līze, Alieša Jānis, Lakstiņa Jānis, un Pēteris. Knīpa Jānis un Jēkabs, Ģērcēna Jānis ar $\frac{1}{2}$ arkla zemes, 9 darbiniekiem, 4 zirgiem, 1 kumelī, 5 govīm, 3 jaunlopiem. Žūra Pēteris, Gailīša Jēkabs, Kīsiša Jēkabs klausu ik ceturto nedēļu un maksā gadā 8 dalderus. Sargūpes jeb Gutuļa Pēteris, Meždreimaņa Jēkabs. Augstrozes Pēteris maksā 4 dalderus. Arī Bebrīņa Jēkabs, Brūziša Pēteris, Zālītes Jānis, Bajāriņa Ansis, Ģibzemnieka Pēteris. Tropiņa Jēkabs maksā leides naudas ik pa 2—4 dalderiem, bez tam vēl muižā ik ceturto nedēļu gaitnieku sūtot. Lācupa Pēterim tikai $\frac{1}{8}$ arkla zemes. Ķauķīša Jēkabs ir meža sargs, Zāģera Mārcis. Kankariša Pēteris uz muižas zemes ir muižas galdnieks. Vēžnieka Jānis uz muižas zemes ir muižas mūrnieks.

Kaut gan ikgaду te daudz lopu nokrīt un arī tagad 5 nobeigušies, tomēr muižai vēl līdz 200 liellopu un 20 līdz 30 barojamu vērsu. Svaigā mēslojumā ikgaду izsēj 60—70 pūrus rudzu, 3 pūrus ziemas kviešu.

1777. gadā Vijciemā stāv armijas zirgi. Uz barona Stākelberga kroņa muižu virsdirektora rīkojumu, muižas laukus palielina ar $\frac{1}{4}$ arkla Krieviņa un $\frac{3}{8}$ arkla Miteriņa zemes.

Vijciema Jaunais krogs dibināts 1680. gadā pie Gaujienas ceļa. 1687. gadā minēts, ka viņā alu nepārdod, bet ka viņš iznomāts kādam skroderim par 6 dalderiem gadā. Vijciema Meža muiža celta 1691. gadā, Ģibzemnieku māju vietā, bet tā kā šīs mājas ir vēl arī 1777. gadā, tad jādomā, ka viņas Meža muižu dibinot aizceltas uz citu vietu.

Vēl mūsu dienās vijciemieši dalās silgaliešos, mežgaliešos, apgaliešos (Lielais gals) un landaviešos.

Silagalā, starp Vijū, Gauju un Taures purvu: Vārtiņi, Kalējiņi, Gutuliņi, Būdas, Kankariši, Plītiņi, Rudzīši, Paukuliši, Stampji, Vēžnieki, Māliņi, Miglīši, Kairi, Silabitari.

Meža galā, Vijas labajā pusē, starp Vijū un Gauju: Kāsiši, Tropiņi, Jeliči — pie Gaujas šaura, gari pret rītiem stiepta loka, Bajāriņi, Zālītes, Jaunzemnieki, Stampvēveri, Mežzemnieki, Gailīši, Zařiņi, Zaģeriši, Augstrozes, Bundiņi.

Upes jeb Lielā galā, Vijas labajā krastā, viņas uz dienvidrietumiem pret Plāņu muižu tālu stieptajā lokā un gar pašu upi: 2 Taurītes, 2 Sūbri, 2 Bāģini, 2 Paežas 2 Kannsites, 2 Punkales, Lezdiņi 3 Skripsti, 3 Knīpas, 3 Lakstiņi 2 Ģercēni, 2 Žūri, 2 Veģēri, 2 Priedītes, Lidaka, 3 Dzērbji.

Landavieši, Vijciema muižas aprakstā jau minēta Landsberga vārdā nosaukti: pie Vijciema — Raudas ceļa: 3 Kūkurīņi, Pungī, 3 Bitari, 2 Lēpeles.

Savā rakstā „Kur atradās Beverīna“? Izglītības Ministr. Mēnešrakstā. 1924. g. vēsturnieks P. Abuls par Vijciemu starp citu teic sekošo: $3\frac{1}{2}$ verstes no Vijciema, Vijciema — Valkas lielceļa kreisā malā, atrodās tā sauktais Niklāva jeb Miklāva kalns, kur senāk bijusi baznīca. Vēl tagad šai kalnā atrodās baznīcas pamata akmeņi, kaut gan viņu lielākā daļa jau aizvesta Jaunzemnieka ciemata ēku pamatiem. Pēc Rudzīšu Jūlija Brauķa nostāstiem te bijusi pirmā (?) katoļu baznīca Trikātas draudzē. Pērkons viņā iespēris, tā nodegusi un pārcelta uz Trikātu. Bebriņi atkal izdzirdējuši no saviem tēviem, ka Miklāva kalnā bijusi baznīca, ko pērkons nospēris pašā dievvārdu laikā un cilvēki sadeguši līdz, jo durvis bijušas uz iekšu veramas. Vēl kalnā atronot cilvēka kaulus, saktiņas un nažu asmiņus.

Silabitāriņu Silgaļi, kas jau kopš 12 paaudzēm tur dzīvo, dzirdējuši teikas, pēc kurām baznīcā rādies ķēmi, gan kā „balts cilvēks“, gan „kā zirgs ar pajūgu un citādi spoki pavadot naktīs braucējus un gājējus gar kalnu“ Vienu versti no Miklāva kalna, lielceļa labā pusē, atrodas uz kāda pakalna senā mācītāja muižas vieta. Senos, tagad ar mežu aizaugušos tīrumus sauc par kroņa tīrumiem: šīs mācītāja muižas vietā vēl tagad aug 5 ļoti resnas vāczemes egles kādu te Vijciema mežos citur nekur nav. Tagadējā Vijciema baznīca atrodās pašā Vijciema muižā, kur tā jau zviedru laikā kartē apzīmēta par svētā Jēkaba baznīciņas vietu.

Jaunkairu Berts, kas dzīvo ap 1 versti no Vijciema pilskalna, stāsta, ka viņa dzimta 7 augumos dzīvojot Kairos. Senči Celiša kalnu saukuši par pilskalnu un stāstījuši, ka vecos laikos pilskalna ziemas pusē bijis pilspagrabs, vai ieroču pagrabs, kas vecos laikos sagruvis. Starp Vēžnieku un Jaunmāju, kādu versti no pilskalna atrodies „naudas līdums“. Kad gani saukuši: „naudiņ, nāc ārā!“ un kad naudiņa parādījusies, tad atnācis vilks. Kamēr vilku projām dzinuši, tikmēr nauda skanēdama atgājusi atpakaļ. Stāstot arī, ka itkā pie Bajāriņa, Vijciema-Pliskavas ceļa malā, esot norakti 7 šķirsti zelta naudas, jo igaunī mākušies virsū.

Cik no Bebrīņa ciemata īpašnieka J. Simsona un viņa sievas nostāstiem noprotams, tad Bebrīņu mājas saimniekiem senātnē bijuši rakstīti dokumenti, ka ciemats viņiem piederējis.

Par pašu pilskalnu savā augšminētā rakstā Abuls starp citu raksta sekoši: Kalns pacēlās no Vijas upes, dienvidus pusē, mērijot pa kalna slīpumu, ap 190 pēdas augstumā. Pilsvietas lielums ap 745 kv. asis, gandrīz viena pūrvieta. Pirmā priekšpils, ieslēgta no vaļņiem un kalna stāvumiem, aizņem ap 1045 kv. asis, bet otrā priekšpils ap 5 pūrvietas. Klaušu laikos pilskalna rietumu daļu arot uzgājuši strēķiem vien bijušo stabu galus un ļaudis norunājuši, ka te bijusi vecās pils sēta. Pati pils vieta nav apstrādāta, ne arta. Pils un priekšpils vietā aizvienam audzis mežs. Vārtniņu māju senais, sen jau mirušais saimnieks K. Purgailis, nostāstījis, ka viņa senči pilī bijuši par vārtniekiem, kāpēc viņa mājas nosauktas par „Vārtniekiem“. Pats pilskalns tagad apaudzis lieliem bērziem, eglēm un priedēm. Viņa ziemelpakājē guļ Celiša ciemats un Vijciema ūdens dzirnavas. Pusversti no kalna Silabitāriņa ciemata tiesā atrodas vecas kapenes.

Vecos rakstos Vijciema tiesā vēl minēta kāda cita, Sv. Marijas vārdā nosaukta baznīciņa.

Vijciemiešiem jau kopš seniem laikiem pašiem sava kapsēta. Senākā kapsēta nosaukta Sv. Marijas vārdā. Vēlāk ceļ citu, nosaucot viņu Sv. Jēkaba vārdā. Kad 1735. g. mirst Bajāriņa tēvs, par viņu baznīcas grāmatā teikts, ka viņš glabāts Sv. Jēkaba kapsētā. Prāvā attāluma dēļ no Trikātas baznīcas 18. gadu simteņa beigās, kad Vijciema muižu Aumeisteru landgrāfs f. Vulfs nomā, Vijciemā ceļ lūgšanas namu, kur tad svētdienās un svētku dienās nolasa sprediķi tiem vijciemiešiem, kas paši uz tālajo draudzes baznīcu aizkļūt nevar. Vēlāk šī vecā, jau pussagruvuša lūgšanas nama vietā, 1862. g. mirušais Vijciema arendators, asesors Kārlis f. Reuterns ceļ jaunu namu, nododot to vijciemiešu kopšanai. Nu ar mācītājs te dažas reizas gadā atbrauc vijciemiešiem Dieva vārdus sludināt. Jau sen tie tīkojuši tikt paši pie sava mācītāja, bet veltīgi. Un vēl tikai 1865. g. draudzes konvents ar baznīcas tiesas piekrišanu atļauj draudzes mācītājam izdaīt vijciemiešiem viņu pašu dievnamā svēto vakarēdienu.

d) Tiepelieši.

1668. gadā Tiepeles muižu valda virsnieks Ritters. Siena muižai ikgada pie 20 kaudzēm, katra no 6 līdz 8 vezumiem. Zem muižas ezers, ka ūdens caur linu mērķšanu samaitāts. Dzirnāvu nav, nav ar ne kaļķu, ne ķieģeļu ne darvas, ne pelnu ceplu. Zemnieka stāvoklis grūts, jo pļavu viņiem maz, kālab siena trūkuma dēļ viņi maz zirgu var turēt. Viņu pļavas iepriekšējos kara gados piesavinājušies citi ļaudis.

Zemniekus bieži piemeklē ugunsgrēki. Tā Klidzis apdedzis jau pa 2 lāgām, arī Toms un Viška apdeguši. Liela trūkuma un nabadzības dēļ daži saimnieki savas mājas atstāj. Tā Šveika jau gada laiku bez saimnieka, tāpat Jaunzemis, kur tagad par saimnieku ielikts Jēkabs. Arī Strupēna Kazimirs savas mājas atstājis un zeme jau divus gadus stāv nearta. Dūķera Jēkabs miris un viņa bērni no mājas projām, zeme visa atmatā. Arī Ķengis bez saimnieka un tur šovasar par saimnieku ielikts Ansis, kas baudis 3 brīvgadus. Zemes nederīguma dēļ, te neviens saimnieks nav varējis ilgāk noturēties. Lāciša Ansis uz $\frac{1}{8}$ arkla zemes ir ļoti nabags. Bikša Pēterim, vienam ● turīgākajiem saimniekiem, ar tikai 3 zirgi, 2 vērši, 2 govīs. Tāpat Bākša Peterim uz $\frac{1}{2}$ arkla zemes tikai 3 zirgi un 2 govīs. Āža Macām 3 zirgi, 1 vērsis un 2 govīs. Smeiļa Jēkabam nobeigušies visi zirgi. Brieža Bērtulis pēc bijušā saimnieka nāves ielikts par saimnieku uz gluži nolietotas muižas zemes.

Stepēna Reinim, Mucinieka Jēkabam, Viškas Ancim, Kaķīša Ancim, Kīkas Jēkabam un Liberta Jostam, katram par $\frac{1}{2}$ arkla liela zeme.

Māla krogu par savu algu valda kārtībnieks Gregors Hills, kas gadā pārdod pie 20 mucu muižas alus. Ruka krodzinieks Jēkabs turpretim iknedēļas pārdod pa vienai mucai alus. Engeļa Ansis, uz maza gabaliņa muižas zemes, taisa muižai koka traukus.

Gaitnieki ierodās muižā pirmdienas vakarā, kur paliek līdz sestdienas vakaram, tāpat oternieki no Jāņiem līdz Miķeļiem. Bez tam zemniekiem kārtas pēc muižā ikdienas jātura sargs, ko naktīs pārmaina kāds no gaitniekiem. Katram saimniekam savi kunga tiesas lini jāsavērpj mājās un dzijas jānodod muižā. Kamēr muižai kas no ražojumiem aizvedams uz Rīgu vai Pērnavu, tas zemniekiem par velti jādara.

Bez gaitniekiem zemniekiem muižā jāšūta arī oternieki kājām, no Jāņiem līdz Miķeļiem, bet līdz Jāņiem tā sauktie kārtnieki. Trešiniekus tiepelieši nedod. Klidza Tomam no $\frac{1}{2}$ arkla zemes jāšūta muižas klaušās cauru gadu gaitnieks kājām, bez tam oternieks no Jāņiem līdz Miķeļiem, jānodod kunga tiesas ik pa 5 pūriem rudzu, miežu, auzu, ik pa sieciņam kviešu un zirņu, pa puspodam linu, kaņepaju, apiņu, $4\frac{1}{2}$ daldera tā sauktās vaku naudas, 1 aita, 2 vistas, 10 olas, 1 maiss, 1 vezums siena, 1 lūka valgs. Viņam tikai 2 zirgi, 1 vērsis un 1 gov. Ozola Andrim, kam ar $\frac{1}{2}$ arkla zemes, jādod tikpat, bet gaitnieks jāšūta muižā cauru gadu ar zirgu.

Mācītāja tiesas no katras mājas pa sieciņam rudzu, miežu un auzu. Bez tam kroņa nodevas. Tā tā sauktās staciju naudas pa 7 dalderiem $2\frac{1}{4}$ graša no katra arkla zemes, bet kārtībnieku (reiteru) uzturai pa 3 dald. $39\frac{3}{10}$ graša no katra arkla zemes.

Tiepeles kungs var dzīvot labu dienu, jo viņš saņem 1688. gadā no saviem zemniekiem ik pa 78 pūru rudzu, miežu un auzu, ik pa $5\frac{1}{4}$ pūra kviešu un zirņu, ik pa $7\frac{7}{8}$ poda linu, kaņepaju un apiņu, $15\frac{3}{4}$ aitas, $15\frac{3}{4}$ maisus, $31\frac{1}{2}$ vistas, 158 olas, $15\frac{1}{4}$ vezuma siena, $15\frac{3}{4}$ lūka valgus, 4 dald. $9\frac{5}{16}$ grašus, naudas. Bez tam muižas pašas laukū apstrādāšanai un nokopšanai 13 zirdziniekus cauru gadu, $2\frac{3}{4}$ kājiniekus cauru gadu, $15\frac{3}{4}$ oterniekus no Jāņiem līdz Miķeļiem, bez tam vēl dažādas palīga kalpošanas kājām un braukšus.

Tiepelieši jau tā bēdīgo stāvokli vēl grūtāku dara smagā neraža, kas 1696. gadā piemeklē Vidzemi. Un drīz pēc tam arī

pār tiepeliešiem nāk briesmīgais karš un viņa pavadoņi — bads un mēris.

15 augustā 1702. gadā krievi vai galīgi nodedzina muižu un zemnieku mājas, laupa, posta un gūsta. Pašam kungam, kas liekas būt turīgs, nodedzina pēc tolaiku prasībām ierīkotu dzīvojamu ēku, zirgu stalli 15 zirgiem ar stikla logiem (zemnieki nekā nezināja no stikla logiem), ratnicu ar 2 karītēm, segtām kamanām, lustūzi dārzā ar skaistām gleznām pušķotu, ar piena kambari zem viņa. Turpat koku dārzā (parkā) ir pirts ar stikla logiem un arī to krievi netaupa.

Līdz ar lustūzi sadeg arī tur glabātie zivju un putnu tīkli, zaķu lamatas. Nodedzina arī 4 labības klētis ar apcirkņiem, kā arī rokas klēti ar dažādu pārtiku, putrainiem, zirņiem, sāli, kā arī mājas lietām.

Arī zemnieku zaudējumi lieli. Gan Klidzim nekas nav nodedzināts, bet visa viņa labība izmīdīta un iznīcināta, noņemti zirgi. Rudzus iesēt viņš dabujis ļoti maz. Ozolam ēkas nodedzinātas, palikusi tikai vecā rija. Aiz ēku trūkuma viņa zirgi un lopi ziemā iet bojā. Ugunsgrēkā izpostīti viņa apiņu, kaņepju un kāpostu dārzi, 5 bišu saimes.

Bākšam galīgi viss nodedzināts, izņemot vecu namiņu. Ar viņa lopi un zirgi iet bojā. Arī Smeilim, Āzim un Stepim viss nodedzināts. Viška, kam atlicies vairs tikai vecs namiņš un nolaupti 3 zirgi, apmeties plānēniešu Ķīšos pie radiem.

Lībiešam viss nodedzināts, nolaupti, aizvests arī viņa dēls ar sievu un bērniem. Briedim visas ēkas nodegušas, nav atstāts stāvēt ne sētas miets, pats mitinās pagrabā, bet lopi aizdoti citur. Ķīka, kam ar nekas vairs nav atlicies, pa ziemu mitinās trikātiešos pie radiem. Lielupim visas ēkas pagalam, noņemti 3 zirgi un viens bērns palicis mežā. Abi krogi ar nodeguši.

Pavisam tiepelieši šinī reizē zaudē 33 zirgus, 6 cilvēkus. Bezgalīgās šķūtis ar tiepeliešus māc. Tā pār Daugavu ceļoties tiepeliešu šķūtniekiem iet bojā 9 zirgi. 1701. gadā tiepelieši nodod trīs vīrus zemes sargos un viņu apgērbšanai un apbrūšanai 30 dalderus.

14. janvārī 1705 krievi atkal piemeklē tiepeliešus, laupot visu, kas maz vien derīgs un aizvedams. Tā piemēram viņi izlaupa Stepi, noņemot viņam starp citu arī 10 aitādas un novelkot pašam vai beidzamo apgērba gabalu no miesas. Arī Mucenieku izlaupa, paņemot tam arī vienu vīru ar zirgu. Kaķīšam nolaupta visu. Nedaudz labāk klājas pārējiem tiepelie-

šiem, tā Ķīkam starp citu krievi kā lielu dārgumu viņam atņēma misiņa katlu.

13. martā 1709. gadā sastāda aktu par Tiepeles muižai un viņas zemniekiem krievu nodarītiem zaudējumiem, pie kam aktu paraksta muižas īpašnieks majors fon Ritters un viņa sulainis Jēk. Kaugers.

Stipram krievu pulkam, ģeneraļa Šaumburga vadībā, 1708. gada janvarī caur zemi kļīstot arī tiepeliešus netaupa. Nodezina vai visas muižā un mājās atkal atjaunotās ēkas, sadedzina arī daudz labības. Muižā sadeg 14 vērši, 43 govis, 15 teļi, 40 aitas, 11 kazas, 9 cūkas, 12 zosis, 8 tītari, 8 pīles, 60 vistas, 16 kaudzes siena, 10 kaudzes salmu. Kas nav sadedzis, to sasit, vai citādi izposta. Tā sadauza karītes, kalešas, dažādus katlus. Arī loga stiklus sadauza un svinu, ar ko viņi piestiprināti, nolaupa. Muižas kungu aizved gūstā.

Nākošā pavasarī, ienaidnieka ubrukumi, kaut ar mazāk briesmīgi, atkārtojas. 1707. gada rudenī muižā iesēj 92 pūrus rudzu, no kam 1708. gadā iekuļ 200 pūrus. Ienaidnieka draudu dēļ vasarāja maz var iesēt, tā miežu tikai 27 pūrus, no kam iekuļ 91 pūrus, auzu 13 pūrus, kas izdod tikai 22 pūrus. Zemi nedabun pienācīgi izstrādāt.

Muižai nodarītos zaudējumus zem zvērasta apliecina saimnieki, ka Šveikas Jēkabs, Dūķera Kaspars un arī lopu meita Toma Anna, kas visi turās pie tā Kunga galda.

1724. gada 23. aprīlī par muižu kornetam Bolto fon Hohenbacham valdot, izdara muižas reviziju. Rudzu iepriekšējā rudenī, kā tas atzīmēts uz sējēja vīra koka, muižas laukos izsēts 66 pūri, 3 pūri kviešu un izmirušā Šveikas ciemata tīrumā 10^{1/4} pūra rudzu. Lopu ganības sliktas, pa daļai krūmiem aizaugušas. Zveja divos ezeros. Viens no viņiem pie muižas, otrs pie Atpiļa, kurā zveja kopīgi ar Triкатas pilsmuižu. Ruķa un Māla krogī vēl nav atjaunoti, bet muižas alu pārdod kautkā rijās Ruķa krodziniece Maža un Māla krodzinieks Jēkabs, Maža 13 mucas, Jēkabs 17.

Kautgan jau aiztecējuši 14 gadi kopš lielā kara, tomēr vēl daudz mājās nav cilvēku. Tādi vēl 1724. gadā izmiruši ciemati ir: Klidzis, Āzis, Ķengis, Mucenieks, Liberts, Šveika, Jaunzems.

Pavisam tiepeliešu, lielu un mazu kopā, 165, to starpā darba spējīgu 35 vīri un 50 sievietes, 42 zirgi 15 kumeļi 8 vērši, 64 govis, 9 jaunlopi. Bākšam ir 4 zirgi, 2 kumeļi, 3 vērši, 4 govis, 9 jaunlopi.

Zemniekiem plaujamā laikā muižai jāšūta talcinieki pie muižas maizes. Berus (beramo kunga tiesu) pieņem ar noglauzto Rīgas pūru, pieņemot uz katra pūra klāt $2\frac{1}{2}$ stopa.

1757. gadā muižas īpašnieks kapitans Gustafs Udāms žēlojas augstākā vietā, ka viņš zaudējis caur sērgām 60 zirgus un 30 cilvēkus, kālab lūdz saudzīgāku aplikšanu ar šķūtim. Toreiz krievu armija caur Vidzemi devās uz Prūsiju.

Tas pats Udāms sūdzās ģenerāldirektoram, ka tagad viņam liedzot cirst Trikātas silos, kautgan tādu tiesību Tiepeles muižai savā laikā piešķīris ordeņa mestrs Valters fon Plettenbergs.

1731. gadā Tiepeles muižu valda asesors J. Ch. Gatcerts, kas viņu pircis no majora Rittera mantiniekiem. Zemnieki šādi: Klidza Jēpis, Dūķera Jānis, Bukša Miķelis, Ozola Mača, Bukša Jēkabs, Smeiļa Kaspars, Tomiņa Miķelis, Āža Pēteris, Stepa Jānis, Strupa Jānis, Ķeņa Pēteris, Mucenieka Sīmanis, Māla krodzīnieks Jēpis, Lāciša Pēteris, Viškas Pēteris, Kaķiša Pēča, Ķīkas Jānis, Šveikas Auža, kam pielikts arī Skrapa Albrekts, Jaunzema Mika, Brieža Jēkabs, Līberta Jānis, Atpiļa Jānis, Ruķa krodzīnieks Jānis, Lelites Kārlis. Enģeļa kalnā ierīkota lopmuižiņa. Auniņš un Liepiņš ir atmatā un bez ēku. Skrapa Albrekts uz muižas zemes.

1850. gadā Tiepeles muižu uz ķīlu īpašuma tiesībām valda tiestietu kandidats fon Freimanis. 1850. gadā dvēseļu revīzijas aktis lasams, ka no Pujatas muižas igaunīs 1842. gadā Bākšās ienākuši Juhans Sāars un Tenis Pūrs. Pirmā pecnācēji valda Ozolu mājas, bet pēdējā, Bākšas mājas.

No tiepeliešu mājām, kādas viņas bija 1688. gadā, mūsu dienās vairs nava: Dūķera, Bikša, Ķeņa (kas laikam pievienots Strupim), Mucenieka, Šveikas, Jaunzemja un Ruķa kroga. 1783. gadā gan vēl ir Biksits, Dūķeris, Ruķis, Šveika, 1703. gada māju sarakstā ir arī Dreimanis. Nav vairs atjaunoti jau minētie Auniņa un Liepiņa ciemati.

e) Vālēnieši.

Senais Vāles novads ap 1650. gadu aptvera vēlākos vec- un jaunvālēniešus, dutkēniešus un cempēniešus, ieņemot Trikātas novada dienvidaustrumus, starp Miegas un Lisas upēm, robežojot ar Valmieras, Raunas un Smiltenes piļu novadiem un izplešoties uz rietumiem, dienvidiem un austrumiem no Jēņa kalna, kur senāk degušas mūsu senču svētās upuru unis.

Grāfam Akselim Oksentjernam 1633. gadā Vāles muižu pārkot, attiecīgā līgumā teikts, ka šīs muižas 2¹/₂ arkla zemes vērtībā ietilpst arī 3 iznīcināto māju: Vaigūpa, Inca un Sudara zemes. Vēlāk gan Vaigūpa mājas atjauno, bet to vietā muižai pievieno ¹/₂ arkla lielo Bokas māju zemi. Vēlāk grāfu laikos muižas laukiem pievienotas vēl Vespera, kā arī Zvārga mājas līdz ar krogus vietu. Liekas, ka Bokas māju saimnieks aizlikts tālāk prom no muižas uz meža zemes, Bokas māju tagadējā vietā.

Piecdesmit gadus vēlāk, kā pie Vāles muižas piederīgas uzdotas šādas mājas:

Vaigūpa vakā: Springis, Melķis, Biķis.

Kaupa vakā: Daudzis un Ģērķis.

Lapenes vakā: Ciekurzis un Liksis.

Vijciema vakas, Ņaugarda ciemā, Ņaugarda un Gaituļa (Gaiķavas) salas.

Zviedris, Slāsis, Sarkanis, Bābēns, Ruķis, Renka, Knape, Breķelis, Piets, Mūrnieks. Šīs Ņaugarda ciema mājas nedaudz gadus vēlāk uzdotas kā Plāņu muižai piederīgas, kādas tās vēl šo baltu dienu.

1633. gadā vēl puse no tagadējām vāļeniešu mājām izmirušas. 1683. gadā pie Vāles muižas pieder arī Dutkas mājas, kas drīz vien izvēršas par Dutkas muižu ar savu īpašu novadu.

Toreiz teikts, ka pie Vāles muižas ir mazs ezers, tā sauktais Miras ezars, kas mūsu dienās aizmirsts.

Lai noskaidrotu senās Vāles robežas, 1688. gadā uz valdības rīkojumu nopratina 75 gadus veco Sprinģa Pēteri, 78 gadus veco Lauža Jēkabu, kā arī Mēlķa Mārtiņu, kas izteic, ka viņi no saviem vecākiem dzirdējuši stāstam, ka Inca, Sudara, Bokas, Vespera un Zvārga ar krogus vietas zemes savā laikā pievienotas muižas laukiem, Mēlķa Mārtiņš, kas tagad dzīvo uz meža zemes, par ko vēl īsti nav zināms, kam viņa piederējusi, rāda krāsnsmatas, kur pēc viņa senču nostāstiem atradušās Mēlķa mājas, proti Biķa laukos, ko apliecina arī Biķa māju saimnieks.

Neskaidrība valda arī Daudža (Dauža) un Ģērķa ciematu ziņā. Un Lībiešu Jānis, Trikātas pilsmuižas stārstas, izteic par abiem nupat minētiem ciematiem Kaupa vakā, ka 8 līdz 10 gadus pirms beidzamā maskaviešu iebrukuma, Daudža (Dauža) ciemats viss un puse no Ģērķa ciemata piemērīti Abuldaibem, bet Ģērķa otra puse Liellācim (brenģulietim). Varot parādīt pat krāsnsmatas, un viņa tēvs un tēvātēvs

tam stāstījuši, ka abas minētās mājas piederējušas Vāles kungam.

Jānoskaidro arī Lapenes vakas Ciekura (Ciekurža) un Likša ciematu senā piederība. Te nu Lauža Jēkabs sakās labi atceroties, ka Ciekura un Likša ciemati Lapenes vakā senāk piederējuši Vāles muižai un stāvējuši atmatā. Viņš labi atceroties, ka tagadējais brengulietis Ciekuris (Ciekurzis) tur iegājis un pieņēmis klāt turpat līdzās gulošo Likša ciemata zemi, pie kam šīs mājas pieskaitītas Brenguļu muižai. Lauža izteikto apliecina arī Sprīnga Pēteris, kas to dzirdējis no savas mātes, kas dzimusi brenguliete

Tos laikus bieži vien atgādījās, ka lai robežu lietās dabūtu skaidrību, ņēmās pratināt pašus visvecākos vīrus pagastā.

Iet runa arī par Vijciema vakas Ņaugarda un Gaituļa (Gaiķavas) salu zemnieku seno piederību. Te Stīpuņieks no-metināts purva malā uz gabaliņa liekas zemes, Kamaldnieks (Kamaldsala) uz kāda streijgabala un Lapiņš uz Renkas māju zemes. Ņaugarda salai vienā pusē esot Gaides purvs, otrā Ņarvēja upīte, Abula ieteka. Gaituļa salu atšķirot no citām zemēm Vijas upe, Kamaldas upīte un Gaides purvs. 75 gadus vecais Lejasmūrnieks stāsta no sava tēva dzirdējis, ka Ņaugarda un Gaituļa salu zemnieki jau no seniem laikiem piederējuši Vāles kungam, kam arī pildījuši savas klausas.

Gaituļa salas zemnieki gan ir tagadējie gaiķavieši Plāņu pagastā. Ap 1698. gadu kā toreizējā Vāles pagasta zemniekus uzdod: Vaiģupa Anžu, Klapča Maču, Lielmaņa Tomu, Biķa Maču, Sviķa ar Ķerves salas Juri, Roņa Indriķi, Bumbura Maču, Lodziņa Jāni, Kūlača Mārci, Grotas Tomu, Baltula Sīmani, Dāma Juri, Jēņa Maču, Ķevieša Jāni, Melķa Kasparu, Vinnēna Bērtuli, Zalties Jēkabu, Kārleja Indriķi, Jaunzema Jēkabu, Lielnaudieša Jāni, Sprīnga Pēteri, Burkša Jāni, Savēja Andžu, Maznaudiešu Maču, Mežciema Jēkabu, Lekša un Aizlauža Jāni, Stoti, Melngalvja Pēteri un Mieģas krodzinieku.

Sviķa Jānis, stārasts būdams, no visa brīvs un svabads, bet ja viņš mirst un pēc viņa nāves viņa piederīgi vai arī cits kāds šo māju valda, tad viņas sliktuma un viņas slapjās zemes dēļ, gan viņa nav augstāk vērtējama par $\frac{1}{4}$ arkla. Melngalvja Pēteris gan muižai neko nav parādā, bet savas sliktās zemes un pļavu trūkuma dēļ viņš nespēj zirgus pie-tiekoši uzturēt un var tikai kājām klausas pildīt.

1698. gadā pratina stārastu Sviķa Juri un tiesas vīru Eiduku par vālēniešu stāvokli.

Vaiģupa Pēteris miris un jaunais saimnieks cilvēku un lopu sērgu dēļ nabadzībā kritis, tāpat arī Grotes Jānis, kam cilvēki sirguši un slikti paaudzis. Uz Dāma Jura zemes ierīkota skola. Savēļa Ancim ar neiet labi, bet ar muižu viņš tomēr līdzīgs. Turpretim Lekša Jānis ir turīgs saimnieks. Aizlauža Jānis ir sliktis maksātājs un nabadzīgs. Daudzieša Jānis miris un viņa dēls Pēteris stāv puslīdz labi un kārtīgi maksā un pilda. Lauža un Dravieša Jēkabs turpretim aizvien labs maksātājs un pārticis.

1706. gadā starp Vāles zemniekiem ir: Sviķa un Ķerves salas Jānis, Vinnēna Bērtulis, Ķevieša Jānis, Springa Pēteris, Lekša Jānis, Daudzieša Pēteris, Lauža un Dravieša Mača. Tai pašā laikā Subrica un Reža vēl dutkēnieši.

1725. gadā kungiem mainoties, Vāles muižai noteic jaunas robežas. Viņas zemnieki ir: Vaiģupa Bērtulis, Klapča Jēkabs, kas neko nemaksā, izņemot mazākus pakalpojumus, jo zemes viņam maz, Lielmaņa Jānis, Biķa Jānis, Eiduka Jēkabs, Grotes Bērtulis, Meļķa Viļums, Lielmaņa Sīmanis, Springa Mārtiņš Burkša Jānis, Savēļa Jānis, Maznaudieša Jēkabs, Mežciema Mārcis, Lekša Andris, Aizlauža jeb Norvēļa Jānis, Daudzieša Madža, Stotes Jānis un Jēkabs. Miega krodzinieks, Pēteris par krogu un zemi maksā 12 dalderus leides naudas. Mēln-galvju Pēteris. Lauža Mārcis valda arī Dravieša zemi, kopā pavisam vienu arklu. Sviķa Andris ir stārasts, kas sava amata labad no klaušām un kunga tiesas citād brīvs, izņemot 12^{1/2} mārciņu (puspods zemes svarā) vaska nodošanu muižai gadā, kā to vispār toreiz no stārastiem, vagariem prasīja.

Norvēļa jeb Aizlauža Jānis nodod ikgada tikai ik pa 2^{1/2} pūra rudzu, miežu, auzu, jo no šīs sliktās zemes nekad nav vairāk dabūts, kamēr Grotes Bērtulim jānodod kunga tiesas: 14 pūri rudzu, 15 pūri miežu, 11 pūri auzu, ik pa 2 šeciņiem kviešu un zirņu, 4 podi linu, 1^{1/2} poda apiņu, 1 pods kaņepāju, 1 aita, 32 podi siena un bez tam tā sauktā vaku nauda, no savas 1 arkla lielās zemes.

Mūsu dienās — pirms pasaules kara, Lauža māju tīrumā arot puisis izaris naudaš podu ar zelta un sudraba naudu, kā arī gredzenu ar uzrakstu — Mārtiņš Laus, kas liecina par šī zemnieka zināmu turību. Viņš ir nupat minētais Lauža Mārcis, kas valda arī Dravieša ciemata zemi.

No Dutkas muižas Vālei piedalītas Rēžas un Subrica mājas.

Visu te minētu zemnieku pienākums gadā dod 15 zir-dziniekus un 3^{1/2} kājnieka cauru gadu, 111 oternieku nedeļas

kājām no Jurgiēm līdz Miķēļiem, kā arī kunga tiesai: 209 pūrus rudzu, 226 pūrus miežu, 167 pūrus auzu, ik pa 36¹/₂ ķilmetiem (siecīņiem — siekiem) kviešu un zirņu, 65 podus linu, 22³/₄ poda apiņu, 18¹/₄ poda kaņepāju, 18¹/₄ aitas, 468 podus siena, 79 dalderus naudas.

1731. gadā teikts, ka muiža iznomāta asesoram K. M. fon Tizenhauzenam. 1730. gada rudenī muižas laukos izsēts 52 pūri rudzu, 1 pūrs kviešu. Miegas krogs vēl nav atjaunots, jo baļķu mežs 4—5 jūdzes attālu. Aizlauža jeb Norvēļu māju saimnieks ir Reinis. Minēts ar Daudzieša Jānis. Stotes kalējs Jēkabs ir muižas kalējs. Lauža un Dravieša Mārtiņam uz 1 arkla zemes ir 22 cilvēki, 7 zirgi, 1 kumeļš, 1 vērsis, 8 govīs, 13 jaunlopi. Rēžas Bērtulis un Subrica Indriķis senāk piederējuši Dutkas muižai.

1742. g. pavasarī griežas Vāles toreizējais rentes kungs f. Tizenhauzens ar lūgumu pie ķeizarienes Elizabetes Petrovnas. Esot pavēlēts atlikušos nomas rudzus nogādāt uz kroņa magazīnu Pērnavā, kaut gan pašu zemē liela neraža, kālab vāļeniešu pārtikai viņš jau izsniedzis no sevīs 250 pūrus rudzu. Bez tam zemnieki, kādas šai apvidū plosošās sērgas dēļ, zaudējuši daudz zirgus.

Ap to pašu laiku sūdz Daudzieša Pāvils, ka Vāles muižas kungs Strēlics, ieskatot viņu par turīgu un pārtikušu, noņēmis viņu viņa brālīm Daudzieša Jānim, aizliekot viņu par saimnieku Lielmaņa mājās, kur bijušais šo māju saimnieks lielos parādos iekritis. Te nu šinīs Lielmaņa mājās viņam, t. i. Pāvilam, nokrituši visi zirgi, kā arī visi lopi — 4 govīs un 1 vērsis, 4 aitas. Viņš nu lūdzis muižas kungu atlaist viņu atpakaļ. Daudziešos pie brāļa, jo Lielmaņos viņam jāiet bojā. Bet muižas kungs viņa lūgumu nav ievērojis, bet gan piedraudējis ar pērienu. Vēl pusgadū tur nodzīvojis, viņš devies projām uz Milgrāvi pie Rīgas, kur kādam zemniekam par maizi kā algādzis 1¹/₂ nedēļas strādājis, pēc kam atgriezies Daudziešos pie brāļa, kur dzīvojusi viņa sieva un bērni un te nu viņš strādājis. Kad nu uz brāļa lūgumu viņš reiz ieradies muižā no rentes kunga rudzus pirkt, pēdējais to līcis sagrābt, pieslēgt viņam pie kājas smagu bluķi, pēc kam viņu muižas kungs ar dūrēm līdz asinīm piekavis, visādi mocot. Pēc tam viņš nodots rentes kunga dzimts muižā Dutkā, kādās mājās par kalpu, kur viņam ar sievu un bērniem nācies badu ciest, kālab no turienas atkal aizbēdzis uz Daudziešiem pie sava brāļa. Nebūdams drošs no muižas vājāšanām, viņš devies uz Rīgu, lai tur augstai valdībai savas bēdas sūdzētu un tais-

nību un aizardzību rastu. Tādos grūtos apstākļos viņa sieva dzemdējusi nedzīvu bērnu. Viņš lūdz atlaist viņu atkal pie brāļa Daudziešos, ka arī atlīdzināt viņa zaudējumus.

Vēl viņš sūdz, ka muižas kungs no viņa pircis 23 podus apiņu par 23 dalderiem, bet samaksājis tomēr tik 16 dalderus, atņemot viņam apiņus ar varu, pēc tam tos Rīgā dārgi pārdodot.

Tiesas vīram Naudieša Šimanim ar nodarīta pārestība, jo muiža viņam ar varu atņēmusi 8 vezumus kaņepāju, kurus viņš kādā savas pļavas salā audzējis.

Sūdzās arī Lauža Jānis, ka muiža viņam atņēmusi kādu salu (pakalni) viņa pļavā, kas kopš veciem laikiem Lauzīm piederējusi, apsējot to ar muižas labību. Nu viņš nezina, kur ņemt malkas gabalu, jo šai muižai meža neesot.

Arī Lekša Mārtiņam ir ko sūdzēt par muižu, kas apcirtusi tos nedaudzos kokus, kas vēl viņa robežās auguši, nogādājot tos uz muižu. Tāpat kungs atņēmis viņam viņa tēvbrāli ar sievu un bērniem, aizliekot viņus uz kādu citu zemi.

Un Stotes kalējs Jānis želojas, ka muižas kungs pagadā, kad apiņi bijuši ļoti dārgi, visiem vālēniešu saimniekiem ar varu katram vienu podu apiņu vairāk par pienācīgo tiesu noņēmis un bez atlīdzības. Arī no viņa muižas kungs gribējis apiņus dabūt, bet viņš nav devis, par ko muižas kungs licis viņu trim vīriem sagrābt un tā piekaut, ka veselu nedēļu nācies gultā vārgt. Ar to tomēr vēl nav pieticis, jo kādu citu reiz muižas kungs viņu vēlējis stallī ieslēgt, pēc kam pats viņu nežēlīgi pēris. Neraugoties uz to, ka viņš muižas kalējs un viņa zemīte maza, muiža viņam uzspiežot bez viņa kalēja darba arī smagas kļaušas un nodevas. Mācītāja tiesai viņam tāpat kā kādam lielam saimniekam jādodot 2 vistas un 10 olas.

Beidzot visi saimnieki kopīgi sūdz, ka pretim likumam un paradumam, muiža viņiem uzspiežot kārtniekus dot, kam jāuzraugot muižas lopi un jāatbildot par to nozušanu. Bez tam viņiem vienu nakti nedēļā liekot ierasties muižā uz malšanu un ja neesot ko malt tad liekot pie citiem darbiem, kas pavisam esot netaisni.

Joprojām tam sargam, kas sestdienas vakarā ieradies muižā uz muižas apsargāšanu un šo uzdevumu veicis, arī svētdienā un nakti uz pirmdienu, pavadot šo laiku bez miega, pirmdienā par pienākumu uzliekot uzart gabalu muižas tīrumā, par kāda darba neizpildīšanu pienākoties saimniekam atbildēt. Un aramā laikā ikvienam arājam dienā jāuzarot trīs nomērīti

gabali, katrs 50 × 60 soļu liels, kāds darbs par daudz smags un zirgus karot.

Lai gan pēc likuma oternieks muižā sūtāms tikai 30 dienas pa visu vasaru, tagad to no viņiem prasot cauru vasaru. Arī kunga tiesas linu ziņā muiža viņiem darot pāri, nepieņemot vairs tādus linus, kādi katram viņa zemē auguši, bet liekot visiem kopīgi tos par dārgu naudu no citurienas pirkt. Viņi gatavi samaksāt muižai linu vietā likumā paredzēto $1/2$ daldera par podu, ar ko muiža neesot mierā. Viņiem uzliekot no tālajiem Vijciema siliem tik smagus baļķus vest, ka zirgi to neizturot un ejot bojā.

Tā paša gada 14. aprīlī sūdz Burkša Jānis, ka viņam nelikumīgi un pret paradumu prasot iknedēļas kārtnieku. Un viņa kaimiņš Lauža Jānis, kas pats nav varējis te ierasties uzdevis viņam augstākai valdībai žēloties, ka muižas kungs viņam no viņa 1 arkla zemes, atņēmis gabalu zemes, kur iespējams dažus pūrus labības izsēt, kas bijis krūmiem apaudzis un noderējis viņam lopu un putnu ganišanai, liekot to izcirst un apsēt ar muižas labību.

Šīs sūdzības gaiši nepārprotami liecina par toreizējo kungu varmācību, mantrausību un zemnieku beztiesību.

1744. g. noma par Vāles muižu iztāisa 485 dalderus gadā. Dzirnāvu nav. Miegas krogā pārdod 50—60 mucas muižas alus gadā.

1750. g. muižu nomā bijušā rentes kunga asesora K. f. Tizenhauzena atraitne, dzim. Ceimerne. Siena ievāc pie 14 kaudzēm un 2 šķūņus. Muižai zvejas tiesība Dutkas Auziņa ezerā. Pašu tiesā nav ne būvokolu ne ar malķas meža.

Saimnieki ir šādi: Vaiģupa Bērtulis, Klapča Jānis, Leimana Reinis, Biķa Jānis, Eiduka Bērtulis. Sviķa Mača ir stārstas. Grotes Pēteris, Meļķa Jānis, Lielnaudieša Sīmanis, Springa Andris, Burkša Jānis, Savēļa Jānis ar 4 zirgiem, 2 govīm un 19 cilvēkiem un piedzīvotāju Jēkabu ar 1 zirgu un 1 govī, Maznaudiešu Pāvils, Mežciema Reinis, Lekša Mača, Aizlauža jeb Norvēļa Indža, Daudzieša Jānis, Stotes Jānis, Stotes kalējs Jānis, Miegas krodziniēks Jānis, Melngalvja Jānis, Lauža atraitne Kača valda arī Draviešu ciemata zemi; viņai ir 19 cilvēki, 5 zirgi 5 govīs, 5 jaunlopi. Rēžas Pēteris, Subricas Indriķis. Pavisam kopā 197 darba spējīgi, 47 veci un nespējīgi, 100 bērni, kā arī 92 zirgi, 15 kumēļi, 8 vērši, 92 govīs, 49 jaunlopi.

Muižas kungs ir Jānis Dreslers.

Ap 1756—1764. g. muižu nomā pulkvedis Nothelfers. 1764. g. Vāles zemniekiem jāsacērt Vijciema silos un jānopludina pa Gauju līdz Siguldai kroņa vajadzībām 100 baļķi, 5 asis gari, 10 collas tievgalī. Muižai ir tikai 19 zemnieku mājas, bet tomēr viņai uzliek par pienākumu pievest uz Pēterpils ceļa 8000 vezumus žagaru, kas jāsasien buntēs, pievest tiltu celšanai vajadzīgos kokus, piegādāt Burtnieku ceļam 2820 žagaru buntēs un tikpat daudz vezumu grants. Zemnieka zirgi aiz darba daudzuma un smaguma iet bojā un rentes kungs sūdzās augstākā vietā, ka izdevis 165 dalderus, lai iegādātu saviem saimniekiem jaunus zirgus kritušo vietā.

1765. g. Vāli jau nomā K. f. Tranzehe. Uz viņa lūgumu uzdod tālai kroņa Spāres muižai izsniegt iz sava meža Vāles muižas vajadzībām 300 asis malkas, 100 vezumus sētas koku, 6 vezumus skalu malkas, 6 vezumus ecešu malkas, 80 baļķus

Bet tuvojas beigas Tranzehes rentēšanai un nedalītam Vāles novadam.

1774. g. 31. decembrī ķeizariene Katrīna II atdāvina uz mūžīgiem laikiem pusi no Vāles muižas gvardijas virsniekam baronam Lēvenam, ar tiesību rentēt muižas atlikušo daļu. Ar to liek pamatus Jaunvālei un Vāles muižu nu turpmāk dēvē par Vecvāli.

Ziemā no 1780 uz 1781. g. Vāles novadā plosas niknas sērgas, apmirst ļoti daudz cilvēku.

Ap 1783. gadu Vecvāli nomā A. fon Tranzehe. Šai gadā vālēnieši vienprātīgi no sava vidus izvēl Biķa Jekabu, kā piesēdētāju Rīgā sasaucamai zemes sapulcei.

Gaitnieki muižā ierodas pirmdienas pievakarē, ap kādu pašu laiku viņus sestdienās atlaiž uz mājām. Rudenī ap rudzu sējamo laiku darbiniekiem jāieronas agrāk, lai vēl paspētu seru piedzīt pie rijām. Palīga strādniekus zemnieki nedod, izņemot talciniekus plaujamā laikā pie muižas maizes un alus. Muiža lūdz valdību atļaut uzlikt zemniekiem kārtnieku došanu. Pusarkla lielai mājai jāsavērpj muižai 2^{1/2} mārciņas linu dziju, bet pakulu dziju divtik daudz. Tik pat lielai mājai jābrauc par velti 4 reizes gadā uz Rīgu vai Pērnavu ar muižas vezumiem kas kungam tomēr izliekas vēl par maz, jo tas lūdz valdību šo nastu palielināt, jo muižai vedamā esot ļoti daudz.

Katra saimnieka uzglabāšanā nodota grāmatiņa, kurā visu, ko zemnieks muižai nodod, vai arī no tās aizņem, ieraksta.

Mācītāja tiesai no katras mājas jādod pa siekam rudzu, miežu, auzu, ko visu papriekš saved muižā, bet pēc visu savākto nogādā mācītājam.

Bijušas, muižai pievienotās Inca (Mazinca) mājas vēl tagad atgādina par Inca grāvi saukta plaviņa Vecvāles un Jaunlekša robežās.

Mežu pie Vecvāles pret Biruli un Inci (Lielinci) mūsu dienās sauc par Lazdukalnu. Nelielu mežiņu pie muižas, pāri Lisas upei, sauc par „Silavu“. Uzkalniņu aiz Lisas sauc par Mālkalnu, kas atgādina seno Mālkalna ciematu. Uzglabājies arī vel zviedru laikā minētais pļavas nosaukums — „Sveķene“.

Vecvalē senāk bijušas arī ūdensdzirnavas, uz avotu un grāvju ūdens, ar raktu dīķi.

Biķa grants kalniņā pie lielceļa ir krusta akmens, ka, tuvumā grantsvedēji izrok cilvēku kaulus. Turpat tuvumā akmeņu grava ar stipri apdegušiem akmeņiem, kā arī deguma un kaļķu slāņiem. Šo vietu sauc par mēra kapiem.

Tagad grāvjevaidīgo strautiņu, kas tek gar Vaiģupa mājām, senāk saukuši par Vaiģupi.

f) Jaunvālēnieši.

Arī Jaunvāles muižas dibināšana saistīta ar zemnieku māju iznīcināšanu un pārcelšanu, ar asarām un lāstiem.

Sviķi pārceļ uz jaunu vietu, uz citu zemi un vēl tagad zin rādīt seno Sviķa māju krāsnsmatas pašā muižas tuvumā. Mežciemū pavisam iznīcina un Mežciema saimnieku Sīmani pārceļ uz Stotes Kalēju, kas turpmāk dabūn Mežciema vārdu, kamēr Kalejs izzūd. Sviķa Jānis ir arī muižas kalējs. Viņš mirst 1791. gadā. No viņa kalēja amata gan cēlies Sviķa saimnieku dzimtas uzvārds Kuznecovs, senāk Kuznica. Par Sviķa Jāņa dēlu Kārli 1795. gadā teikts, ka viņš aizbēdzis. Pēc nostāstiem viņš nokļuvis pie kāda krievu muižnieka, kur ļoti iecienīts un labi dzīvojis. Bet kā nebūt viņu muiža atdabujusi un nu viņš saņēmis bargu miesas sodu un viņa pēc toreizējās kungu modes audzētā parūka uz bluķa nocirsta. Pārējie jaunvālēniešu saimnieki 1794. gadā ir: Miegas saimnieks un krōdzinieks Jēkabs, Daudzieša Jānis, Melgalvju Mārcis, Maznaudietis (Zeiritis), Savēļa Andris, Burkša Griša, Springa Mārcis (miris).

1811. gadā Jaunvāles muižai jau ir ar sava lopmuiža, kas ierīkota bijušo Stotes māju vietā, krōgs, kā arī sekoši saimnieki. Daudziešu Bērtulis, Melngalvja Kārlis (no Burkša), Kalēja

jeb Mežciema Jānis, Lauža Jānis no (Daudzieša), Ķerves Jānis (no Mašnaudieša), Sviķa Kārlis, kas izbēdzis bet atkal atdabūts, Maznaudieša Pēteris miris, Savēļa Pēteris, Andra dēls, Burkša Griša, Grišas dēls, Springa Pēteris.

Seno Stotes māju, vēlākās Stotes lopmuižas vietā vēl tagad zaļo kupls ozols, par Stotes ozolu saukts.

Jaunvāles muiža kopš 1775. g. pieder f. Tranzehe dzimtai, kas 1817. g. iegūst arī Jaunbrenģu muižu un 1861. g. arī

Jaunvāles un Cempu pagastu saimnieki ap 1890. g.

Cempu muižu. No 1807 līdz 1860 g. šās dzimtas rokās ir arī Īutkas muiža. Un ilgu gadu līdz pat mūsu agrārai reformai Jaunbrenģu, Jaunvāles un Cempu īpašnieks no brunņniecības nomā arī Vecbrenģu muižu. Fon Tranzehi ir stingri konservatīvi, bargi kungi. Tā laikā starp 1850 un 1852 g. kad muižniekiem par saviem zemniekiem vēl bija liela vara, toreizējais Jaunvāles dzimtkungs Vikt. f. Tranzehe, kādu kalpa vīru, Kārli Mori, kas darbā ar saviem darba biedriem skaļāk sarunājies patvarīgi šādā kārtā sodījis. Viņš tam starp zobiem mutē ielicis krietnu koka gabalu, to ap galvu apsienot. Tā soditam kā mēmam bijis jāstrādā līdz pat pusdienai. Savās muižās f. Tranzehi līdz pat beidzamajai iespējamībai uztura klausas. Pēc 1905.g. tie savu muižu māju ilggadējos

saimniekus pārvērs par pusgraudniekiem. Pret dažu māju pārvēršanu par kvotes mājām zemnieki ap 1872. g. ved bezsekmīgu prāvu.

Runā esošo treju pagastu saimnieki 1877. g. nodibina savstarpīgu apdrošināšanas biedrību.

Pēc tam kad sešdesmitajos gados apvienoti Jaunvāles un Cempu pagasti par Jaunvāles pagastu, tam vēlākā laikā pievieno arī Jaunbrenčuļa pagastu.

g) Dutkēnieši.

1690. gadu revīzijas aktīs, kā Dutkas muižas zemnieki uzskaitīti sekoši: Sūbra Jānis, Auziņa Mārcis, Brica Hermanis, Subrica Jēkabs, Brutuļa Kača.

Par aizdoto labību muižai tiesība ņemt no zemniekiem no katra pūra labības 1 Rīgas ķilmetu ($\frac{1}{6}$ pūra) augļu. Bet ja aizdotā labība sliktā, vai arī nosālusī, tad augļi nav jādod.

1698. gadā par dutkēniešiem teikts: Zilītes Andža uz muižas zemes, Sūbra Gērts izticis, Auziņa Mārcis, Brica Sīmanis, Rēžas Jēkabs. Brutuļa Bērtulis, ir miris un viņa atraitne, kas arī slimo, ir nabaga un nespēcīga.

1725. gadā atzīmēts, ka Zilīte, šis nelielais gabals zemes, piedalīts Auziņam. Bricis pievienots muižas laukiem.

1731. gadā Dutkas muiža iznomāta K. M. fon Tizenhauzenam. Muižai zveja Auziņa un Lodziņa ezeros, dzirnavu nav. Kā vecie Dutkas zemnieki skaitās: Kaņepes Bērtulis, kas atdalīts no Trikātas, Sūbra Jānis, kam krusa laukus nokapājusi, Auziņa atraitne Mārieta, Brutuļa Jānis, kas kurn par mazu un sliktu zemi. Pēc tam kad Brica mājas ēkas 1702. gadā nodegušas, zeme pievienota muižai.

No Vāles piedalīti šādi zemnieki: Roņa Indriķis, Bumbura Incis, Lodziņa Jānis, Kūlača Jānis, Baltuļa Pāvuls, Jēņa Mača, Ķevēta Lauris, Vinnēna Jēkabs, Zaltē Mača, Kārleja (Karlina) Pēteris, kam krusa laukus nokapājusi, Jaunzemju Pēteris. Dāma Jānim vairs tikai $\frac{1}{8}$ arkla zemes, agrāko $\frac{1}{2}$ arkla vietā, pārējie $\frac{3}{8}$ arkla atdoti Trikātas skolmeistaram, par ko tam uzlikts draudzi apkalpot un jaunatni pamācīt.

No Dutkas muižas Vālei piešķirti: Rēžas Bērtulis, un Subrica Indriķis.

1816. gadā dutkēniešu māju pavisam 14. Ir Roņa jeb Jaunbumbura Mārcis, Vecbumbura Mārcis, Lodziņa Mārcis, Kūlača Juris, Baltuļa Jānis, Dāma Pēteris, Jēņa Jānis, Ķevēta Jānis,

Vinnēna Jēkābs, Zalties Jānis, Jaunzemja Jānis, Kaņepes Jēkābs, Sūbra Pāvils, Brutuļa Mārcis.

1826. gadā arī dutkēniešiem jau ir uzvārdi un saimnieki ir sekošie: Jaunbumbura Kārlis Bekmanis, Vecbumbura J. Skrastinš, Lodziņa Fr. Kagge, Kūlacis, Baltuļa Kristaps Laimiņš, Dāma Miķ. Miķelsons (no Plāņu muižas), Jēņa Pēteris Skrumbergs, Ķevēta Dāvids Meirens, Vinnēna Miķ. Levars (no Trikātas), Zalties Kārlis Laimiņš (no Ķevēta) ar dēliem Pēteri un Kārli, Jaunzemja Dāv. Runcis, Kaņepes Pēteris Zaķis, Sūbra K. Jansons, Brutuļa Jānis Markovs.

Ķevēti ir kādreizējā iekšlietu ministra un saeimas deputāta Laimiņa senču mājas.

Bijušās Kārleja jeb Karlina mājas atronas Zalties tiesā.

h) Cempēnieši.

Ap 1690. gadu, uz karaliskās komisijas rīkojumu, 8 Vāles zemnieku mājas: Lankaizi, Ķervi, Sili, Vaguli, Boku, Lielinci, Biruli, Bāgi un 3 brenguliešu mājas: Ķaupi, Cempi un Maģi, pievieno Kauguru muižai, atstājot šo māju zemniekus joprojām pie Trikātas draudzes. Uz pēdējo 3 māju zemes 1725. gadā nodibina Cempu māju vietā Cempu muižu, pievienojot viņai 8 pirminētās mājas.

24. augustā 1700. gadā Kauguru novadā iebrūk sakšu dienestā stāvošie kazaki, nodedzina te vai visas ēkas, laupa un posta. Uzglabājies protokols par toreiz augšminētām mājām nodarītiem zaudējumiem.

Vagulim no viņa 4 zirgiem 3 nolaupīti, tāpat 3 vērši, 7 govīs, 1 teļš. 10 aitas, 3 cūkas, 10 kazas, 14 zosis. Nodedzinātas 2 rijas, no kam viena rudziem piesērta, 2 klētis, 2 kūtis, pirts, salmu gubenis, stallis. Izmīdīti un izpostīti apiņu, kaņepju un kāpostu dārzi, lauki ceļa malā nomīdīti, linu lauks izmīdīts.

Bāgim aizvesta no ganiem viņa meitiņa, nolaupīti 6 zirgi, 2 kumeļi, 20 liellopi, 24 aitas ar jēriem, 7 kazas, 5 cūkas, 3 zosis. Nodedzināts vācu ērbēģis, 2 rijas ar rudziem. 3 klētis, stallis, 5 kūtis, 2 gubeni, pirts. Rudzu gubas tūrumā sadedzinātas, linu lauki izbradāti. Sadedzināti 3 šķūņi ar sienu, nolaupīti 2 šķirsti ar drānām un veļu.

Biruļa piedzīvotājam aizvesti 3 bērni, pašam saimniekam nolaupīti 4 zirgi, 40 liellopi, 10 aitas ar jēriem, 13 kazas, 12 cūkas, 10 zosis. Nodedzinātas 2 rijas ar rudziem, kā arī

izkultiem rudziem, šai rijā zem kula pagrabs, kurā paslēpti glabāti rudzi. Nodedzinātas arī citas ēkas, dārzi izpostīti, lauki nobradāti.

Silim aizvesti 1 sieviete un 4 bērni. Šo bērnu tēvu ienaidnieki piekavuši, izgērbuši gluži pliku un iedzinuši mežā.

Nolaupīti 6 zirgi, 1 kumeļš, 1 vērsis, 6 govīs, 6 divgadu teles, 3 aitas, 15 cūkas, 6 zosis. Nodedzinātas visas viņa 25 ēkas. To starpā 3 rijas, no kam viena ar izkultiem rudziem, otra ar miežiem, trešā ar apiņiem.

Te pievestas, skaitliski varbūt mazliet pārspīlētas ziņas liecina par zināmu turību. Bāgim toreiz pat jau „vācu ērbēģis“, kas liels retums. Redzams, ka toreiz lielā skaitā turētas kazas.

Šo iebrukumu Vidzemē bij sarīkojis sakšu karavadonis nodevēja Jāņa Reinh. Patkula pierunāts. Zviedru karaspēka toreiz zemē nebija tikpat kā nemaz, kālab nelieliem ienaidnieka pulciņiem bij viegli nokļūt lielā ātrumā dziļi iekšā zemē, tur sacelot izbailes, dedzinot, postot un laupot. Zemnieki sacelās pret šaviem kungiem. Šīs sacelšanās un šo nemieru gaita pašlaik vēl maz noskaidrota.

Ienaidnieka iebrukumi Cempu novadā atkārtojas 1702., 1704. un 1708. gadā, pie kam atkal neko netaupa. Lielā mērī 1710. gadā cempēnieši samērā mazāk cieš. Vienīgi Cempa mājās miruši 9 cilvēki, Siļos 6, Vagulī un Bokā neviens, pārējās mājās pa 1—2.

1702. gadā Maģis ir neapdzīvots, jo te bijušais saimnieks nabadzības un laužu trūkuma dēļ aizlikts uz citām mājām par kalpu. Atlikušām 10 mājām kopā 110 cilvēki, to starpā 25 bērni, tad 30 zirgi, 2 vērši, 31 govīs, 12 jaunlopi, 26 aitas, 15 kazas, 36 cūkas. 1711. gada rudenī izsēti 93 pūri rudzu. Saimnieki šādi: Ķaupa (Ķaupiņa) Mārcis, Cempa Jēkabs, Lankaižu Mārcis, Ķerves Jānis, Siļa Jānis. Vāles Vaguļa Jēkabs, Bokas Pēteris, Lielinca Peteris, Biruļa Jānis, Bāga Jānis.

Trikātas muižas darbu sarakstā par 1680. gadu kā Vaiģupes vakas zemnieki atzīmēti: Silis, Ķerve, Maģis, Birulis, Lielincis, Boka jeb Brēķis, Vagulīs. Lankaižu ciemats iznīcis. Tai pašā laikā Brenguļu muižai piedalīti Cempis un Ķaupis.

1690. gada Trikātas darbu sarakstā no Ludzas vakas, starp citiem ir Biruļa Jānis ar tikai 2 zirgiem, kas pļavu trūkuma dēļ vairāk ar nespēj uzturēt. Kunga tiesa no viņa ikgada jāievāc bargas piedzišanas ceļā. Bokas jeb Brēķa Jānis, kas pirms 16 gadiem uz meža zemes ierīkojies, ir nabadzīgs.

Savas sliktās, slapjās zemes dēļ viņš vēl nevienu gadu nav spējis savus pienākumus pildīt. Pļavu trūkuma dēļ viņš nespēj zirgus uzturēt. Tai pašā laikā kā Vaigupes vakas zemnieku min Lankaižu Jurīti, Ķerves Jāni un Vaguļa Jēkabu. Lankaižu Jurīts pirms 12 gadiem uzlikts uz maz derīgas meža zemes, ar maz pļavu. Arī Ķerves Jāņa zeme tēlota kā purvainā un slapja, kas maz ko izdod. Bijušam saimniekam viņa nabadzības dēļ mājas bijušas jāatstāj. Tagadējais saimnieks priekš seši gadiem ielikts, bet ar jau nabadzībā sļīcis. Vaguļa Jēkabs ielikts 1677. gadā uz gluži izmantotas, slapjas un sliktas meža zemes, uz kuras senāk vēl neviens nav dzīvojis. Arī viņš nespēj nekad savus pienākumus pildīt.

Jaundibināto Cempu lopmuižu kronis iznomā 1725. g. uz 12 gadiem majoram Kārlim Gustafam Patkulam par 145 Alb. dald. nomas gadā, no kam puse maksājama naudā, bet otrā puse ar rudziem un miežiem līdzīgās daļās pēc zemes takses. Ģen.-gubernātors kņazs Repņins šo iznomāšanu apstiprina.

Ar to jaunai muižai piedalītiem zemniekiem sakās grūti jo grūti laiki. Muižas faktiskā valdniece ir Patkula sieva, kas nesaudzīgi zemniekus apspiež visai grūtiem darbiem, kādi viņiem līdz tam vēl nav uzlikti. Un par daudz bieži pielieto spieķi un žagarus zemnieku sodīšanai.

Apspiestie compēnieši iesniedz 1733. g. kopīgu lūgumrakstu ķeizarienei Annai Ivanovnai, kurā viņai sūdz savas bēdas un lūdzās pēc palīga un aizsardzības. Lūgums apmēram skan tā:

Ar asarām acīs un visdziļākā pazemībā mums Jūsu Ķeiz. majestātei jāsūdz, ka ritmeistara Patkula kundze, kas tagad ir kroņa Cempu muižas istā pārvaldniece, mums uzkrauj nepanesamu nastu, uzspiežot mums nevien darba dienās darbus pret zemes parašām un pāri vispār noteiktiem pienākumiem, un netaupot mūs arī svētdienās, piespiežot ar draudiem un visādiem sodiem mūs pie kulšanas un citiem darbiem.

Soda mūs pārāk bargi. Tā viņas stārasts tik nežēlīgi sasitis Baģa Bērtuli, ka roka tam visa satūkusi un darba nespējīga. Muiža nospiež mūs ar pārāk smagiem darbiem cauru gadu tādā mērā, ka mums pašiem sava saimniecība pagalam jānolaiž un tamdēļ jācieš trūkums un pat bads. Mēs krītam nabadzībā un mūs padzīs no mūsu mājām.

Patkulei pieprasa paskaidrojums šinī sūdzības lietā, kādus viņa 1733. g. oktobrī iesniedz kroņa muižu ģenerāldirektoram Rīgā. Zemnieku sūdzība esot nepamatota. Gan neesot noliedzams, ka svētdienas vakaros kuļ, bet Cempu rijas

ir mazas un būvkoku trūkuma dēļ nevar lielākas uzcelt. Viņa šinīs sliktajos gados aizdevusi zemniekiem 140 pūrus rudzu, 48 pūrus miežu, 12 pūrus auzu, no kam 56 pūri rudzu un 24 pūri miežu vēl neatdoti, kaut gan vasarāja šogad labi padevusēs. Bet viņi savus miežus labāk izdarot alū un to nodzerot. Septiņi vīri kas muižas iesalu uz Rīgu vedot to ar drabiņām viltojuši, dabujuši rīkstes. Rīgā šis iesals bijis jaatdod par smiekla naudu. Pie mēslu talkas muižā, kur rudzu izsēja ne lielāka par 21 pūriem, paiet ne vairāk par 1—2 dienām, pie kam talciniekiem dod trīs reiz dienā paēst un beigās gaļu un alu. Lūdz zemnieku nedibināto sūdzību izmeklēt, lai noskaidrotu viņas nevainību.

Cempēniešus pratina 5. februārī 1734.

Stārasts ir muižas kalps vārdā Jānis. Vispirms pratina Bāga Bērtuli, kas atzīstas ka viņš dzēris. Ķaupiņa Mārcis un rijnieks viņu esot nogāzuši gar zemi, pēc kam stārasts viņu ar pātagu sitis. Tad Bāga Bērtulim prasa, kas tie par darbiem, kas zemniekiem pāri par viņu pienākumu uzkrauti un kas vairāk par likumīgo kunga tiesu no viņiem ņemts. Uz ko sabaidītais Bāga Bērtulis izsaka, ka nekas pārāks no viņiem nav prasīts, bet sūdzības uzrakstītājs gan nebūšot pareizi izpratis. Gan talkas un muižas ražojumu aizvešana viņiem esot par smagām. Pag. ziemā, kad viņiem no Rīgas atpakaļbraucot pa ceļam bijis jāiegriežas Vaidavas muižā un no turienes katram muižai jāatved pusvezums salmu, par ko viņiem pat ne paēst nav dots.

Tālāk pratina visus zemniekus viņu iesniegtas sūdzības dēļ. Vai patiešām viņiem pardaudz grūti darbi uzlikti un viņi ar sitieniem pie tiem spiesti? Vai no viņiem vairāk kunga tiesas piedzīts nekā vaku grāmatā atzīmēts? Vai muižas talkās viņiem pienācies badu un slāpes ciest? Iebiedētie zemnieki ir ļoti atturīgi savās atbildēs. Par kārtīgo darbu un bargiem sitieniem viņiem neesot ko žēloties, bet gan par grūtām talkām. Kunga tiesas ar vairāk nav prasīts kā pienākās. Un talkās viņiem sniegts ēdiens un dzēriens un talku beigās ar vēl gaļu un alus. Viņi neesot gan gribējuši par saviem kungiem sūdzēties, bet tā ka šai muižai esot par maz māju un zemnieku, tad iznākot ka klausas un vešanas šīm 7 mājām pardaudz smagas.

Patkulei nu aizrāda, ka viņa nedrīkst zemniekiem vairāk vezumus un kulšanas uzlikt, nekā tas likumīgi paredzēts. Uz ko ta atbild, ka šai muižā darbus bez talkām veikt nav iespējams, jo muiža jauna un viņas ierīkošana prasa daudz

darba. Vai visas muižas ēkas uzcēluši krievu namdari par maksu. Taču muižas labība jāaizved kam tā pārdota, jo kur citād nēmsot naudu nomas samaksai. Muižas rijas esot mazas, kālab viņas maz varot iesērt, tālab ar kulšanām jāsteidzoties lai labība neaizietu bojā. Jaunu riju celšanai trūkstot koku un strādnieku. Zemnieki esot ļoti nepaklausīgi. Tikai dažas dienas atpakaļ Inca mājas saimnieks stārustu, kas piedzinis kunga tiesas linus un naudu, nevien lamājis, bet pat tam ar cirvi draudējis. Incis šīs lietas dēļ tūlīņ nopratināts, to nevar noliegt, kālab viņu uz vietas un citiem par biedinājumu ar pātagu soda. Un tā kā zemnieki par velti viņu apsūdzējuši, Patkule prasa viņu sodīšanu.

Zemniekiem piekrodina turpmāk būt paklausīgiem un savus pienākumus pildīt.

Nopratina vēl Bāga Bērtuli: Kapēc stārusts viņu sitis?

To viņš gan nezina. Viņš ieradies svētdienas vakarā muižā uz kulšanu un palīdzējis pirmo metienu izkult, kad ieradies stārusts, un prasījis, kur viņa kūlējs. Viņš uz to atbildējis, ka viņš pats uz kulšanu nācis. Bet nu stārusts viņam prasījis kur viņš tik ilgi kavējies, un pēc tam pasaucis 2 vīrus, kas lai viņu gar zemi gāztu, lai stārusts viņu varētu sist. Bet kad šie vīri nav nākuši, tad stārusts viņam ar spieķi sitis pa roku un pēc to licis zemē gāzt un ar pātagu pa kailo muguru pērt, ko varot apliecināt arī Ķaupaņa Mārcis.

Uz ko stārusts izteic, ka tā kā Bērtulis nav bijis klāt pie pirmā metiena kulšanas, viņš viņa vietā pielicis kādu strādnieku. Atgriežoties viņš atradis Bērtuli gan rijā bet piedzērušos, jo mājā tam bijis alus. Bērtulis bijis rupjš un nepieklājīgs, kālab viņš to sakampis pie galvas un gribējis to ar pātagu sodīt. Bērtulis pretojies, palīgā sauktais rijnieks nav klausījis un Bērtulis dzinies viņam ar grābekli pakal, pēc kam viņš sagrābis kādu koku, ar ko Bērtulim par roku, sviedis un pēc tam viņu ar pātagu pēris. Ķaupaņa Mārcis apliecina stārusta izteikumus. Viņš, Ķaupaņa Mārcis, kā arī rijnieks uz stārusta pavēli nostiepuši Bērtuli gar zemi, pēc kam stārusts to ar pātagu pēris. Bāga Bērtulis atzīstas, ka gan bijis dzēris, jo nācis no kristībām, bet strādāt tomēr spējis.

„Lielmāte“ prasa Bērtuli viņa nepatiesās liecības dēļ sodīt.

Par izmeklēšanas panākumiem aprīņa soģis Felkerzams 12. februārī 1734. gadā ziņo jau minētam ģenerāldirektoram sekošo:

„Izmeklējot atrasts, ka zemniekus visvairāk nospiež muižas labības aizvešana, jo tiem pienākas daudz vairāk braukt kā tas vaku grāmatā paredzēts. Tas tālab, ka šai muižai zemnieku ļoti maz. Muižai ir uzdots zemniekiem turpmāk neuzlikt vairāk vezumu kā tas likumā paredzēts.

1731. gadā. Ķaupiņa Mārcim jau daļa zemes atņemta un muižas laukiem pievienota, turpmāk arī pārējo viņa zemi piedalīs muižai. Saimnieki ir sekošie: Ķerves Jēkabs ar $\frac{3}{8}$ arkla zemes, Vāles Vaguļa Ancis, Lankaiža Jēkabs, Bokas Pēteris, Biruļa Pēteris, Siļa Pēteris, Baģa Bērtulis un Inca Jēpis. Pēdējiem trim katram pa arklam zemes.

1740. gadā Ķervēs, Siļos un Bāgos vēl tie paši saimnieki, bet pārējās jauni, kā Vaguļa Pēteris, Bokas Andris, Inca Jānis, Biruļa Jānis ar maz pļavu un sliktu zemi, kālab daudz parādā, Lankaiža Marcis ar $\frac{1}{8}$ arkla zemes. Lepeķa Mārtiņš un Ķaupiņa Jēkabs dzīvo uz muižas zemes, par ko rudenos viņi palīdz muižai pie kulšanas. Viņu nespējīguma dēļ neviens saimnieks viņus negrib pieņemt.

Tāds tad ir tagadējo Lepeķu māju sākums bet nenoskaidrots, kā cēlies šis Lepeķa vārds. Jādomā, ka viņš bija Mārtiņa palama, ar kādām vēl 100 gadus atpakaļ bij apbalvots gan ikviens muižas gaitnieks.

1795. gadā cempenieši ir šādi: Ķerves Ancis, Siļa Pēteris, Vaguļa Pēteris, Bokas Jēkabs, Inca Mārcis, Biruļa Jēkabs, Baģa Jānis, Lankaiža Mārcis, Lepeķa Mārcis. Jaunbāga mājas ierīkotas 1782. gadā, pārceļot uz turieni daļu no Biruļa cilvekiem.

Muižā uzturas atvaļinātais kornets, 18 gadus vecais Atis Vilhelms Mengdens ar sulaini Ernestu. Stārasts ir kāds Pēteris.

1816. gadā Cempu muižu nomā Valmieras birģermeistars Ernests Reinfelds. Saimnieki ir: Ķerves Mārcis, Vaguļa Andrejs, Bokas Jānis, Inca Jānis, Biruļa Jēkabs, Vecbāga Jēkabs, Jaunbāga Jēkabs, Lankaiža Jānis, Lepeķa Bērtulis.

1850. gadā cempeniešu saimnieki ir šādi: Ķerves Mārcis Grünbergs, Siļa Jānis Rengāts, Vaguļa Pēteris Ozols, Bokas Mārcis Ēberhards, Inca Bērtulis Elijās, Biruļa Bērtulis Birsgalis, Vecbāga Pēteris Rozenbergs, Lankaiža Jānis Ēberhards, Lepeķa Miķelis Lapiņš, Jaunbāga Pēteris Ludvigs.

Ja Incis senāk par Lielinci saukts, tad Mazincis ir bijis tagadējās Vecvāles muižas robežās un pievienots muižas laukiem. Lai atšķirtu Vaguli (Vagali) no kauguriešu Vaguļa (Vagaļa), viņu vecos dokumentos godina par Vāles Vaguli.

Mazais, labi vadītais pagastiņš zaudēja savu patstāvību. Kad cara laiku komisars viņu, Jaunvāles un Jaunbrenguļu pagastu apvienoja vienā Jaunvāles pagastā. Turpat 25 gadus pagasta priekšgalā kā pagasta vecākais stāvēja Vecbāga Pēteris Rozenbergs. Sensenās saimnieku dzimtas te vēl paglābušās: Ķervēs, Vecbāgos, Biruļos, Bokās, Incos, Lepeķos, sievišķā līnijā arī Siļos, Jaunbāgos.

Ilgus gadus cempēnieši īpašnieku ziņā bijuši cieši saistīti ar kauguriešiem. Vairāk par 120 gadiem par viņiem kopīgi valda grāfi Mengdeni. Arī cempēnieši piedalās zemnieku nemieros Kauguru muižā no 8—10. oktobrim 1802. g. Kauguru muižā zemes tiesai ierodoties tur 8. oktobrī neaicināti sanākuši arī labs skaits cempēniešu. Zemes tiesnesis liek cempēniešu kalpus nopērt. Izšķirošā dienā, 10. oktobrī, kad uz Kaugurmuižā pulcētiem zemniekiem raida nāvējošo karteču krusu, arī kāds cempēnietis dabū ciest, jo Trikātas baznīcas grāmatās atzīmēts, ka viņš zemnieku dumpī Kauguru muižā ievainots.

Dažus cempēniešus dzimtslaikos aizceļ uz kauguriešiem. Tā pag. gadu simteņa pirmā ceturksnī Kauguru Vagaļos par saimniekiem ienāk Vecbāga Rozenbergi, bet Rūņos no Ķerves Grünbergi.

Te dažu Cempu novada un tuvākās apkārtnes vietu vārdu sakopojums pēc cempēnietes Vecbāga Elzas Rozenbergas ziņojuma.

Tur Rūsas purvs (varbūt aizaudzis ezers) ar Rūsas kalnu pie Vecbāga, kurā pavasaros kā strautiņš ieplūst Zirņupīte, kas iztek no Inca purva. Krustceļus starp Boku un Vaguli sauc par Sarkanpalti. Ragaza ir jaukts mežs starp Boku, Jaunvāli un Vecvāles Naudieti. Ap Živku, starp Ķervi un Norvēļi Sūbra sala, citkārt kroņa jaukts mežs. Pie Cempiem Kaira gārša ar Adzaļa pļavu. Annas vārti un Kēniņa aste tagad nocirsti meža likumi pret Cempu muižu. Starp pēdējo un Stanti Kīša gārša, Valmieras — Cempu lielceļa labā pusē, Cempu tīruma malā ir Kapu kalns (tagad jaunsaimnieka Markava tiesā). Stantes daļā ir Pakauša tīrums ar Ruļļu leju. Ķaupiņa leja (seno māju vārdā) ir pļava un bērzu mežs Cempu tiesā. Sen iznīcināto Maģa ciemata vārdā saucas Maģa leja Maģa birzs zem Bāga un Cempu skolas. Skalu birzs saucās nu nocirsts jauks mežs ap Brenguļu — Cempu ceļu, tagad Birznieka jaunsaimniecības robežās. Caur Maģa leju un Priedenes pļavu tek Gaujas ieteka Viltums. Duksenes nora atrodās pie Siecinieka.

i) Trikātas mācītāja ļaudis.

Trikātas mācītāja muiža dibināta jau katoļu laikos. 1600. gadā zviedru revīzijā teikts: Baznīcai ir muiža ar 1 arklu zemes un 10 zemnieku mājām ar $4\frac{1}{4}$ arkla zemes kopplatībā un bez tam vēl kāds iebūvietis. 1690. gadā mācītāja muižai ir 50 mucu vietas tīruma un $11\frac{1}{2}$ mucu vietas lidumu. Ir Baznīcas, Kroga, Mičkēna un Kaplaka tīrumi.

Līdz 1820. g. Trikātas māc. muiža pieder kronim, bet minētā gadā to atdāvina bruņniecībai. 1724. gadā mācītāja zemnieki ir šādi: Drauļa Mārcis, Klētnieka Jēkabs, Vaiģupa vakā: Mārtinēna Mača, Goģēra atraitne Madža un Grundīsa Jānis, kā arī Zirkaļa (Dzirkaļa) Anža uz maza gabaliņa zemes.

1731. gadā Grundīsa Jānis uzdots kā pie Ludzas vakas piederīgs. Goģēra saimnieks tagad ir Pēteris. Dāmis ir skolmeistara zeme, kur dzīvo kāds vācu tautības skolmeistars, Jēkabs Kaugers, kas par zemi apkalpo baznīcu un skolu. Visiem mācītāja zemniekiem kopā 128 cilvēki, 35 zirgi, 10 kumeļi, 3 vērsi, 46 govys, 36 jaunlopi. Viņiem jānodod gadā ik pa 48 pūriem rudzu, miežu un auzu, ik pa $92\frac{1}{2}$ mārciņām linu, kaņepāju un apiņu, $7\frac{1}{2}$ aitas, 21 vezums siena, 14 vistas, 7 maisi, 21 govu valgi, $12\frac{2}{3}$ daldera naudā. Zirkaļa Anža par savu mazo zemīti neko nedod. Šad un tad viņu lieto mazākiem pakalpojumiem un ziņu iznēsāšanai. Draulim jānodod gadā ik pa $6\frac{1}{2}$ pūra rudzu miežu, auzu, ik pa $\frac{1}{3}$ pūra kviešu zirņu, ik pa $12\frac{1}{2}$ marc. linu, kaņepāju un apiņu, 1 aita, 3 vezumi siena, 2 vistas, 1 maiss, 3 govu valgi, $1\frac{2}{3}$ dald. naudā.

1781. gadā mācītāja zemnieki ir šādi: Ludzas vakā: Dedumieša Jānis, Grundīsa Jēkabs; Vaiģupes vakā: Mārtinēna Bērtulis, Drauļa Pēteris, Klētnieka Pēteris, Goģēra Jānis, Laidņa vai Laiņa Bērtulis. Klētnieka zeme gan pievienota muižas laukiem. Zirkalis dzīvo uz muižas zemes. Dāma zemi valda skolmeistars Juris (Jurgens) Reinholds, kas apkopj skolu. Zemes apstrādāšanai muižas kārtas pēc viņam dod 2 vīrus un 1 sievieti. Bet jau nākošā gadā kā Trikātas skolmeistars uzdots Jānis Gottliebs Hopje.

Mācītāja muižas mājas nav vienkopus, bet izkaisītas, katra māja atsevišķi citu pagastu tiesā.

k) Brengulieši.

Pirmās ziņas par brenguliešu zemniekiem uzglabājušās no 1688. gada, kad arī viņi, tāpat kā visi citi Trikātas pilsnovada zemnieki, izņemot vienīgi tiepeliešus, ir kroņa ļaudis. Toreizējie brengulieši ir Cempa Pēteris, Ķaupiņa Jānis, Sיעcinieka Pēteris. Pēdējam ir 4 zirgi, 3 vērši, 4 govīs un nelieli parādi muižai. Ir Goģēna Ansis un Steķera Kaspars, kas senāk dzīvojis netāļ no muižas uz $\frac{3}{4}$ arkla lielas zemes, bet nu pārcelts no muižas laukiem tāļak projām uz meža zemi un baudā trīs brīvgadus. Ķenča Pēterim vesels arkls zemes. Arī Brūvera (vēļāk Kaža) Mača divi gadus atpakaļ pārcelts uz muižas meža zemes. Viņu šad un tad lieto muižā pie mazākiem darbiem. Ir arī Leitīts un kalējs Zarupes Toms. Pēdējais noietnāts uz muižas meža zemes un maksās pēc 3 gadiem par $\frac{1}{4}$ arkla. Ķenģa Bērtulis senāk piederējis Kauguru muižai un tagad viņš valda to zemi, kas atrodas šaipus Viltuma upes. Bajāra Jānis ir tiesas vīrs un kā tāds svabads no muižas reizās braukšanām. Viņam kaimiņos ir Tolēna Pēteris. Stepis ir muižā par krodzinieku. Arī Tilgaļa Juris ir tiesas vīrs. Zvejnieka Mača ir vēveris, kas kļaušu un kunga tiesas vietā muižai ikgada maksā 16 dalderus leides naudas. Viņam 2 zirgi, 2 govīs, 2 vērši. Bagātaks ir viņa kaimiņš, Pūpola Indriķis ar 5 zirgiem, 3 vēršiem un 6 govīm. Plaukta Jēkabam vesels arkls zemes, bet uz muižas meža zemes uzliktajam Silgaila Ansim tikai $\frac{1}{4}$ arkla. Amsiņa Stepiņš ir tiesas vīrs un Ciekurža Jānis stārasts, kas sava amata labad svabads no kļaušām un kunga tiesas. Stora Pēterim uz $\frac{1}{2}$ arkla zemes ir 4 zirgi, 3 vērši, 4 govīs. Kurpnieka Pēterim ir tikai 4 pūrvietas tīruma, zirgs un rudenos viņš ir muižas slakteris. Stimpāra Mārcis daudz parādā. Pa $\frac{3}{4}$ arkla zemes ir Adāma Jānim, Ķiša Bērtulim, Zāģera Jānim, un Rudīņa Jurim, bet Ložas Jānim vesels arkls zemes. Muižnieka Jēkabs maksā muižai gadā 3 dalderus no katra zirga. Aizgaujā ir Egļu krogs, kur gadā pārdod pa 6 mucām muižas alus. Salāniešu Ansis maksā muižai par visu 10 dalderus gadā. Pulkas Juris ir bisnieks un citād svabads.

Pavisam kopā 141 darba spējīgi vīri, 148 zirgi, 65 vērši, 167 govīs. Kunga tiesu nodod ar zemes pūru, kas satura 2 pūrus 6 kilmetus un 5 stopus pēc Rīgas noglausta pūra. Šim „zemes mēram“ gan citād parastās kapes nav vairs jāpiedod. Sveramās nodevas pieņem ar bezmēru, kas 2 mārciņas uz poda smagāks par Rīgas zīmogoto bezmēru, pie kam vēļ uz

poda iet nevis 20, bet gan 25 mārciņas, tā tad „zemes svars“. Trešniekus jeb palīga strādniekus zemnieki muižai nedod, bet gan talcniekus pie muižas maizes plaujamā laikā pēc vajadzības. Reizās braucot ar muižas ražojumiem uz Rīgu vai Pērnavu un kamēr muižai kas ko vest, $\frac{3}{4}$ arkla lielai mājai jābrauc katrā reizē ar divi vezumiem, kamēr $\frac{1}{4}$ arklinieku izdzen mazāk. Kārtibnieku (reiteru) apgādāšanai jānodod no 1 arkla lielām mājām ikgada: 1 pūrs rudzu Rīgas mērā, tikpat miežu, 12 stopi putraimu, 4 stopi sāls, 21 mārciņas gaļas vai sviesta, 18 šķiliņi naudas. Vēl jānodod vaku nauda, tiesas nauda, ķēniņa stacija, siena, šķūņu un baļķu naudas no katra arkla 3 dalderi $16\frac{1}{2}$ šķiliņi un reiteru naudas 10 šķiliņu labā naudā.

Pašai muižai toreiz 73 mucu vietas tīruma. Dzirnavaš nav teicamas, jo pavasarī un rudenī ūdeņa par daudz, bet vasarā un dažkārt arī ziemā par maz. 1688. gadā iemašo 24 pūrus labības.

1688. gadā zemnieki nodod muižai kunga tiesas: $33\frac{1}{2}$ poda linu, tikpat kaņepāju, $35\frac{1}{2}$ poda apiņu, $38\frac{1}{2}$ aitas, maksājot par katru aitu $\frac{3}{4}$ daldera, 812 grīztes siena, ik pa 30 uz viena vezuma, 150 dalderus naudā, 67 vistas, 335 olas. Labības vietā zemnieki 1690. gadā muižai nomaksā 593 dalderus. Viss muižas ienākums no zemniekiem šai gadā iztaisa 1147 dalderus. Līdzīgi citu muižu stārasti jeb vagariem arī Brenguļu stārasts dod muižai ikgada $12\frac{1}{2}$ mārciņas vaska.

Ja iedomā, ka puspoda zemes svarā vasku sadabūšanai jau vajaga turēt labi daudz bišu, tad gan pieņemams, ka šo vairumu vaska stārasti parasti samangoja no citiem sava no vada zemniekiem kopīgi.

Toreizējo krogu plašuma raksturojumam pievedams, ka Brenguļu Karitēna krogs (vēlāk Kalīte) 1688. g. ir 8 asis garš, $4\frac{2}{3}$ asis plats.

1698. gadā. Brenguļu muižas revizijā piedalās ritmeistars fon Tizenhauzens, stārasts Ciekurža Pāvils, tiesas vīri Ceipa Jānis un Bajāra Jēkabs. Zemnieki dalās 4 pagastos: aizmuizieši, abulieši, gaujēnieši un židavkalnieši.

Aizmuizieši ir: Goģens, kas izmiris, Ķenča Pēteris, kas miris un saimnieks nu ir viņa dēls Jurītis, kas kautgan zeme viņam ļoti slikta, tomēr puslīdz izticis, tāpat kā Šiecinieka Pēteris. Brūvera Mača ir nabags un pulka parādā. Leitīša Jukums miris un saimnieks ir Pēteris, kas slikta gada dēļ pakritis un parādos slīcis. Arī Zarupes Toms miris. Pirms

viņa tur bijuši dažādi saimnieki, kas visi izputējuši šo māju sliktās zemes dēļ. Arī tagadējais saimnieks ir kalējs, kas pārtiek no sava amata. Ķēnga Bērtulis miris, tāpat kā Tolēna Pēteris, kā dēls Jānis zagšanas dēļ no zemes izraidīts un mājas stāv tukšas. Steķera Kaspars sūdzas par sliktu, neauglīgu zemi.

Abulieši ir: Amsiņa Bērtulis, kas labi pārticis. Ancīša Juris un Stora Pēteris žēlojas par sliktu, slapju zemi, bet parādā tomēr ir maz. Stimpara Mačam nav zirgu. Ķīša Mārcim slikti zirgi un sliktu gadu dēļ lieli parādi. Adāma Jānis no mājām izmests un viņa vietā par saimnieku ielikts viņa brālis Jēkabs, kam slikti zirgi un kas daudz parādā, tāpat kā Zāģera Jānis, kam nobeigušies zirgi. Daudža Pēteris ir labi pārticis. Liellāča Kaspars savas nabadzības pēc mājas atstājis, tāpat kā Silgaiļa Ancis. Ķauļa Pēteris miris un viņa vietā ir viņa dēls Jēkabs, kas sliktās, slapjās zemes un vājo gadu dēļ panīcis. Arī viņam zirgi nokrituši. Tilgaļa Mārtiņš ir pārticis.

Gaujēniešos Saulītes Jēkabs parādu dēļ mājas pametis. Tagadējais saimnieks Mārtiņš izticis un bez parādu. Pūpola Indziķim nobeigušies zirgi un sliktās zemes dēļ parādu viņam daudz, Gaujaslāča Jēkabs turpretim izticis.

Židavkalniešos: Rudīņa Bērtulis ir pārticis un tikai mazliet parādā. Židava Juris ir vēveris, kas citād izticis, bet cilvēku sērgu un zirgu nobeigšanās dēļ no pagājušā gada daudz parādā. Stāvuža (Stauža) Jānis nozieguma dēļ no zemes (Vidzemes) izraidīts. Zābaka un Miļa ciemata Jukumam iet pagrūti. Ceipa Jānis ir tiesas vīrs un ar parādā. Zosnieka Mārcis nabadzības dēļ no mājām izgājis, un saimnieks ir viņa brālis Reinis, kas daudz parādā. Arī Ciekurža Jānis daudz parādā.

Parādiem un nabadzībai par iemeslu gan būs bijusi lielā neraža, kas 1696. gadā piemeklēja arī Vidzemi un kurai sekoja bads un sērgas.

Vēl brengulieši nav atspirguši no šī ļaunā gada sekām, kad arī pār viņiem nāk briesmīgais karš, kas sākās 1700. gadā ar poļu-sakšu karaspēka iebrukumu Vidzemē.

Krievu mežonīgie pulki 1702. gadā nodedzina muižu un zemnieku mājas. Muižas lopus no ienaidnieka uz Rīgu bēdzinot nobeidzās 22 vērši, 50 govīs, 18 teles, 16 teļi. Līdz ar kūtīm sadeg 4 baroti vērši.

Gadu pirms tam brenguliešiem pienākas nodot 11 zemes sargus, pie kam saimniekiem nākas nodotiem kalpiem izmaksāt noteiktu naudas atlīdzību.

1702. gadā krievi nolaupa brenguliešiem 27 cilvēkus, 103 zirgus, 249 govīs, 302 aitas, 208 cūkas. Židavam nolaupa 2 cilvēkus, 2 zirgus, 49 ragulopus, 20 aitas un kazas. Steķerim arī divus cilvēkus, 2 zirgus, 21 ragulopus, 16 aitas, un kāzas. Labība noganita, nobradāta, sadedzināta. Dzirnavaš izpostītas.

Mūrnieka saimnieks ir muižas mūrnieks.

1708. gadā krievi atkal klāt, dedzina un laupa un posta. Brenguliešiem nolaupa 7 cilvēkus, 81 zirgu, 200 ragulopus, 300 aitas un kazas, 107 cūkas, 19 zosis, izlaupa 86 bišu saimes. Galīgi nodedzina vairāk mājas, to starpā arī Rudīņu, Židavu, Stanzi, Ceipi, Zābaku, Ciekurzi, Gogēnu, Sיעיןieku, Steķeri, Daudzi, Tili, Zvejnieku, Saia... ti. Izposta apiņu dārzus, kas toreiz visai ievērojama un ienesīga saimniecības nozare. Adāmam krievi sašauj roku.

Ir neapprakstāms, ko pārcieš zemnieki šī briesmīgā kara laikā. Jau 1702 gadā pēc sava pirmā lielā iebrukuma, Šeremetjevs, krievu pulku pavēlnieks, ziņo savam kungam caram: „Visvarenais Dievs un Vissvētakā dievmāte ir izpildījuši tavu vēlēšanos, ienaidnieka zemē nav vairs ko laupīt un postīt, viss ir izpostīts, visas viņa stiprās pilis sagrautas. Vairs nekas nestāv vesels izņemot Pērnavu un Rēveli un varbūt kādu muižu jūrmalā, citād viss no Rēveles līdz Rīgai iznīcināts, kā sacīt ar sakni, vienīgi uz kartes ir lasāmi bijušo vietu nosaukumi.“

Un citā reizā viņš raksta Pēterim: „Ko man darīt ar laupījumu, cietumi ir pārpildīti ar ievērojamiem gūstekņiem. Man nav naudas viņu barošanai, viņu aizgādāšanai uz Maskavu vēl nepietikt ar veselu pulku kareivju. Pavēli man, kas ar viņiem darāms.“

Smagi ķer arī brenguliešus 1710./11. gadā briesmīgais mēris. Un pie tam vēl pār izmocīto zemi siras klejo laupīdami. Vēl 150 gadus vēlāk ļaužu atmiņās glabājās nostāsti par mēri un sirām, par senčiem, kas ienākuši izmirušos ciematos pat no citām zemēm. Vēl tagad dažā brenguliešu mājā glabājas ķežu locekļi no viņiem laikiem.

Pēc 1710. gada kaŗš Vidzemē gan beidzies, bet vēl ilgi pēc tam zemniekus moca ar bezgala šķūtim. No 1710. līdz 1715. gadam brengulieši šķūtīs zaudē 32 zirgus, kas pārdzīti gan uz Peterburgu lielgabalus, gan uz Rēveli balķus vedot, vai arī zem Rīgas vārtiem.

1725. gadā brenguliešus piemeklē nikna augoņu sērga, kas aizrauj 34 darba spējīgus cilvēkus, nerēķinot nemaz nespējīgos un bērņus.

No tā paša gada uzglabājušās ziņas par muižas un zemnieku stāvokli.

Viens no muižas tirumiem pagalam slikts, ar baltu pliena pamatu, kas mēslus netur. Pie mazās Tolēna pusmuižas, ar tikai $\frac{5}{8}$ arkla zemes, tā ir puslīdz laba. Zemnieki ir šādi:

Aizmuižiešos: Gogēna Jānis, Siecinieka Indriķis, Ķeņča Jānis, Brūvera jeb Kažas Jānis, Leitiša Jēkabs, Zarupes Jānis, Ķeņga Pēteris, Tolēna-Bekura Jānis, Mūrnieka Mārcis, Steķera Ansis, Bajāra Jēkabs.

Abuliešos: Dārdiņš, Vāgits, Kauliņš, Amsiņa Jānis Ancitis, Stora Jurka, Sprenis, Spreņa Cepļa Indriķis, Runga, Andris, Stimpara Juris, Ķīša Juris, Adāma Jēkabs, Zāģera Indriķis, Ložas Jānis. Daudža Anža ir stārasts, kas sava amata dēļ no visa brīvs, kam tikai jānodod $12\frac{1}{2}$ mārciņas vaska. Tīles Bērtulis, Abullāča Jānis, Abuldaibes Jānis, Dzērvītes Mārtiņš, Abulciekura Atis, Silgaiļa Bērtulis, Plaukta Mārcis, Ķaūļa Jānis.

Gaujēniešos: Saulītes Pēteris uz $\frac{1}{2}$ arkla zemes, Zvejnieka Jēkabs, Pūpola Indriķis, Gaujaslāča Jēkabs, Dzirnnavu zemes jeb Liča Ermanis darina muižai koka traukus. Rušas Jānis ir muižas meža sargs. Stakles Jānis maksā muižai 10 dalderus gadā. Pluķa Jānis sargā muižas mežu. Aizgaujā Eglupes krogs. Salāniešu Pēteris maksā gadā 12 dalderus tā sauktās leides naudās.

Židavkalnā: Rudīņa Pēteris, Židava Jānis, Stāvūža Jēkabs, Ceipa Anža, Zābaka ar Miļa ciematu Kača, Platkāja Jānis, Zosnieka Toms, Ciekura Jēkabs ir šķilteris un kā tāds svabads no klaušām.

1731. gadā Brenguļu muiža jau kopš 1725. gada pieder Vidzemes bruņniecībai. Muiža iznomāta Ādamam fon. Tizenhauzenam. Dzirnnavas nav vēl atjaunotas. Eglupes krogā pie Peterburgas ceļā gadā izdots 70—80 mucas muižas alus. Karītes (Kalītes) krogs pie Valmieras ceļā vēl nav atjaunots. Zemnieki starp citu ir šādi:

Aizmuižas pagastā: Gogēna Jānis un Jukums, Siecinieka Indriķis, Ķeņča Jānis ir šķilteris, Leitiša Jēkabs Kažas jeb Brūvera Jāni lieto muižas apkalpošanai, Tolēna Bekurim vairs tikai $\frac{1}{8}$ arkla zemes, kamēr pārējie $\frac{5}{8}$ arkla pievienoti muižai. Mūrnieka Mārcis, Steķera Juris, Bajāra Jēkabs.

Abuliešos: Anciša Ancis, Stora Pāvils, Spreņa Jānis, Rungā Ancis, Kīša Juris, Adāma Indriķis, Dzērvītes Mārtiņš.

Gaujēniešos: Pūpola Marcis, Zvejnieka un Gaujaslāča saimnieki šoreiz uzdoti par Jēpiem, kamēr iepriekšējā revīzijā viņus sauc par Jēkabiem.

Žīdavkalnā: Rudīņa Mārcis, Žīdava Tenis ar 1 arklu zemes, Zābaka un Miļa ciemata Liberts, Platkāja Bērtulis.

1740. gadā muižu nomā kamerieris Fab. fon Tizenhauzens. Karītes kroga vietā uzcelta rija, kurā pārdod līdz 30 mucām muižas alus. Zemnieki starp citu šādi:

Aizmuiziešos: Saulītes Juris, Zvejnieka Jēpis, Pūpola Jēkabs, Gaujaslāča Jespers, Rušas Kriša.

Abuliešos: Adāma Pāvils, Daudža Pēteris ar 1 arklu zemes ir stārasts. Tīles Bērtulis.

Žīdavkalnā: Rudīņa Anža, Žīdava Jānis, Matīšs un Jēkabs, Stāvūža Jānis, Zābaka Bērtulis.

Līduma zemes muižai maz, jo labākā jau izmantota. Pļavu būtu diezgan, kad tik visas dabūtu nopļaut. Ap muižu 14 lielas un 3 mazākas kaudžu vietas, pirmās no 18—20 vezumiem katra. Gar Sedu 6 kaudžu vietas, kas tikai sausās vasarās pļaujamas. Ganību pietiekoši, baļķu meža maz un tas pats tāļu no muižas projām, malkas meža pietiek. Ezeru nav, muižas vajadzībai zvejo Gaujas attekās.

Ap 1761. gadu muižu pārdala divi daļās. 1763. gadā Brenģu muižai jānodod karaspēka vajadzībām 1458 grīztes siena.

Ar Brenģu Jaunās muižas nodibināšanu brengulieši dalās vec- un jaunbrenģuliešos. Bet sākumā viņu sastāvs ir citādāks kā mūsu dienās. Tā 1794. gadā vecbrenģulieši ir: Dārdiņš, Vāģītis, Kauliņš, Amsiņš, Ancītis, Store, Sprenis, Ceplis, Rungis, Stimpars, Kīsis, Adāms, Zāģeris, Loža, Ceipis, Stauzis jeb Stāvūzis, Žīdavs, Rudīņš, Platkāja, Zosnieks, Žīdavcieturis, Zābaks, Staklis, Salānietis, Dreimanis. Visas te minētās mājas nodod min. gadā muižai: 168 pūrus rudzu, 209 pūrus miežu, 166 pūrus auzu, 10 pūrus kviešu, $6\frac{4}{6}$ pūra zirņu, 401 mārciņas apiņu, 376 mārc. kaņepāju, $20\frac{3}{4}$ aitas, 448 grīztes siena, 49 vistas. 245 olas, 82 Alberta dalderus, naudā. Tad pat jaunbrenģulieši ir: Gogēns, Sיעיןieks, Kencis, Steķeris, Mūrnieks, Daudzis, Tīle, Abullācis, Daibe, Dzērvīte, Abulcieturis, Silgalis, Plaukts, Kaulis, Saulīte, Tilgalis, Zvejnieks, Pūpols, Gaujaslācis, Bekurs, Ruša, Leitīts.

Tai pašā gadā vec- un jaunbreguliešiem kopā 320 darba spējīgi vīrieši, 292 darba spējīgas sievietes, 120 veci un nespējīgi, 334 bērni zem 15 gadiem. 233 zirgi un ķēves, 40 kumelji, 82 vērši, 319 govīs, 62 jaunlopi.

1787. gadā mirst Vecbreguļu muižas arendators, atvaļināts kapitāns Atis fon Taube. 1795. gadā abas muižas nomā atvaļināts majors Valdemārs fon Krūdeners. Muižas melderis ir Zvejnieka Jānis.

1811. gadā Jaunbreguļu muiža ir Vald. fon Krūdenera ķīlu īpašums. Muižai ir sekošas zemnieku mājas un lopmuižas: Ķeņa pusmuižā krodzinieks Lauris, Kauča pusmuiža, Pulkas mežkunga muiža, Egles krogs. Zemnieki: Ložas Mārcis, Zāģeris, Ceipa Miķēlis, Stauža Mārcis (no Zābaka), Židava Mārcis, Rudīņa Jēkabs, Platkāja Ancis, Zosnieka Jānis (no Stauža), Židavcieturža Dāvids, Zābaka Miķēlis (no Židavjura), Gogēna Jānis (no Abulcieturža), Siecinieka Miķēlis ar padēliem Jāni un Pēteri, Ķeņa Andris, Kažas Jēkabs, Leitīša Jēkabs, Mūrnieks, Bekuris, Dreimanis. Laikā no 1798—1808. g. izbēguši 5 cilvēki 1797. gadā no Ādāžiem uz Jaunbreguļiem atved vairākas ģimenes, no kuru piederīgiem 1806. 1807. un 1808. gados, kad arī Trikātas draudzē ārkārtīgi nikni plosās dažādas sērgas, nomirst 13 cilvēki, 25—57 gadu vecumā.

1814. gadā vecbregulieši ir: Dārdīņa Andrejs, Vāģīša Pēteris, Kauliņa Mārcis, Amsiņa Jānis. Ancīša Jānis, Cepļa Jānis, Stora Andrejs, Spreņa Cepļa Mārcis, Runga Bērtulis, Stimpara Mārcis, Ķīša Pēteris, Adāma Jānis, Daudža Jānis, Tiles Jēkabs, Abullāča Jānis, Liča Andrejs, Daibes Pēteris, Dzērvītes Anža, Gaujaslāča Pēteris, Rušas Jānis, Ciekurža Gusts, Silgaļa Gusts, Plaukta Pēteris, Ķauļa Jānis, Pūpola Mārcis, Zvejnieka Pēteris, Tilgaļa Bērtulis, Saulītes Miķēlis (1816. gadā Saulītēs par saimnieku ir Pēteris, Miķeļa dēls) Šalānietis, Staklis. 1816. gadā Vecbreguļu muižu nomā jau kapitāns Vikt. fon Tranzejs.

1820. gadā Vecbreguļu novadā ir 288 vīrišķas un 331 sievišķas dvēseles, Jaunbreguļu novadā 165 vīrieši un 170 sievietes.

Likumā par zemnieku brīvīšanu 1819. gadā 11. pantā teikts, ka katrai zemnieku ģimenei un katram pastāvīgam individam jādabūn savs uzvārds, kādu līdz tam dzimtslaudim vel nevienam nebija. Nu ir bregulieši dabūn savus uzvārdus, kamēr līdz tam viņus godināja māju vardos, vai arī palamām.

1850. gadā Vecbrenguļu novadā ir šādas pusmuižas un zemnieku mājas un saimnieki: Ozola pusmuiža, Šarlotes (Šarlakas) pusmuiža, kas dibināta uz iznīcināto triju māju: Dārdiņa, Vāģiņa un Kauliņa zemēm. Mājas un saimnieki: Amsiņa Mārcis Amsons, Anciša Jānis Brūmelis, Stora Jānis Stokins, Cepla D. Rūtiņš, Spreņa D. Sprīža, Runga Pēt. Bāliņš, Stimpara Mārcis Brīviņš, Ķīša Jēk. Kalniņš, Adāma Jēk. Pulciņš, Daudža Pēt. Dauvarts, Tiles J. Strazds, Lāča J. Amsons no Dzērvītes, Daibes Pēt. Danielsons, Dzērvītes Andr. Ziediņš, Ciekurža J. Ērmanis, Silgaiļa Bērt. Briedis, Plaukta Andr. Blūmiņš, Ķauļa J. Vimba, Zvejnieka Pēt. Veinbergs, Saulītes Kārlis Švarcbachs, Pūpola D. Ērmanis, Gaujaslāča Jānis Amsons, Līca D. Zemīts, Ruša, Tilgaļa Pēt. Tillers, Salānieša D. Sikmanis, Stakles Pēt. Pakulis, Upeszemnieks, Jaunzemnieka D. Lutermanis, Steķera (agrāk lopmuiža) Jānis Laura A. Laursons, Staišas (jaundib. mājas) J. Bergmanis.

Tai pašā laikā jaunbrengulieši ir: Ložas Jānis Loža († 1847) Zāģera P. Eglīte, Ceipis, Stauža Pēt. Ērmanis, Židava M. Zicmanis, Rudīņa Jēk. Rudzīts, Platkāja Miķ. Paltiņš, Ciekurža K. Zaķis, Zābaka Bērt. Ludvigs, Gogēna D. Polikarps, Siecinieka Jānis Siecinieks, Ķenča M. Zvirgzdiņš, Kažas D. Brūmelis, Leitiņa J. Mansons, Mūrnieks, Bekura Pēt. Laursons, Dreimanis, Būba (jaundib. mājas) M. Grobe, Mailles Jēk. Puzulis, Pulkas M. Erkulis, Rāma D. Ķengis. Arī Mailles mājas dibinātas pēc 1796. gada.

1795 gadā par vecbrenguļu muižu teikts, ka 1787. gadā miris šīs muižas arendators, atvaļ. kapitāns Atis Reinh. f. Taube. Stores Jānis miris 1789. g. un saimnieks nu ir viņa dēls Jānis ar dēlu Pēteri. (Stimpara Mača, Ķīša Dāvids, Adāma Jānis. Ir toreiz divi Zāģeri: Zāģera Jāņa Lejas māju Bērtulis, un Zāģera Bērtuļa Kalna māju Pēteris (no Adāma), Ložas Mārcis, Ceipa Pēteris, Spreņa Cepla Jānis, no Gogēna, Stauža Pāvils miris un saimnieks nu ir Jānis, kas senāk bijis muižas klētnieks, Židava Pēteris (no Anciša), otrs Židava saimnieks ir Mārcis, Rudīņa Jēkabs miris, tagad saimnieks viņa dēls Mārcis, Platkāja Juris, Zosnieka Pēteris. Židavciekurža saimnieks Jānis līdz ar savu ģimeni uz Vāģiti par kalpu aizlikts, tagad saimnieks ir Juris no Daibes, Zābaka Jēkabs (no Gaujaslāča), Līča Andris, Bajāra lopmuiža, Egles kroga krodzinieks Reinis, kā dēls Kārlis Zvejniekos kā iegātnis, Kalītes krogs, Gogēna Dāvids (no Daudža), Siecinieka Miķēlis (no Stores), kas apprecējis bijušā saimnieka atraitni, Mari, kuras dēli no pirmā vīra ir

Jānis un Pēteris, Ķeņča Pēteris miris 1783. gadā, tagad saimnieks Reinis ar sievu Kaču no Sיעinieka, Kažas Pēteris, Leitīša Jēkabs, Zarupes Bērtulis (no Kažas). Mūrnieka Jēkabs, Steķera Pēteris miris 1792. gadā, saimnieks ir viņa dēls Jēkabs, Daudža Jānis, 66 g. vecs, ar dēliem Dāvi un Jāni, Tīles Miķelis, Abullāča Pēteris, Daibes Pēteris, Dzērvītes Jānis, Abulciekurža Gusts, Silgaila Bērtulis, Plaukta Pēteris, senāk muižā par brandavīna vīru. Kauļa Juris, Saulītes Miķelis, Zvejnieka Pēteris ar sievu Kaču un meitu Kaču kas precēta Egles kroga Kārlim, Pūpols, Gaujaslāča Pēteris, Bekūra Miķēlis, Rušas Andris, Tilgaļa Jānis, Ķeņga pusmuižas krodzinieks Lauris, Kauča pusmuiža, Salānietis, Lielstakle, Pakula (Pakaļas) Stakle, Dreimanis, Ūdriņš, Dūkas meža sargs, Upeszemnieks, Zvejnieka Rāmnieks.

Šis saraksts aptver vec- un jaunbrenģuliešu zemniekus.

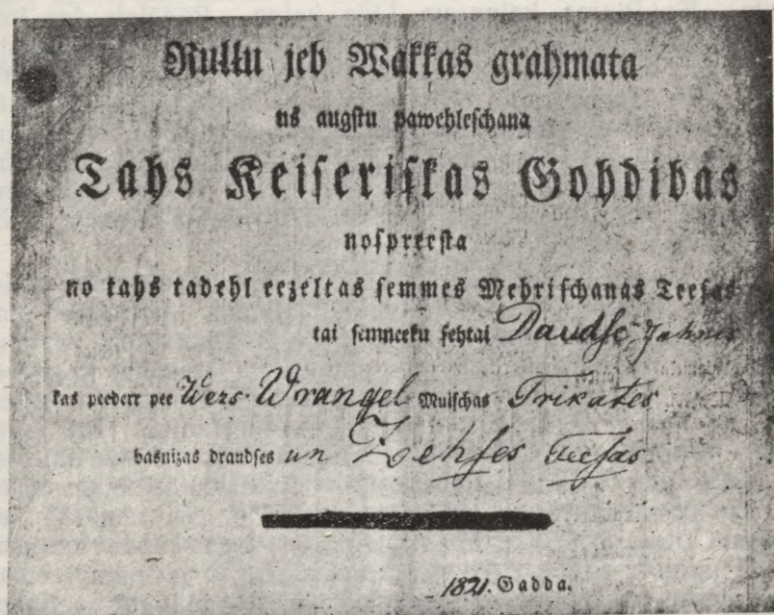
Par Vāģīša, Dārđiņa un Kauliņa māju likteni jau dzirdējam. Cempu muižu dibinot iznīcina Cempi un Ķaupiņu Nav vairs ne Tolēna mājas ne ar lopmuižas. Nav vairs arī ne Bajāra ne Zarupes, tikai gar pēdējās krāsnsmatām Zarupītes strauts vēl aizvien burbuļo. Senais Steķera krogs gan būs atradies vēlākā Ozola pusmuižas vietā. Šķiet ka arī jaunbrenģulietis Mūrnieks senāk atradies muižas tuvumā un tikai vēlāk aizcelts no tās projām uz tagadējo vietu. Kādā revīzijā šīs mājas nosauc par Mūrnieku jeb Ķīvīti.

Gadus 35 apmēram no vietas, no 1780 līdz 1815. gadam Vecbrenģu muižā par stārastu ir Saulītes saimnieks Miķelis Saulīte, ko „augstā“ bruņniecība, ka muižas īpašniece jau pirms 1811. gada līdz ar dēliem Dāvidu un Miķeli atļaiž brīvā, pie kam abi dēli, varbūt arī tēvs, pieņem uzvārdu „Stange“. Kāds cits šī vecā Saulītes dēls, Pēteris Saulīte, šo rindiņu rakstītāja mātes mātes tēvs, 1825. gadā kļūst par skolotāju Kauguru Gaidēs pie saiešanas nama nodibinātā skolā.

Šķirstot Trikātas draudzes vecās baznīcas grāmatas var lasīt, ka 1727. gadā Stora saimnieka brāli Marci, savstarpējā ķildā piedarbā rudzus kuļot, ar spriguli nosit šo māju kalps Pēteris. 1731. gadā Zvejnieka kalps Šīmanis Sedas purva pļavās prātā sajūk un pēc tam uz mājām braucot netāl no mājas savā bīksu siksnā pakarās. Tos laikus pašnāvības ļoti reti kad atgadījās.

Pirmie gruntinieki Jaunbrenģuļū pagastā un vispār visā Trikātas draudzē ir Stauža un Žīdava saimnieki, kas jau 1865. g. savas mājas par dzimtu iepērk. Pirmam savam pagasta vecākam, Ķeņča Dāvim Zvirgziņam vietnieku pulks nospriež

20 rub. sudr. lielu gada algu, viņa abiem vietniekiem kopā 14 rub. s., pagasta tiesas priekšsēdētājam 6 r. s., katram piesēdētājam 3 r. s. Jaunbrenču saimniekus 1868. g. uz renti atlaižot muiža to noteic uz 7 rub. sudr. no daldera. Tai pašā gadā Bekuru mājā muiža ieliek kalpus. 1870. g. Jaunbrenču klausības zemes mājas pārdod par dzimtu. 1871. g. daži Jaunbrenču muižas jaunekļi nodibina pūtēju kori. 1881. g. Jaun-

Daudžu Jāņa vaku grāmata.

brenču pagastam premiju bilešu izlozē krīt 5000 r. s., kādu summu iegulda Vidzemes ķīlu grāmatās. 1883. g. Jaunbrenču pagasta vietnieki velti ceļ sūdžību pret muižu par nelikumīgu Gogēna un Ķeņča māju izmaiņu, pie kam pirmā pārvērsta par kvotes, otra par klausības zemi.

Mūsu senči Vidzemē ienākot vispirms gan apmetās gar upēm un pie ezeriem. Arī brenčuliešu mājas, kas pastāvēja bez šaubām jau vāciem mūsu zemē iebrūkot, pa lielai daļai guļ pie Gaujas brašās ietekas — Abula. Ap Abulu — mūžam veco un allaž jauno — vēl tāpat kā pirms septiņi simtiem

gadu sparīgi rit latvju centīgo zemnieku dzīve. Un arī mūsu dienās Abuls ir brenguliešu dzīves nervs, kas dod nevien spēku bet arī gaismu.

Ar Abulu un viņas jauko apkārtni saistās daudz teikas un nostāsti. Te vēl vecākās paaudzes atmiņā glabājas daudz un dažādi vietu vārdi, kādus nākošās paaudzes pa lielai tiesai jau būs aizmirsušas. Vienas pašas mājas — Jaundaudža — robežās uz Abula labā krasta vien šādu vietu vārdu labs skaits. Te Dipiņa kalns un Liča kalns. Pēdējais tur kur minēto māju robežas Abulam, sākot no Trikātas līdz Brenguļu dzirnavām, vislielākais likums, še Pūrupīte, Suņa un Kaķa tīrumi. Par Gaspažkalnu teika stāsta, ka mēra laikos tur iznākušas divas dzeltenī tērpušās gaspažīņas, dejojūšas un pēc tam atkal pazudušas. Tur ir Vanaga gārša, Upmāles, Dzenīši, Rupucīts, Nāves purvs, Kaula purvs. Vēl Abula malā divi veci vītoli, pēc nostāstiem no šīnī rakstā minēta Daudža Anča ap (1725. g.) stādīti.

Vēl brenguliešos dažā labā mājā dzīvo sensenās ciltis; dažā pat varbūt jau no Tāļivalda laikiem. Uzskaitot šīnī rakstā brenguliešu saimniekus 1850. gadā, treknākiem burtiem iespiesti to māju vārdi, kur vēl tagad dzīvo toreizējās ģimenes. Dzimta ar ļoti vecām tradīcijām piemēram ir Daudžu (tagad Vec- un Jaundaudžu) Dauvarti, kuru senči bijuši visai ievērojami biškopji, jo dažkārt viņiem bijušas līdz 100 bišu saimes, gan mājā, gan Trikātas un Brenguļu mežos izkaltās dējālu dorēs vai arī izliktos stropos. Tādos apstākļos gan nenācās jau minētam Daudža Ancim, kas bij muižas stārasts, nodot kungam ikgada parasto gadskārtējo vagaru nodevu — puspodu zemes svarā vaska, un viņam gan nevajadzēja to samangot no viņam padotiem pagasta saimniekiem, kā to varbūt citos apstākļos darīja.

1722. g. glabā 100 gadus veco Daudža saimnieku tēvu Pēteri. Kā draudzes pērminderi 1782. g. min. Daudža saimnieku Jāni ar sievu Mariņu, atzīmējot pēdējo kā kūmu Zvejnieka Pētera un Kačas meitīnai Lizei.

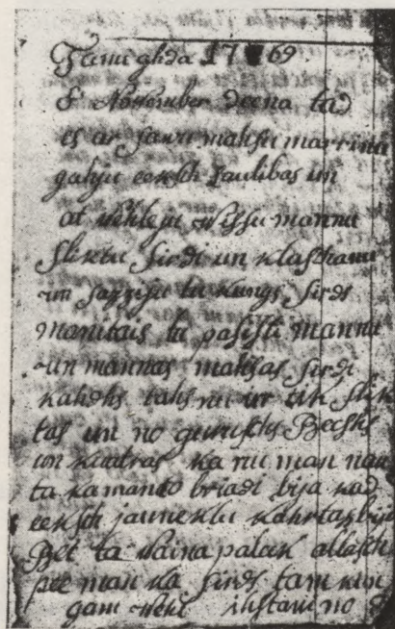
Sis Daudža Jānis jau prot rakstīt. Viņš atzīmē savas dzīves svarīgākos notikumus. Viņa pēcnācēji šo jauko pasākumu turpina, arī citād viņi cienīgi staigā pa sava krietnā senča pēdām. Daudža Jānis 1769. g. atzīmē savas laulības, 1771. g. savā dēla Dāvīša dzimšanu. Bet 1791. g. viņš skumju sirdi ieraksta pēdējā nāvi: *Tai 14 Julijusa deenā aifgahja mans behltafeh Dahwite pee ta mihla Desfitaja. Turlaht*

es wiaam wehleju scho perschu: Saem Jესus ruhkto nahwi, wiaa
dahrgas asinis. . .

Līdzīgā kārtā viņš atzīmē arī citu savu bērnu dzimšanas
un miršanas gadījumus. — Viņš ir Brāļu draudzes dedzīgs
piekritējs.

Nākošais Daudža saimnieks ir viņa 1778. gadā dzimušais
dēls Jānis, kas savas piezīmes sāk, atzīmējot savas laulības:

„To 1805. gadu gahju es laulibā to 29 october ar Samu
marrinu (no mūrmuiziešu Sukura)“. Un tālāk: „To 1806. gabda

No Daudža ģimenes kronikas.

to 28 september dsimma mans mikkelits. To 7 october dabuja kri-
stību. Vēlāk atzīmējot Mikēliša nāvi, viņš raksta: „To 1811
gaddu to 18 December aīsgahja muhsu mikkelis eefsch ta falda meera.“
Vēl atzīmēti 3 dēlu un 5 meitu dzimšanas gadījumi. Dēli,
1809. g. dzimušais Pēteris un 1812. g. dzimušais Jānis, ir ta-
gadējo Vec- un Jaundaudžu Dauvartu ciltstēvi.

Te minētie abi Daudža Jāņi, tēvs un dēls līdz ar savām laulātām draudzenēm ir dedzīgi Brāļu draudzes piekritēji un darbinieki. Viņu pašu atzīmes to liecina. 1780. g. 28. maijā, Debesbraukšanas dienā, uzsāk saiešanu Ciekuržos. Un 1783. g. 13. augustā, 9. svētdienā pēc Vasaras svētku atsvētes sākās draudzīte pašās Daudža mājās. Ar vecais Pēteris tur bijis un dziedājis Jādumā, ka šis Pēteris ir kauguriešu Gaides saie-

1771
 Janu arijs 3 Decenahs
 eeron tad 9 sim
 ma 6 ahwils
 um 8 Decna winsch
 Dabuja winsch
 Jauu kristibri arijsch
 tahs Decnas, Simeon ta
 ir winna wārda Decna
 schi ir winna perschina
 palack winna
 us kalnu es us skattu ku
 ir belodas bailiba jauu wani
 gu sint reju nas affsinais
 Rauda spriadams uz da
 kg yanas parahdecs nian
 wen reis un mas to nah
 wog belodu male winnam
 reere

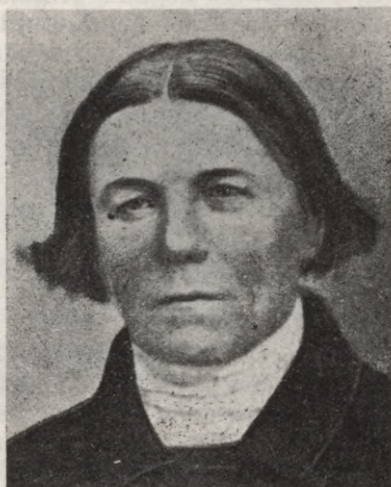
No Daudža ģimenes kronikas.

šanas nama kopējs, Brāļu draudzes dzīvē visai ievērojamais Šķestera Pēteris, Kauguriešu skolas skolotājs.

1789. g. vārdā saukti mazpulciņa dalībnieki — trikātēši, kas piedalījušies kocēniešu Brēmēļa kambarī noturētos mazpulciņa svētkos. Te no vīru kārtas brāļi: Daibes Pēteris, Biruļa Jānis, Rīsmetes Ādams, no sieviešu kārtas: Ciekuržu Maris, no puišu kārtas: Daudža Dāvis, Skolas Dāvits, no meitu kārtas: Lāča Marris, Inca Baba, Kalāča Marris, Skolas Anna.

Sen lolotās ilgas pēc saiešanas nama pašu sētā beidzot piepildās. Laika grāmatā stāv rakstīts: „1792 eefsch aprila menes 22 deena eefahkam mehš fawu kambari buhwet un tai 22 augusta tad dseebaja pirmo reisi Meschula Reinis un Rugena Jahnis. Pirma perschiana bija: Labbu deenu meeru wefelibu, wifseem no firds wehlejam“

Kas gan lai spētu tēlot to laimību, kas pildīja Daudža Jāņa un viņa piederīgo sirdis, redzam piepildītu savu seno

Daudža Pēteris Dauvarts, dzim. 1839.

ilgu tēlu, kāda svētlaimība un sajūsma valdīja to brāļu un māsu dvēselēs, kas piedalījās jaunās saiešanas atklāšanā. Vai mēs to mūsu laikmetā vairs maz spējam pārdzīvot?

Labi vēlāk atzīmēts, ka 1840. g. Brāļu draudzi sāk vajāt un noliedz draudzes stundās dziedāt. 1846. g. 1. decembrī gan atkal atļauj dziedāt.

1847. g. 10. aprīlī kamarim līdzās sāk celt to māsu kamarīti. Daudža kambara pārbūve tēlota šādiem īsiem vārdiem: „1872 gadu to faeefchanas kambari pahrtaisijam. Ar grihdu un jauneem logeem un durwim un 24. juni ar preezigu firdi iffatrs pateizam Deewam par to labu, ta Deews palihdsejis to darbu weift.“

X. Daži vārdi par Trikātas novadu un viņa iedzīvotājiem.

Trikātas novadam vai viscaur labas dabīgas robežas. Rietumos un ziemeļrietumos trikātiešus no kaimiņiem valmieriešiem, ēveliešiem un lugaziešiem šķir Gauja un viņas mazāk vai vairāk plata silu, mežu un purvu josla. Vareni, plaši sili no Gaujas uz dienvidrietumiem šķir trikātiešus — vijciemiešus no aumeisteriešiem. Aiz šiem mežiem un aiz Gaujas tūlīņ īgauņu zeme. No Smiltenes novada Trikātas novadu atšķir Abula un viņas pietekas Lisas kā arī Mutulītes plašās purvainās lejas. Gaujas pietekas Miegas purvainās un slīgšņainās lejas šķir trikātiešus no Raunas novada (mārsnēniešiem). Seneno robežu starp Trikātas un Valmieras piļu novadiem rada Gaujas pieteka Viltums.

Novada galējais ziemeļa gals Vijciema daļā aplāts plašiem siliem, kas jau zviedru laikos un arī pirms tam deva būvkokus, skalu malku, dedzināmo malku mežu nabagiem novadiem desmitām veršu attālumā. Šinīs silos, kas līdz agrārai reformai piederēja brūņniecībai, dažās attālākās, grūtāk pieejamās vietās vēl šur un tur sastopami gabali ar mūža mežu klāti, kur dažkārt reti kad nomaldās cilvēka kāja.

Lai gan Gauja tek garā gabalā gar Trikātas novadu, kaut gan jau no laika gala Brenguļiem un Trikātai piederēja plaši mežu gabali, ar reti izkaisītām nedaudzām mājām un vēlākā laikā Trikātas pagastam pievienotais, senāk Valmieras muižai piederošais mežu aplātais Oliņu novads ar nedaudz zemnieku mājām, tad tomēr Gaujai samērā maza nozīme novada saimnieciskā dzīvē, jo abpus Gaujai te izplešas šaurāka vai plašāka silu un purvu josla, kuŗu apkampienos reti izkaisīti guļ meža zemnieku ciemati. Tikai pavasarī, kad Gauja atkal atsvabinājusēs no savas ledus segas, tad ap un uz viņas norisinās rosīga dzīve. Sākas plostu laiks, atskan āiru vienmuļīgās, skarbās skaņas. Simtiem plostu lēni peld pa Gauju uz leju, aizvedot Latvijas zaļo zeltu tālumā. Gaujas līčos, vēsos vakaros tad atspīd plostnieku ugunis, atskan viņu dziesmas. Starp Gauju un viņas drūmo silu joslu daudz vietās gar Gauju stiepjas maz vai vairāk plaši vēri, kas katru pavasarī pārvēršas par ziedošām oazēm, kas atskan no putnu gaviļēm. Te ievu un citu krūmu biezokņos ap strautiem vakaros dzirdamas lakstīgalu sērās dziesmas. Gaujas vērus raksturo viņu vecgaujas,

viņu attekas, vairāk vai mazāk aizaugšanas stadijā, bagātas dažādiem ūdensaugiem.

Toties visai liela saimnieciska, pat sabiedriska nozīme Gaujas pietekām, kā Vijai, Abulam ar Lisu, mazākā mērā arī Miegai un Viltumam. Pie šīm upēm, pavasaros ar ūdeni bagātām, guļ novada muižas, seno kungu mitekļi. Tā pie Vijas Vijciems un Plāņi, pie Abula Lipšakalns, Trikātas pilsmuiža, Lubu muiža, Vec- un Jaunbrenģuļi, pie Lisas Vecvāle.

Ap un starp šīm upēm un viņu ietekām gan plavas gan auglīgi klajumi. Ap un gar Viju, kas iztekot no Smiltenes

Abuls pie Jaundaudža.

Ķauzera ciemata, brīnišķīgi un simtiem likulokumiem pret dienvidrietumiem vērsta, tālu stieptā, plašā lokā vijās tālāk uz Gauju, guļ vijciemieši un plānēnieši. Nav varbūt citas upes, kurai labāk pieder viņas vārds, kā Vijai. Ap straujo Abulu, kas šurpu laužas no Smiltenes novada, mitinās lubēnieši un brenģuļieši, gar viņas ieteku Lisu — vecvālēnieši un dutkēnieši, uz ziemeļiem no klusās, lēnās Miegas — jaunvālēnieši.

Ezeru ziņā novads nav ievērojams.

Visumā līdzeno novadu pārtrauc tikai upju iejas ar stāvākiem vai lēzenākiem krastiem. Augstākās vietas sastopamas ap pašu Trikātu, kur uz dienvidrietumiem no tās paceļas novada kalnu karālis, 304 pēdas augstais Jēna kalns, ar jauku, plašu izskatu uz visām pusēm. Ta galotnē pirmskaņa laikā vēl dižojās senpriede ar sakropļotu nocirstu galotni, kas pēc ļaužu nostāstiem nocirsta tālab, ka maldinājusi jūras braucējus.

Pat ar savu sakropļoto augumu šī milzu dējala bija saskatāma pa plašākas apkārtnes ceļiem uz Trikātu dodoties. Radās tomēr nelieši, kas noziedzīgā kārtā pielika uguni šim senču svētumam, šim dabas piemīnēklim, kam nu bij bojā iet.

Netāl no Trikātas, pie ceļa, kas ved uz Strenčiem, paceļas pie 280 pēdas augstais Cīruļu kalns ar jauku redzi uz visām pusēm. Vieta, kur atradās senais Trikātas „Auna“ krogs, guļ 216 pēdas virs jūras spoguļa. Trikātas baznīcas sliegsnis ar tikpat, Irbītes mājas 221 pēdas, Vecvāles kūts 206 pēdas, Cempu rija 230 pēdas.

Zeme Trikātas novadā, sevišķi ap viņa upēm, kur jau sirmā senātnē atradās cilvēku mītnes, bez šaubām vēl sevi slēpj daudz noslēpumu, daudz senu laiku liecinieku, kas pētnieku rokās nākušas var vairāk noskaidrot senos laikus. Cik zināms, 19. gadusimtenī, te senātnes pētītāju vadībā jau izdarīti rakumi, gan Lubu muižas tiesā, gan Plāņu Maskatu māju robežās pie Vijas. Bez šaubām, senātnes pētniekiem te vēl daudz darba.

Pēc Dr. L. fon Šredera, rakumi pie Lubu muižas izdarīti 7. jūlijā 1893. gadā. Attiecīgais kapu kalniņš atradies starp mācītāja muižu un Ķikuta mājām, Lubu muižas tiesā. Kalniņa plašums $114 \times 52\frac{1}{2}$ metra, augstums $2\frac{1}{2}$ līdz metru. Viens no lielākiem atradējiem savā laikā te bijis Ķikuta māju saimnieks, kas atradis aproci ar čūsku galvām rotātu, kā arī šķēpa asmeni. Tur arī atrasti vācu naudas gabali, no 11. gadu simteņa sākuma, kā arī bronzas svāri ar atsvariem pēc romiešu normaņu svaru sistēmas.

Vēl daudz laukos akmeņu atliekas, tā sauktās krāsnsmatas, liecina par sen kopš iznikusām mūsu senču mītnēm, seniem ciemātiem, senām baznīciņām un kapličām. Vairāk un vairāk šīs krāsnsmatas, šīs seno laiku liecinieces, zustin zūd.

Vēsturnieks, nelaikis P. Abuls, pats dzimis trikātiētis, centās pierādīt, ka Celīša pilskalnā, netāl no Vijciema muižas meklējama senās Beverīnas pils vieta. Par šo jautājumu no viņa plašāks raksts Izglītības Ministrijas mēnešrakstā 1924. gadā, kas iznācis bez tam atsevišķā grāmatā.

Trikātas novads ir sensena latviešu zeme. Un kara, bada un mēra laikos, kādus mūsu dzimtene tik daudzām reizām pārlaidusi, spriežot pēc pieejamām ziņām, Trikātas novads, aiz dažādiem iemesliem vai aizvien mazāk cietis, kā daži citi

novadi, kur likteņa piemeklējumos izmira dažkārt vai iedzīvotāju lielākā puse, pēc kam ieplūda ļaudis no citiem mazāk cietašiem novadiem, ja pat citu tautību piederīgi. Tālab ar Trikātas novadā, kas jau pirms 700 gadiem dažādā ziņā pacēlās pāri citiem Tālavas novadiem, arī tautības ziņā vistīrākiem, vēl visskaidrāk liekās uzglabājies senlatvju tips. Te vēl sastopami cilvēki, kuros itkā gribētos pazīt Tāļivalda un viņa dēlu laika un karābiedru trikātiešu tirus pēcnācējus. Meklējoties pa veciem rakstiem Trikātas novadā maz kas dzirdams no kautkādiem svešiem ienācējiem.

Izlietotie avoti.

Muižu akti, arklū un dvēseļu revīziju saraksti, baznīcas vizitāciju protokoli.

Stryk, L. f., Beiträge zur Geschichte der Rittergüter Livlands.

Sivers, J. f., Smiltē. Ein Beitrag für die Entwicklungsgeschichte Smiltens.

Stavenhagen, W. S., Album baltischer Ansichten.

Napiersky, C. E., Beiträge zur Geschichte der Kirchen- und Prediger in Livland.

Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands.

Latviešu Indriķa kronika.

Kaudzītes Matīss, Brāļu draudze.

Abuļs, P., Kur atradās Beverīna?

Daudža māju krōnika.

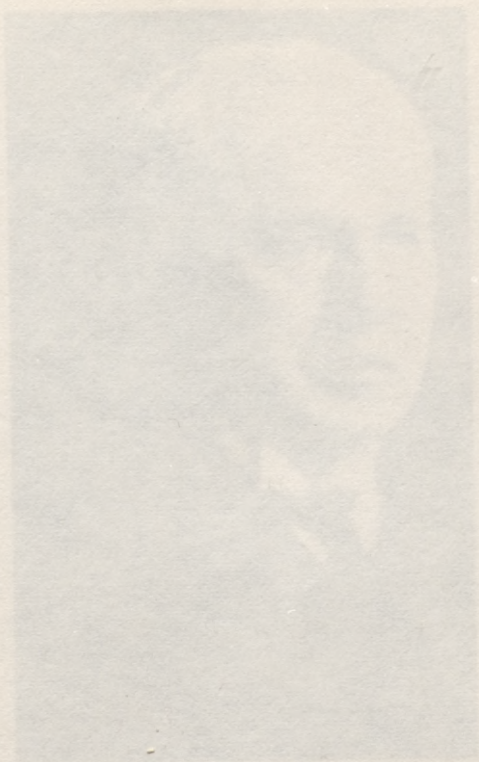
Austrinš, J., Laika grāmata.

Attēlu saraksts.

1. Senāks skats uz Trikātas pilsdrupām un baznīcu.
2. Ordeņa pilsdrupas Trikātā.
3. Trikātas baznīcas plans 1694.
4. Trikātas baznīca ar mācītāja muižu 1799. g.
5. Sv. Jāņa baznīca Trikātā.
6. Trikātas baznīcas altāris.
7. Mācītājs Jānis Ports.
8. Mācītājs Alvilis Ports.
9. Māc. H. f. Keuslers.
10. Mācītājs K. Šillings.
11. Saiešanas nams Plāņu Knapēs.
12. No Daudžu ģimenes kronikas.
13. No Daudžu ģimenes kronikas.
14. Brāļu draudzes saiešanas nams Vecbrenguļu Daudžos.
15. Dāvida Christīna izdota liecība.
16. Dāvida Christīna izdota liecība.
17. Bijusē Trikātas draudzes skola.
18. Trikātas Labdarības biedrības valde un biedri ap 1880. g.
19. Pēteris Eliass, pirmais baznīcas priekšnieks no latv. tautas.
20. Skats no Lipšukalna uz Trikātu.
21. Trikātas pagasta nams.
22. Jaunvāles un Cempū pagasta saimnieki ap 1890. g.
23. Daudžu Jāņa vaku grāmata.
24. No Daudžu ģimenes kronikas.
25. No Daudžu ģimenes kronikas.
26. Daudža Pēteris Dauvarts, dzim. 1839.
27. Abuļs pie Jaundaudža.

Satura rādītājs.

	Lapp.
I. Tālivaldis un viņa dēli	5
II. Bruņinieku pils un pilsēta	7
III. Baznīca, mācītāji, draudze	12
IV. Brāļu draudze	22
V. Skolas	28
VI. No novada dzīves	33
VII. Muižas un kungi	35
VIII. Zemnieku mājas, pagasti — vakas	43
IX. Zemnieki:	
a) Trikātiēši, lubēnieši un lipsēnieši	45
b) Plānēnieši	51
c) Vijciemieši	56
d) Tiepēlieši	67
e) Vālēnieši	71
f) Jaunvālēnieši	79
g) Dutkēnieši	81
h) Cempēnieši	82
i) Trikātas mācītāja ļaudis	89
k) Brengulieši	90
X. Daži vārdi par Trikātas novadu un viņa iedzīvotājiem	104

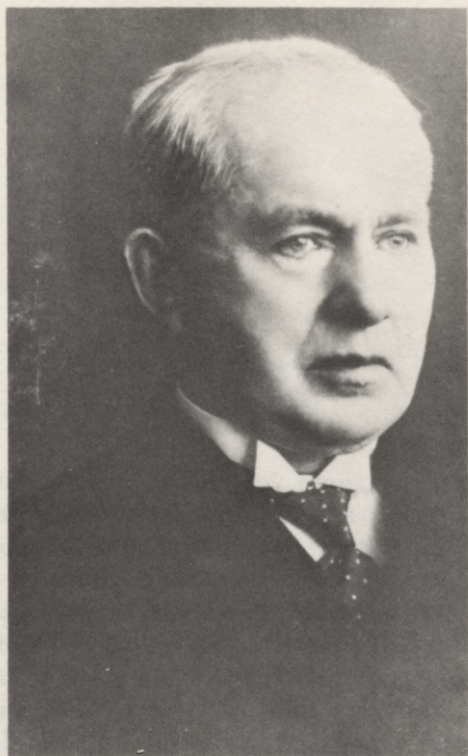

[Faint, illegible text, possibly a name or title]

[Faint, illegible text, possibly a date or address]

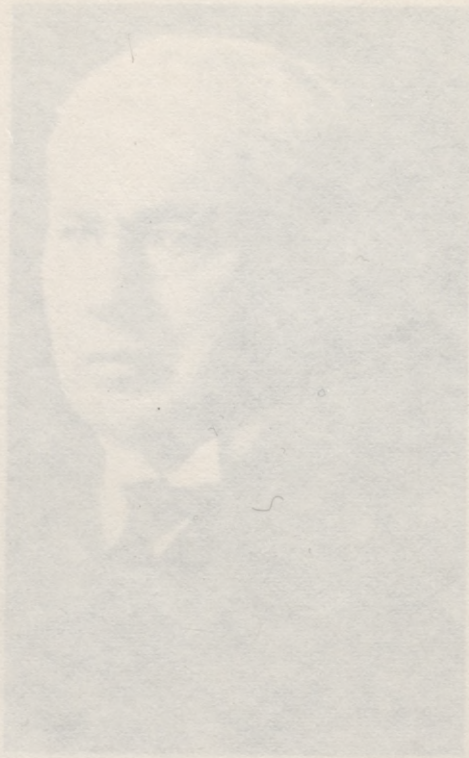
Satura rādītājs.

	Lapp.
I. Tālvaiņa un viņa dēls	1
II. Bezdnieks pils un pilsēta	12
III. Baznīca, mācītājs, draudze	13
IV. Brāņu draudzība	14
V. Skolnieks	15
VI. No advāta advāns	16
VII. Kallāns un kungs	17
VIII. Zemesnieks, pilsētas iedzīvotājs — valsts	18
IX. Zemesnieks	19
a) Zemesnieks, kungu dienests un ārzemnieks	19
b) Zemesnieks	20
c) Zemesnieks	21
d) Zemesnieks	22
e) Zemesnieks	23
f) Zemesnieks	24
g) Zemesnieks	25
h) Zemesnieks	26
i) Zemesnieks	27
j) Zemesnieks	28
k) Zemesnieks	29
X. Daudz vārdu par Zemesnieka advānsu un viņa iedzīvotājiem	30

Hermanis Ēnzeliņš
Baltijas Lauksaimnieku Viedības priekšnieks
Tālvārs savatnes pētīšanas biotības priekšnieks

vizītkarte

W. J. ...
...
...

Hermaņa Enzeliņa autobiografija

Dzimis es esmu 1867. g. 2. septembrī, Kauguru pagasta Mičkēnos, netāl no Valmieras, kā šo māju saimnieka Mārča Enzeliņa dēls no tā laulības ar Kristīnu Grasmani. Pirmais man zināmais sencis no tēva puses ir 1720. gadā mirušais minētā pagasta Ķiguļu saimnieks Pēteris. Nākošie šo māju saimnieki ir pēdējā dēls Mārcis (+ 1772. g., tad tā dēls Jānis + 1791. g.), kam sekoja viņa dēls Mārcis (+ 1802. g.), mācīts audējs un rakstūpratējs. Viņa jaunākais brālis ir mans tēva tēvs Bērtulis (1770-1824. g.), kas dažus gadus ir saimnieks Kauguru Gaidēs, kur vēl tagad stāv 1765. g. celtais Brāļu draudzes saiešanas nams. Bērtulim 1819. g. no viņa otrās laulības dzimst mans tēvs, kas 5 gadu vecumā zaudē tēvu un kas uzaug pie saviem Ķiguļu radiem.

Pirmais man zināmais sencis no mātes puses ir 1722. g. 100 gadu vecumā mirušais Brenguļu Daudžu māju saimnieks Pēteris, kā dēls — Daudžu saimnieks Andža ir muižā strārasts. Nākošais saimnieks ir viņa dēls Pēteris, kā dēls Miķelis, Saulītes saimnieks, ir muižā stārasts. Viņš precējies ar Līzi, Burtnieku Garklāvu saimnieka Lība meitu, manu mātes mātes tēva māti. Miķelim jau pirms vispārīgās zemnieka brīvlaišanas dāvāta brīvība. Garklāvi savā laikā bija burtniecīšu ievērojamākā dzimta, kuŗā uzglabājusies tradīcija, ka cēlusēs no latvju virsaiša Rūsiņa. Līzes dēls Pēteris Saulīte ir kauguriešu pirmais skolotājs, kam par sievu Brenguļu Zvejnieku saimnieku meita. Tās brālis Pēteris piedalījās Maskavā ķeizara Aleksandra II kronēšanas svētkos. Mana mātes tēva māte ir precēta no Valmieras mācītāja ļaužu Ruģēniem, no kuŗas dzimtas cēlies dzejnieks Ruģenu Jānis (1817-1876. g.).

Mani senči dedzīgi Brāļu draudzes locekļi. Savā laikā Garklāvos, Daudžos un Ruģenos ceļ Brāļu draudzes saiešanas namus — kambarus.

No mazām dienām man nācās radināties man pa spēkam esošos darbos. Pēc apriņķa skolas beigšanas es sabiju četrus gadus par lauksaimniecības mācekli Lenču muižā, pie šīs muižas arendatora un Ķiguļu mājas īpašnieka Lenča, pēc tam par saimniecības vadītāju mana radnieka nomātā Unguru muižā, Straupes draudzē. Kad tēvs man vēl dzīvs būdams atdāvināja Mičkēnus, es kļuvi par šo māju, kuŗas mans tēvs 1863. g. bija iepircis par 5080 rubļiem sudr., saimnieku. Mani ievēlēja par pagasta vecākā palīgu un vietnieku pulka locekli, arī par baznīcas pērminderi.

Lasot latviešu un vācu laikrakstos par kopdarbības lieliem panākumiem citur, mani iedegās vēlēšanās attīstīt arī savā pagastā kopdarbību. Vispirms nodibināju Kauguru bezmaksas bibliotēkas biedrību, tad 1898. g. kopā ar 22 citiem kauguriešiem Kauguru lauksaimniecības biedrību, kā pirmo tādu 8 draudzes plašā apgabalā. Kļuvi par jaunās biedrības priekšnieku. Sākās ar sajūsma un pašaieliedzību darīts apzinīgs darbs. Nu biju nevien priekšnieks, bet arī faktiskais darbvedis, sekretārs un korespondents un daudz gadījumos arī lektors, biedrības izdoto laikrakstu redaktors un galvenais līdzstrādnieks. Pie visa tā es nebiju biedrības algots spēks.

Allaž acīs turēju reiz sprauto mērķi, lauksaimniecības un īstas, zemnieku vajadzībām un garam piemērotas kopdarbības veicināšanu, lauksaimniecības un zemnieku interešu aizstāvēšanu. Aizvien manis vadītās biedrības pamatos ir bijuši darba prieks un ticība savam darbam, neatlaidība.

Jau 1903. gadā jaunā vienpagasta biedrība ķērās pie tik liela darba kā *piecdienīgas izstādes sarīkošanas Valmierā*, kuŗai 14000 apmeklētāju un prāvs atlikums. Tā kā toreiz vēl nebija agronomu, izstādes sarīkošanas darbs galvenām kārtām uzgūlās man.

Tā paša gada rudenī Kārlis Ulmanis Valmierā vada biedrības sarīkotus piensaimniecības kursus. Te es iepazinos ar jauno apdāvināto un dedzīgo tautas darbinieku, nodibinot ar viņu tuvus sakarus, kas starp citu izpaudās vairāk kā trīssimtās no viņa saņemtās vēstulēs. No tām izskanēja mīļi vārdi, no kuŗiem es pievedu te tikai sekošos. 1905. g. Ulmanis man rakstīja: „Esmu pārliecināts, ka mēs abi varēsim kopā strādādami, vispārībai labi kalpot, kopā ar saimniekiem pašiem, satiecībā un roku rokā ar viņiem strādājot, pūlēties un censties, ka jo drīz mēs varētu sasniegt savu kopējo mērķi — mūsu saimnieciskās un garī-

gās labklājības pacelšanu un nodrošināšanu.“ Kad toreizējais ministru prezidents K. Ulmanis 1921. g. sākumā mani ielūdz uz svinībām Rīgas pili, sakarā ar Latvijas atzīšanu de jure, viņš raksta: „Mēs kopā strādājām un cīnījāmies, tāpēc arī šais svētkos es gribētu ar Jums kopā būt.“

Un savā gan pēdējā no Rīgas rakstītā 1940. g. 30. marta vēstulē prezidents saka: „Ja es kādreiz esmu bijis vai varu būt Jums palīdzīgs, tas arvien man sagādā lielu prieku. Novēlēdams Jums labu veselību un mieru, palieku mīļi sveicinādam Jūsu Kārlis Ulmanis.“ Es tai laikā biju saslīmis.

1903. gads ievērojams arī caur to, ka rudenī iznāk manis nodibinātā un vadītā K. L. B.-as laikraksta *Lauksaimnieks* parauga numurs. No šī laikraksta 1904. un 1905. g. iznāk ir pa 24 burtnīcām. Viņā atspoguļojas tā laika lauksaimnieku biedrību dzīve.

1905. g. rudenī man kā K. L. B.-as priekšniekam nācās Valmierā saukt un vadīt divas plašas sapulces, kuŗām pa daļai var pateikties par to, ka Valmieru un apkārtni neskāra soda ekspedīciju briesmas. Sarīkot šīs sapulces man ieteica Rūd. Blaumanis, kas toreiz kādu laiku Valmierā pabija.

Kad 1908. g. rodas neatliekama vajadzība biedrības statutus grozīt un papildināt, kas tomēr lielā biedru skaita dēļ nav iespējams, top nodibināta Baltijas Lauksaimnieku Biedrība, kas 1909. g. 1. janvārī saņem tās 671 biedrus un 15254 rubļu lielu kapitālu, kas bija iegūts godīgā, nesavtīgā darbā. 1910. gada martā biedru sarakstā jau var ievest tūkstoš biedri un vienā pašā tā gada maija sapulcē pienākas uzņemt 162 jaunus biedrus. Un 1914. g. beigās biedru skaits jau pieaudzis uz 1717; kapitāli uz 86902 rubļ., apgrozījumi uz 501.000 rubļ.

B. L. B.-bai darbība kļūst aizvien plašāka. Sapulces notura arī ārpus Valmieras. Tā 1909. g. no noturētām 14 biedru sapulcēm, 5 notikušas Matīšos, tas tādēļ, lai varētu tur panākt koppienotavas nodibināšanu. Un visās viņās es biju nevien vadītājs, bet arī lektors. 1910. g. biedrība Valmierā iegūst nekustamu īpašumu, uz kuŗa ar pašu līdzekļiem ceļ plašu namu. Un gadu vēlāk tā iegūst pie Valmieras dzelzceļu pietātnes 3 pūrvieta lielu zemes gabalu, uz kuŗa ceļ dažādas celtnes un kuŗā biedrība rīko savas izstādes. 1910. gadā manā vadībā sāk iznākt 2 reiz mēnesī biedrības laikraksts *Zeme*, kuŗu katram biedrim, kas samaksājis 1 rubļ. lielo gadskārtējo biedru naudu, piesūta klāt par velti. 1915. gadā *Zemei* jau vairāk kā 4500 abonentu.

Baltijas Lauksaimniecības Biedrības nams Valmierā, Diakonāta ielā 1, celts 1911. gadā.

1913. g. no 7 gadu ilgās trimdas atgriežas Latvijā Kārlis Ulmanis. B. L. B-ba viņu pieņem par savu agronomu. Viņš attīsta ļoti rosīgu darbību, rediģē *Zemi*, kuŗas galvenais līdzstrādnieks viņš ir, brauc uz Sibīriju sēklas auzas iepirkt. Kad Vidzemes toreizējais gubernātors Zvegincevs 1913. g. novembrī mani izsauc uz Rīgu pie sevis un piedraud ar biedrības slēgšanu, ja Ulmani paturēšot biedrības darbā, man tomēr izdodas viņa prātu grozīt un liek man Ulmani sūtīt pie viņa, lai viņš pats dabūtu ar viņu izrunāties. Liekās, ka viņš par manu personu ļoti labi informēts. 1913. g. janvārī viņš man lūgtā revolvera vietā bija atļāvis tikai bisi. Bet nu man no viņa atvadoties, viņš man teica, lai es Ulmanim iedodot līdzī savu ieroču atļauju. Un tanī nu viņš 5. novembrī pašrocīgi ierakstījis: „Dobavļeno revolver,“ kas nozīmē, ka atļauj man arī revolveru turēt. Un Ulmanim viņš bij devis pilnīgu rīcības brīvību. B. L. B-bai par smagu zaudējumu 1915. gadā Kurzemes bēgļu plūdi un lielais posts viņu aizsauc projām un tiešā biedrības darbā viņš vairs neatgriežas.

Pirmā pasaules kaŗā biedriba daudz necieš. Tāpat vācu okupācijas laikā. Bet kad 1918. g. decembrī Valmierā ienāk komunisti, tie līdz

1919. g. maija beigām paspēj izputināt visus lielos biedrības pašas, kā arī tai tuvu stāvošas Baltijas patērētāju biedrības preču krājumus. Labi, ka pirms sarkano ienākšanas es biju paspējis pagrabā likt ierakt ap 50000 vācu markas, kuŗām tolaik vēl bij augsts kurss. Naudas skapī bija palikušas vienīgi mazvērtīgās kerenkas. Savus noguldījumus Krievu-Azijas bankā, kas sniedzas pie 150000 rubļ. zeltā, biedrība, rublim par kapeiku pārvēršoties, zaudēja. Labi bija, ka B. L. B-bai bija palikuši veseli viņas nekustamie īpašumi.

1919. gadā B. L. B-as biedru skaits nokrīt uz 262. Gadu par gadu augot, tas pēc dažiem gadiem sniedzas jau pāri 2000. Vairojas atkal biedrības manta un kapitāli. Uz 1939. g. 1. jānvāri biedru pavisam 2163, no kuŗiem 220 sievietes un 23 organizācijas. Biedrībai Valmierā pieder 4 nekustami īpašumi, to starpā tā sauktā Lucas muižiņa ar 10 ha zemes. Biedrības manta iztaisija Ls.259.883.-

Plašs un panākumiem bagāts ir biedrības darbs kopdarbības veicināšanā. Viņa dibina sev palīga organus, stāvot ar tiem tuvos un ciešos sakaros. Jau 1900. g. nodibina Kauguru-Mūrmuižas krāj-aizdevu sabiedrību, kuŗu pēc pirmā pasaules kaŗa atvietoja Baltijas Lauksaimnieku Biedrības krāj-aizdevu sabiedrība, kas 1938. g. februārī apvienoja 1453 biedrus. Viņas bilance Ls.940.000.- 1910. g. dibina Valmieras Lauksaimnieku Ekonomisko biedrību, kas 1915. g. pārveidojas par Baltijas patērētāju biedrību, kuŗai 1938. g. beigās 1458 biedri un Ls.147,360.- liels paju kapitāls. Preču pārdots 1938. g. par Ls.3.376.000.-

Pastāv nodaļas Strenčos un Alojā. Strenčos liels un vērtīgs nekustams īpašums. Tāds viņai ir arī Valmierā. Iepērkot vienīgi pret tūliņsamaksu biedrība var droši sacensties ar konkurences uzņēmumiem. Kad savā laikā sabrūk C/S Konzums, Latviešu lauksaimnieku ekonomiskā sabiedrība un „Lats,” Baltijas patērētāju biedrības stāvoklis nesatricināts un drošs. Ikgada tā izmaksā saviem biedriem 8% dividendes. Lai pavairotu viņas apgrozības līdzekļus, B. L. B-ba viņai aizdod uz 25 gadiem Ls.75.000.- par 2% gadā.

1908. g. nodibina Vidzemes tvaika kuļmašīnu īpašnieka biedrību, kas pēc 3 gadiem jau apvieno 138 sabiedrības un 135 personīgus biedrus.

1917. g. rudenī, ļoti drūmā laika brīdī, dibina kopdarbības sabiedrību „Zeme,” kuŗai grāmatu veikals un sava grāmatu spiestuve.

Visu te minēto kopdarbju, kuŗām vēlāk vēl pievienojas Vidzemes cukurbiešu audzētāju biedrība un 1. laukkopības pārraudzības biedrība — pirmā tāda Latvijā — faktiskais dibinātājs biju es un visu laiku

arī viņu valdes priekšsēdētājs. Vairāk kā 40 mana mūža gadi ziedoti kopdarbības izkopšanai. 1898. g. dēstītais sīkais kociņš izaudzis par kupļu, daudzزارotu koku. Viss, ko manis vadītās biedrības pasākušas, ir sekmējies. Kopdarbības pamatos allaž bijuši darba prieks un ticība savam darbam, neatlaidība, lietderība, taupība. Acīs turētais mērķis aizvien bijis zemnieku vienošana, lauksaimniecības pacelšana, biedru labklājības veicināšana.

1938. g. 1. decembrī Baltijas Lauksaimnieku biedrība atskatījās uz savu darba 40 gadiem. Tad viņas goda biedrs un mūsu tautas vadonis Kārlis Ulmanis starp citu teica: „Baltijas Lauksaimnieku Biedrība ar savu darbu arvienu mācīja un teica, ko nozīmē vienība un vienprātība, ko nozīmē sastrādāšana un kopā iešana“ . . . Un „Baltijas Lauksaimnieku Biedrības darbs pašā sākumā un visos vēlākos gados ir bijis viscaur pamatots uz darba spējām un ir bijis viscaur patiesi un dziļi saskaņots. Baltijas Lauksaimnieku Biedrība arvien ir bijusi skaidrībā par viņas mērķiem un uzdevumiem . . .“

Ar laiku taupīgi rīkojoties, man tā atlicis arī dažiem citiem darbiem.

Dažus gadus ap 1900. g. es piedalījos arī sava pagasta pašvaldībā. Daudz gadus vēlāk īsāku laiku man nācās izpildīt apriņķa valdes priekšsēdētāja amatu. Biju 2. Saeimas deputāts. Trīsdesmitos gados es gadus septiņus biju Valmieras Austrumu draudzes baznīcas priekšnieks, paspējot nolīdzināt savā amata laikā draudzes lielos pārādus. Gadus piecus es biju nedēļas laikraksta *Valmierietis* atbildīgais redaktors.

1905. g. vasarā es piedalījos latviešu-igauņu delēgacijā, kas Pēterpili stādījās priekšā toreizējam iekšlietu ministriem Buliginam. No latviešu puses tanī bez manis vēl piedalījās V. Olavs, mācītājs P. Gailītis un J. Sanders.

Ciņās ap Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrības dibināšanu, man dažkārt piekrita vadoša loma un mani ievēlēja 1906. g. par šīs biedrības pirmo priekšnieku. 1918. gadā es biju Latviešu zemnieku palīdzības komitejas priekšnieka biedrs.

Daudz savā laikā esmu ziedojis dzimtenes senatnes pētīšanai. Sastāvot Saeimas deputāta amatā, man radās izdevība smelties vēsturiskus materiālus Valsts archīvā. Tie un pētījumi draudzes archīvā nodevēja par pamatu visiem maniem rakstiem par mūsu dzimtenes senatni. Šie raksti galvenā kārtā parādījās *Brīvās Zemes* ilustrētā pielikumā un arī *Valmierietī*. Honorāru par viņiem neesmu prasījis, ne arī ņēmis. Grāmatu veidā iznākuši mani raksti par Valmieras, Cēsu un Trikātas

un viņu novadu senātni. Ar lielu interesi es pētīju Valmieras draudzes saimnieku, kā arī dažu ievērojamāko dzimtu radu rakstus atrodot, k- Valmieras draudzē ap 1930. gadu vēl 60 zemnieku mājas vīrišķā līnija šīs mājas nepārtraukti valda vismaz 100 gadus. Attiecīgie dati parādījās manā grāmatā par Valmieras senātni.

1937. gadā uz manu ierosinājumu sākās izrakumi Valmieras pilsdrupu vietā, kas turpinājās arī vēl gadu vēlāk. Vajadzīgie līdzekļi, kas sniedzās dažos tūkstošos, man ieteceja nevienam neprasot, gan no atsevišķām personām, kā arī no organizācijām un iestādēm.

1938. gadā uz manu iniciatīvi Valmierā nodibinājām „Tālavas senatnes pētišanas biedrību,” ap kuŗu drīz vien pulcējās ap 140 biedru. Atklāšanas svinībās valdīja liela sajūsma. Kad 1940. g. ienāca komunisti, tie šo biedrību slēdza, paņēmot viņas vairāk tūkstoš latu lielos naudas līdzekļus. Kad vācu okupācijas laikā gribējām Tālavas senatnes pētišanas biedrību atjaunot, vācu vara to neatļāva.

Latvijas senvietu un dabas jaukumu apskatei bija velītas daudzas no manis vadītās ekskursijas.

Kad 1938. g. 1. decembrī Baltijas Lauksaimnieku Biedrība varēja atskatīties uz 40 neatlaidīga darba gadiem, gavilnieci garākā runā apsveica arī viņas goda biedrs, Valsts Prezidents Kārlis Ulmanis. Sveicināja to arī L. L. Kameras priekšsēdētājs R. Dzērve, kas starp citu teica: „Lauksaimniecības Kamēra ir lepna, ka viņai tagad, organizējot lauksaimniecības biedrības un meklējot labus priekšniekus, ir paraugs — Hermanis Enzeliņš, jo nav cienīgāka biedrības priekšnieka par viņu.”

Te minēšu dažas atceres, kuŗu ierosinātājs un pa daļai organizātors es bijis.

Kad 1927. g. 22. oktobrī pagāja 125 gadu kopš Zemnieku nemieriem Kauguru muižā, Baltijas Lauksaimnieku Biedrība rīkoja svinīgu gājienu uz attiecīgām vietām. Tanī piedalījās vairākas organizācijas ar saviem karogiem. Pie kritušo zemnieku kapenēm studentu vienotne „Līdums” pēc tam uzstādīja plāksni ar attiecīgu uzrakstu un B. L. B-ba vēlāk plāksni ar kritušo vārdiem.

Pie 1765. g. celtā Brāļu draudzes saiešanas nama Kauguru pagastas Gaidēs, es kā šī nama pārzinis un kopējs, sarīkoju kupli apmeklētu jauku piemiņas stundu.

Kad Valmieras Sv. Sīmaņa baznīcai, kas celta 1283. gadā, pagāja 1933. gadā 650 gadi kopš viņas celšanas, es kā baznīcas priekšnieks noorganizēju piemērotu svinīgu jubileju, kuŗā ar cildenu svētrunu piedalījās arī izcilais, jau 83 gadus vecais, prāvests Kārlis Kundziņš.

1931. gadā, atceroties Richarda Tomsona 1871. g. sarīkoto pirmo latviešu zemkopju sapulci Rīgā, notika varenais zemnieku gājiens, kuŗu ierosinātājs es biju. Man bija uzdots sarakstīt Tomsona biografiju, kas iznāca drukā zem virsraksta *Latviešu zemnieku cīņu pirmais posms*.

Pats būdams noteikts alkohola pretinieks, es aizvien cik spējams atbalstīju pretalkohola kustību. Vairākus gadus biju Latvijas pretalkohola biedrības Valmieras nodaļas priekšnieks. Cēli noritēja Valmierā sarīkotās atturības dienas. Abi viņas lektori, mācītājs Edg. Rumba un Herm. Asaris, kļuva par komunistu upuriem.

Alkohola neveltotas jautrības bagāti bija beidzamo Latvijas patstāvības gadu tautas dziesmām un dejām veltīti manis vadīto biedrību darbinieku vakari Valmierā.

1940. g. otrajā pusē komunistu vara mani atbrīvoja no visiem maniem amatiem. 1941. g. mārta beigās manu dēlu izsvieda no mūsu Mičķenu mājām, kur priekš 100 gadiem saimniekot bija sācis mans tēvs. Līdzī paņemt varējām vienīgi 1 govī, 1 aitu, 1 sivēnu. Mans dēls apmetās pie radiem Bauskas pagastā. Arī es viņam līdzī. Saimniecība, kur dzīvojām, bija liela, bet strādnieku ļoti maz. Arī man darba nekad netrūka. Vāciešiem ienākot, atgriezāmie Mičķēnos, kur manu dēlu vācieši pielaida tikai kā pārvaldnieku, uzskatot mājas kā ķaŗa laupījumu.

Sāku atkal strādāt patērētāju biedrībā, gan ļoti smagos apstākļos. Neizpildot vietējā komisāra netaisnu prasību, es ieguvu viņa nevēlastību, kāpēc 1942. g. pavasarī no amata atteicos. Nu daudz laika varēju ziedot dažādu radu rakstu pētīšanai. Palīdzēju arī dēlam saimniecībā.

Dēls un vedekla, kas abi bija lauksaimniecību studējuši, Mičķēnos bija ļoti izkopusī. Celtas bija dažas skaistas ēķas ar dažādām labierīcībām, lopkopība labi nostādīta. Valmieras piensaimnieku sabiedrībā piena piegādes ziņā Mičķēni stāvēja otrā vietā. 1944. g. arī vēl tika daudz darīts. Iestādīts lielāks vairums augļu koku, paplašināts ķošuma dārzs. Mans dēls negribēja ticēt vācu sabrukumam, strādāja neatlaidīgi līdz beidzamai dienai. Tā arī pienāca 1944. g. 23. septembrī. Tad nācās savu sētu un viņas pilnos ķķūņus, skaistos mežus atstāt. Pašā beidzamā brīdī dēls uz klavierēm nospēlēja *Paliec ar ķēlastību*. Tās pašas dienas vakarā sarkano tanki jau bija nokļuvuši līdz tuvējai Valmierai.

Leons Liepiņš

„Herrenwyk“ nometnes vadītājs

Kopā ar Hermani Enzeliņu

Libekas pilsētas nostūrī, latviešu nometnē „Herrenwyka“ savas trimdas gaitas kopā ar citeim tautiešiem vada sirmais Tēvzemes balvas laureāts Hermanis Enzeliņš. Kaut gan Visvarenais viņu pievedis astotā gadu desmita sliksnim, mēs viņu redzam darbīgu un rosīgu. Ja agrā rīta stundā gadas paiet gaŗām barakai, kur mīt Enzeliņš ar sievu un sievas māsu, jūs redzat aiz loga biežai grāmatai pārliekušos stāvu, kam vienā rokā palielināmais stikls, bet otrā zīmulis vai spalva, ar ko viņš laiku pa laikam rūpīgi kautko pieraksta burtnīcā. Tad jūs zināt, ka Hermanis Enzeliņš vai nu gatavo priekšlasījumu par kādu vēstures tematu, lai tad to vēlāk celtu priekšā nometnes saimei priekšlasījumu vakaros vai studē grāmatu grāmatu, ko viņš pārzin tikpat labi, kā savas zemes vēsturi. Zinātnieka neatlaidīgais meklētāja gars te apvienojies saskanīgā saderē ar ticības cilvēka dievbijīgo pazemību.

Nav līdz šim bijis dievkalpojums nometnē, kurā sirmais vīrs nebūtu ieradies, kā viens no pirmajiem dievlūdžējiem. Bet ne tikai dievkalpojumu apmeklētājs vien ir Hermanis Enzeliņš. Aicināts par Herrenwyk'as draudzes priekšnieku, viņš aktīvi piedalās draudzes dzīves veidošanā un kārto to ar nemazāku interesi un lietpratību, kā to darījis 30 gados, būdams Valmieras Austrumu draudzes priekšnieks.

Apbrīnojama ir Hermaņa Enzeliņa interese par notikumiem pasaules politikā, vēsturē un saimnieciskā laukā. Kad pirma gada Herrenwyk'as nometnē lika pamatus pašapgāda kopai cienījamais latviešu kooperācijas tēvs ir to dibinātāju vidū, kas paraksta statūtus. Kā katram jaunam pasākumam, tā arī šoreiz te jāpārvar daudzi grūtumi, kamēr kopapgāds iegūst nometnes iedzīvotāju interesi un uzticību. Talkā nāk Hermanis Enzeliņš, uzņemdamies kopdarbības veicināšanas kopas vadību. Notiek pirmais kopdarbības vakars nometnē. Tas izraisa nometnes iedzīvotāju atsaucību jaunajam pasākumam. Tagad, pēc gada, kopapgāds jau ir stipra saimnieciska vienība, kas apvieno visus nometnes pieaugušos iedzīvotājus. Šķiet, ka arī te tāpat kā pirms daudziem gadiem Valmierā, kad Enzeliņš pielika savu roku un padomu, viss uzreiz zel un plaukst.

Hermanis Enzeliņš arī trimdā nav apkūsis nodarboties kā senatnes pētnieks. Lībekas pilsēta, kuŗai daudzējāda līdzība ar mūsu sirmo Rīgu, nedod viņam miera. Viņš izpētī baznīcu, seno celtnu vēsturi un mūzejus, lai pēc tam, sapulcinājies pulciņu tautiešu ap sevi, vestu tiem rādīt redzēto un izpētīto.

Kad redzu sirmo kaugurieti lēnieni, mazliet pasmagiem soļiem izējam pa nometnes vārtiem, tad zinu, ka tā nav tikai vienkārša pastaiga. Tai jābūt ar noteiktu mērķi, un tā tas arī ir. Izgājis cauri tuvākam ciemam, Enzeliņš atrod vācu senču kapenes — milzīgus akmens bluķus. Mājās pārnācis, viņš zina pastāstīt, kad un kā kapenes cēlušās, velk paraleles ar senču kapenēm tēvu zemē un, šķiet, redz paša ierosinātos Valmieras pilskalna izrakumus 1937. gadā.

Citu reizi redzu viņu apstājamies pie tuvējiem vācu zemnieku rudzu laukiem, laiku pa laikam noglāstot briedušās vārpas.

Vai sirmais vīrs tādās reizēs atceras savus priekšzīmīgi izkoptos „Mičkēnus,“ jauniestādītos augļu kociņus mājas dārzā, pilnās klētis ar skaistiem miežiem, 1944. gada 23. septembrī, kad bija jāuzsāk bēgļu gaitas? Vai varbūt viņš atceras tās neskaitāmās kultūras druvas, kuŗās viņš kaisījis svētītu sēklu?

Kas to lai zina, tikai, kad jūs pēc tādas pastaigas paskatīsaties sirmajam vīram sejā, jūs redzēsāt acīs asarotu mirdzumu, bet lūpas cieši sakniebtas lepnā zemnieku spītā, itkā tās teiktu:

„Pacieties arī tu! Gan uzvarēsim.“

Agr. Kārlis V. Liepiņš

Hermaņa Enzeliņa darba dzīve

Tautas balvas laureāts Hermanis Enzeliņš, kā svētīgu mantojumu no saviem senčiem, Brāļu draudzes locekļiem, dzīvē un darbā līdzpaņēmis kristīga cilvēka godīgumu, vienkāršību un centību, alkohola nelietošanu un nesmēķēšanu. Arī pats laureāts ir aktīvs Brāļu draudzes loceklis.

Ar minētām rakstura īpašībām, pie kužām vēl pievienojas rūpība, taupība un pašaieliedzība, izskaidrojama sabiedrības pilnīga uzticība, kas tika viņam dāvāta visā darba mūžā, kā sabiedrības mantas apsaimniekotājam, vairotājam, glabātājam un biedrību priekšniekam. Šo uzticību Hermanis Enzeliņš arī pilnīgi attaisnoja. Kā uzticības vīrs un izdarītājs Hermanis Enzeliņš pieskaitāms novadu vadoņu — goda vīru — augstai šķirai.

Pēc apriņķa skolas beigšanas, kā praktikants izglītojies lauksaimniecības zināšanās, vēlāk vadījis muižas saimniecību, līdz kamēr tēvs Mārcis viņam atdod Kauguru Mičkēnus. Prazdams krievu un vācu valodu, lasot grāmatas un žurnālus, turpinājis izglītoties pašmācības ceļā. No viņa publicētiem rakstiem redzams, ka pārzinājis arī, kas notiek Vakarzemju lauksaimniecībā un kas tur jauns.

Hermanim Enzeliņam ir bijusi visai dzīva interese par Latvijas vēsturi: viņš izdarījis patstāvīgus pētījumus Cēsu, Valmieras un Trikātas novadu vēsturē. Savus pētījumus publicējis trijās grāmatās.

Savā laikā noturējis daudzus priekšlasījumus par lauksaimniecības, kopdarbības un vēstures jautājumiem. Visu savu darba mūžu ir kopis un sludinājis lauksaimnieku kopdarbību un vienotību, — bijis latviešu zemniecības ideologs. Lauksaimniecības praksē Hermanis Enzeliņš ievingrinājis saimnieka aci redzīgu un attīstījis vadītāja spējas, kas viņam lieti noder vēlāk vadot saimnieciskus uzņēmumus un daudzās viņa pašā nodibinātās biedrībās.

Hermaņa Enzeliņa nodibinātās biedrības un pasākumi:

- 1) Kauguru bezmaksas bibliotēka, 1896. g.
- 2) Kauguru lauksaimnieku biedrība, 1898. g., kas 1908. g. tiek pārveidota par Baltijas lauksaimnieku biedrību, kas pastāv visu Latvijas neatkarības laiku.

- 5) Vidzemes tvaika kuļmašīnu īpašnieku biedrība, 1908. g.
- 6) Mēnešraksts *Zeme*, Baltijas lauksaimnieku biedrības izdevums, 1910. g.-1919. g., 1924. g.-1940. g., redaktors Hermanis Enzeliņš izņemot 1914. un 1915. g., kad redaktors bija Kārlis Ulmanis.
- 7) Valmieras lauksaimnieku ekonomiskā biedrība, 1910. g., kas 1915. g. pārveidota par Baltijas patērētāju biedrību, kas vēlāki grozījusi savu nosaukumu uz Valmieras patērētāju biedrību.
- 8) Sabiedrība *Zeme*, grāmatu veikals, spiestuve, 1917.g.
- 9) Baltijas lauksaimnieku zirgaudzētāju sabiedrība.

Baltijas lauksaimnieku zirgaudzētāju sabiedrības ekskursijas dalībnieki 1933. g. 21. maijā, Ķieģeļu pagasta Blukužos. Ceturtais otrā rindā no labās sēd ekskursijas vadītājs H. Enzeliņš. Trešais otrā rindā no kreisās stāv agronoms V. Mednis (ar platmali).

- 10) Vidzemes cukurbiešu audzētāju biedrība.
- 11) Valmieras 1. laukkopības biedrība.
- 12) Tālavas senātnes pētīšanas biedrība, 1938. g.

Pie Hermaņa Enzeliņa nodibinātām iestādēm vēl jāmin Baltijas lauksaimnieku biedrības divgadīgā lauksaimniecības skola, kas atradās, ar agrāro reformu biedrībai piešķirtā Lucas muižīņā, Valmieras tuvumā.

Nozīmīga ir bijusi Hermana Enzeliņa līdzdarbība Rīgas (no 1920. g. Latvijas) lauksaimniecības centrālbiedrības dibināšanas sapulcē 1905. g. janvārī. Sapulcē valdīja domstarpības jautājumā, kas uzņemami par biedriem centrālbiedrībā. Hermanis Enzeliņš aizstāvēja viedokli, ka centrālbiedrībā par biedrenēm uzņemamas tikai lauksaimniecības biedrības, ne atsevišķas personas. Pēc gažām debatēm nobalsojot, pieņēma Hermana Enzeliņa viedokli, kas arī bija vienīgi pareizais. 1906. g. jūlijā valdība apstiprināja statūtus. Hermani Enzeliņu ievēlēja par centrālbiedrības pirmo priekšnieku.

1915. g. Hermanis Enzeliņš uzņēmās Valmieras bēgļu apgādāšanas komitejas priekšnieka pienākumus.

1922. g. viņš ierosina noturēt Zemnieku dienas. Pirmo tādu Hermanis Enzeliņš sarīko Valmierā, kur to notur pēc tam ikgadus. Šim paraugam seko lauksaimnieku organizācijas citos Latvijas novados. Zemnieku dienu programmā priekšlasījumi par jaunākām atziņām un sasniegumiem lauksaimniecības teknikā. Blakus tiem priekšlasījumi, kas iztirzā lauku dzīves problēmas, zemniecības un nacionālās ideoloģijas jautājumus.

Hermanis Enzeliņš rīkojis Baltijas lauksaimnieku biedrības uzdevumā ražas apskates un lauksaimniecības izstādes Valmierā, izņemot 1914. g. izstādi, ko rīko Kārlis Ulmanis. Hermanis Enzeliņš izrīkojis un vadījis ekskursijas gan ar lauksaimniecisku saturu, gan arī tādas, kas dalībniekus iepazīstina ar dzimtenes dabas skaistumu un vēsturiskām vietām.

Hermanis Enzeliņš darbojies arī politikā. 1905. g. revolūcijas laikā, Valmierā, viņš sasauca divas tautas sapulces, lai vērstu satracinātos prātus no revolūcijas pārmērībām uz prasībām pēc reformām. Viņa paša vērtējumā šīm sapulcēm „var pa daļai pateikties par to, ka Valmieru un apkārtni neskāra soda ekspedīcijas briesmas.“ Tā paša gada vasarā Hermanis Enzeliņš ir loceklis latviešu un igauņu delegācijā, kas Pēterburgā apmeklēja iekšlietu ministri un iesniedz memorandu, kurā prasa dažādas reformas, kā, piemēram, skolu un tiesu reformu, prasa atcelt muižniecības patronāta tiesības, nokārtot agrāro jautājumu, ievest zemstes.*

Lai ar cik apdomīgi bija Hermana Enzeliņa soļi revolūcijas laikā, tomēr sveikā viņš neizgāja. Par Kārļa Ulmaņa revolūcionāro rakstu *Lauksaimnieka* 1905. g. novembra numurā *Pēdējo dienu notikumi*, Hermani Enzeliņu soda ar nelielu naudas sodu. No smagāka soda izdodas

izvairīties, aizrādot ka Kārlis Ulmanis (kas procesa laikā bija emigrācijā Vācijā) esot bijis *Lauksaimnieka* redaktors, kad raksts iespiests.

1917. g. maijā Hermanis Enzeliņš piedalās politiskās partijas Zemnieku savienības dibināšanā. Tika ievēlēts 2. Saeimā kā šīs partijas kandidāts.

Valmieru dēvēja par latviskāko pilsētu. To arī pieskaita vecākām pilsētām Latvijā, kas dokumentos, kā pilsēta, pieminēta jau 1323. g. . 14. gadsimtā tā bija Hanzas savienības locekle. Hermaņa Enzeliņa laikā Valmierā stipri bija sajūtami kreiso elementu strāvājumi un darbība. Kā nesatricināms pilsonības un nacionālistu pilārs, viņš pastāv abās revolūcijās (1905. un 1917. g.), un ar savu celsmes pilno sabiedrisko darbu Valmierai un tautas labklājībai ir devis vairāk nekā kreisie ārdītāji un spriedelētāji.

Bez iepriekš minēto organizāciju priekšnieka amatiem Hermanis Enzeliņš vēl ir bijis Latvijas pretalkohola biedrības Valmieras nodaļas priekšnieks, vietniekpulka loceklis, pagasta vecākā palīgs, pērminderis, draudzes priekšnieks.

Liels ir gaŗā darba mūŗa publicēto rakstu daudzums, temati visdaŗādākie. Raksti parādījuŗies *Lauksaimniekā*, *Zemē*, Izglītības ministrijas mēneŗrakstā, *Brīvā Zemē*, *Zemes Spēkā*, *Valmierietī* un citos izdeŗumos.

Hermanim Enzeliņam ir bijusi dziļa interese par mūŗu tautas vēsturi. Daudz laika viņŗš veltījis Valmieras, Cēŗu un Trikātas novada vēstures pētījumiem Latvijas valsts archīvā un draudŗu dokumentos. Grāmatas ievadā par Trikātas novadu viņŗš raksta: . . . „nav un nevarēja būt mans nolūks rakstīt ŗi novada vēsturi, kas prasa plaŗākus pētījumus un lielākas zināŗanas. Atskats nav domāts vēsturnieku vajadzībām, bet gan tautai.“ ŗie divi teikumi raksturo autoru kā pazemīgu amatieri — pētnieku, kas tomēr devis grāmatas, kuŗās minētiem faktiem un skaitļiem varam droŗi ticēt, jo autors savā darbā ir bijis pamatīgs un ir bijis vēstures patiesības meklētājs. Kā pierādījumu tam, ka ŗis grāmatas kalpo tautai, minēŗu tikai vienu piemēŗu. Kāds savas ģimenes ciltsrakstu pētnieks atradis sava novada atskatā 10 savu senŗu vārdus, kā arī daŗas ziņas par tiem.

Hermaņa Enzeliņa sarakstītās grāmatas:

- 1) broŗūra *Daŗi aizrādījumi par mākslīgo mēŗlu lietoŗanu*.
- 2) *Atskats Trikātas novada senatnē*, 1931. g.
- 3) *Skats Cēŗu pilsētas un novada pagātnē*, 1936. g.
- 4) *Skati Valmieras pilsētas, draudzes un novada pagātnē*, 1932. g.

5) *Latviešu zemnieku cīņas pirmais posms*, 1931. g.

Pēteris Nodievš, ilggadīgais Valmieras patērētāju biedrības galvenā veikala veikalvedis, savā 1977. g. 28. oktobra vēstulē raksta: „Varējām atvērt trīs nodaļas Valmierā, pa vienai Strenčos un Alojā. Uzpirkām visu, ko zemnieks piedāvāja. Eksportējām uz ārzemēm āboliņa un linu sēklas. Lai sagatavotu sēklas eksportam, Karlenē (Valmieras priekšpilsētā) bija novietotas speciālas mašīnas, kas sagatavoja sēklas eksportam. Kad Turība pārgāja uz vairuma tirdzniecību no savas noliktavas pie Valmieras dzelzceļa stacijas, ar prezidenta Ulmaņa ziņu mēs pārņēmām bijušos Turības veikalus Valmierā un Strenčos. Visas ārzemju preces paši ievēdām tieši no ārzemēm, bez Turības starpniecības, caur ko radās lielāka peļņa.“ Tajā pašā vēstulē P. Nodievš par savu darbību raksta: „Valmieras patērētāju biedrībā strādāju intensīvi un rūpīgi, it kā veikals būtu mana paša uzņēmums. Līdzīgi viens otrs arī tā izteicās un uzņēmumu dēvēja par Nodievša veikalus.“

Pirms šīs vēstules, sarunā P. Nodievš izteicās par dažām Hermana Enzeliņa īpatnībām.

Vēstules, kur Enzeliņa vārds bijis rakstīts ar burtu d (Endzeliņš), Hermanis nav vajā taisījis un nodevis atpakaļsūtīšanai. Vissus preču pasūtīnājumu dokumentus Hermanis Enzeliņš rūpīgi skatījis cauri, un, būdams apdomīgs, nereti samazinājis gabalu skaitu, vai preču svaru. Taupīgs būdams, jaunākiem veikalu darbiniekiem maksājis mazas algas, kāpēc ne katreiz to darbs ir bijis pietiekoši labs. Tā, piemēram, veikals uzpircis metālu lūžņus. Lai pārdodot tālāk par tiem varētu iegūt augstāko samaksu, tiem bijis jābūt pareizi sašķirotiem. Šis darbs būtu bijis uzdodams jaunākiem darbiniekiem. Kad pienākusi šķirošanas reize, to Hermanis Enzeliņš nav uzticējis nevienam: to izdarījis pats. Šo darbu viņš veicis ar tādu nopietnību, ka neviens nav drikstējis traucēt.

Kad Hermanis Enzeliņš ievēlēts par Valmieras Austrumu draudzes priekšnieku, viņš saņēmis baznīcu ar lieliem parādiem. Dāmu komiteja rīkojusi bazāru. Pirms bazāra Hermanis Enzeliņš iedevis P. Nodievam baznīcas ziedojumu vākšanas listi un aizsūtījis viņu uz Rīgu pie to ārzemju firmu pārstāvjiem, no kurām pirktas preces. Brauciens bijis sekmīgs un P. Nodievš atgriezies no Rīgas ar pāris tūkstošiem latu baznīcai par labu. Šī summa pasteidzinājusi baznīcas parādu samaksu.

Visos savos darba gados Hermanis Enzeliņš strādājis Valmierā, bet dzīvojis 5 km attālos Mičkēnos. Katru darba dienu šo gabalu viņš no-
staigājis kājām, neskatoties uz laika apstākļiem.

Hermanis Enzeliņš ir darijis lietas, kas ne viņa vadītiem veikaliem, bet gan lauksaimniekiem nāk par labu. Tā mans bijušais Rūjienas pilsētas papildskolas tirdzniecības nodaļas audzēknis, Ārgalis, pastāstīja šādu gadījumu. Ārgalis savu šķirotāja mācekļa gadus beidza reizē ar minētās skolas beigšanu 1932. g. pavasarī. Pēc tam dažus gadus strādāja kā Rūjienas patērētāju biedrības Konzuma linu šķirotājs. Kādā aukstā 1935. g. ziemas mēneša dienā linu noliktavā ieradies kāds sirms, pamaža auguma „vecītis,” pasaka laburītu, neka daudz nerunā, bet uzmanīgi novēro šķirotāja darbu. Ārgalis bija krietna rakstura vīrs. Viņš allaž pamācīja lauksaimniekus, kas vēl darāms, lai linus dabūtu augstākā šķirā, kādi trūkumi novēršami. Tā Ārgalis bija ieguvis populāritāti. Vēlā pēcpusdienā „vecītis” ardievojās un aiziet. Linu šķirotājs paliek nesaprasnā, kamdēļ svešinieks visu dienu salis noliktavā. Kad Ārgalis nosūta nākošo vagonu ar liniem uz Rīgu, viņš pēc kādām dienām saņem aicinājumu ierasties linu monopola pārvaldē. Bažīdamies par aicinājumu iemeslu, viņš ierodas pie pārvaldes priekšnieka. Tur viņu pārsteidz negaidīta ziņa: „Jums piešķirta linu punkta koncesija Valmierā.” Pārsteigums tik liels, ka Ārgalis nezina ko teikt. Attāpies saka, ka viņš koncesiju nav lūdzis, bet labprāt pieņemtu, bet nav tādas naudas, lai varētu uzstākt. Monopola priekšnieks saka, lai atnākot vēlreiz pēcpusdienā. Pa starplaiku Ārgalis mēģina izdomāt kur ņemt naudu. Kad viņš ierodas otrreiz pārvaldē, jauns pārsteigums: viņam noliek priekšā čeku par Ls 12.000 un liek parakstīt dokumentus. Ārgalis paziņo, ka viņam Rīgā nav neviena, kas varētu par viņu galvot. Iztikšot bez galvotājiem. Kad nu Ārgalis Valmierā uzsāk savu linu un labības tirdzniecību, kādu dienu noliktavā ienāk sirmais „vecītis,” stādās priekšā kā Hermanis Enzeliņš un novēl jaunam Valmieras tirgotājam labas sekmes. Vēlāk Linu monopolā Ārgalis noskaidro, ka viņa koncesijas lietu izkārtojis Hermanis Enzeliņš.

Apcerot Hermana Enzeliņa darbību, nevaram pāriet garām svarīgam vēstures apstāklim: viņa ilggadīgai sadarbībai un tuvām darba attiecībām ar Kārli Ulmani. Varam droši pieņemt, ka Hermanis Enzeliņš pirmoreiz Kārli Ulmani būs redzējis un dzirdējis Vispārīgā latviešu lauksaimnieku sapulcē, Rīgā, 1899. g. decembrī. Hermanim Enzeliņam nebūs palikuši nelasīti 1900., 1901., 1902. gadā *Zemkopī* Kārļa Ulmaņa publicētie raksti, nedz arī ziņa par 1902. g. piensaimniecības kursiem Bērzmuižā.

Tā Hermanis Enzeliņš 1903. g. aicina Kārli Ulmani par lektoru Kau-guru lauksaimnieku biedrības rīkotos piensaimniecības kursus. Šajā ap-

ciemojumā jaunais students arī piedalās dažās biedrības sapulcēs. Hermanis Enzeliņš vēro un vērtē lektora spējas, un ar vingrinātu saimnieka aci Kārli Ulmani saskata īstu lietas koku.

Kad 1903. g. beigās Hermanis Enzeliņš nodomājis izdot žurnālu *Valmieras Lauksaimnieks* (žurnālu drīz vien pārdēvē par *Lauksaimnieku*), viņš aicina līdzstrādniekos Leipcigas universitātes lauksaimn. studentu Kārli Ulmani, kas uz aicinājumu atbild ar entūziasmu un piesūta rakstu ne tikai paraugnumuram, bet nākošos divos gados viņš ir viens no visražīgākiem līdzstrādniekiem. Kārlis Ulmanis dod arī atbildes uz redakcijai piesūtītiem jautājumiem lopkopībā.

Kad Kārlis Ulmanis beidz studijas Leipcigā, Hermanis Enzeliņš viņu aicina atpakaļ uz Valmieru par Kauguru lauksaimn. b-bas agronomu lopkopības un piensaimniecības nozarēs, kā arī panāk valdības iestādēs viņa apstiprināšanu par *Lauksaimnieka* otro redaktoru. Kārlis Ulmanis metas darbā ar lielu dedzību un aizrautību. Bet darba laiks (novembrī/decembrī) sanāk visai īss, jo revolūcijas notikumu gaitā, dažas dienas pirms Ziemsvētkiem Kārli Ulmani arestē un nosūta uz Pliskavas cietumu. Te viņu vienu reizi apmeklē Hermanis Enzeliņš. 1906. g. maijā Kārli Ulmani atbrīvo no cietuma un viņš dodas uz brāļa saimniecību Zemgalē strādāt par puisī. Kad Hermanim Enzeliņam pagādās saņemti ziņi ka Kārlim Ulmanim draud jauna apcietināšana, to steidzīgi nosūta Kārlim Ulmanim, kam palaimējas laikā izbraukt uz Vāciju. Pēc viena mācības gada nostrādāšanas Annabergas lauksaimniecības skolā par skolotāju, Kārlis Ulmanis izceļo 1907. g. pavasarī uz ASV.

Kā Vācijā, tā arī ASV Kārlis Ulmanis piedzīvo grūtus laikus. Sajā laika posmā Kārlis Ulmanis un Hermanis Enzeliņš uztur ciešus rakstveida sakarus. Savās emigranta grūtībās Kārlis Ulmanis izlūdzas avansus uz viņa grāmatām, ko izdod Valmierā: *Ienesīga piensaimniecība*, 1907. g. un *Ienesīga cūkkopība*, 1909. g. Pēdējā grāmatā autors izlietojis samērā daudzus amerikāņu izmēģinājumu staciju rezultātus.

Kad 1913. g. Krievijas cars pasludina amnestiju par politiskiem pārkāpumiem, Kārlim Ulmanim rodas iespēja atgriezties dzimtenē. Hermanis Enzeliņš aicina viņu atpakaļ darbā uz Valmieru. Pirms Kārlis Ulmanis tur nokļūst un var būt drošs savā darba vietā, viņam stājas priekšā šķēršļi, ko palīdz pārvarēt Hermanis Enzeliņš. Krievijas robežu pārbraucot Kārli Ulmani arestē, viņš nosūta Hermanim Enzeliņam telegrammu un lūdz palīdzību. Pēdējam arī izdodas atbrīvošanu panākt. Tikko Kārlis Ulmanis uzsāk savu darbu, pienāk gubernatora rīkojums Kārli Ulmani atlaist no darba. Hermanis Enzeliņš ierodas pie guber-

nātora Sveginceva un viņam izdodas to pārliecināt, ka Kārlis Ulmanis krievu valdībai nav bīstams. Gubernātors pats vēlās politisko emigrantu pārjautāt. Kārļa Ulmaņa audiece pie gubernātorā beidzas labvēlīgi, un viņš var palikt darbā.

Hermanis Enzeliņš neierobežo agronoma darbību tikai savas biedrības iecirknī, jo pienāk pieprasījumi pat no tāliem pagastiem pēc Kārļa Ulmaņa kā lektora. Tā Kārlim Ulmanim rodas plaša saskare un pazišanās ar Ziemeļvidzemes lauku iedzīvotājiem, kas viņam vēlāk kā politikim nāk par svētību.

1914. g. vasarā, darba devējas biedrības uzdevumā, Kārlis Ulmanis noorganizē un vada lauksaimniecības izstādi Valmierā. Daži tūkstoši izstādes apmeklētāju noklausās viņa atklāšanas runu. Arī šī raksta autors, kā 12 gadus vecs zēns, to dzirdēja, bet atmiņā palicis tikai runātāja — sārtvaidža spēcīgais augums.

1914. g. iznāk nelielas Kārļa Ulmaņa sarakstītas grāmatas par teļu audzēšanu, par cūku nobarošanu, par skābbarības taisīšanu un skābbarības torņiem. 1914. un 1915. g. viņš ir *Zemes* redaktors un daudzu rakstu autors.

Pirmā pasaules kara izraisītās pārmaiņas aizsauc Kārli Ulmani projām no Valmieras. Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrības uzdevumā viņš vada rekvizīcijas komisiju, kas uzpērk Kurzemes bēgļu lopus. Kad rekvizīcijas darbi izbeidzās, Kārlis Ulmanis vēlreiz atgriežas Valmierā, kur strādā kā darba nozares vadītājs Valmieras bēgļu apgādāšanas komitejā, kuŗu vada Hermanis Enzeliņš. 1916. g. K. Ulmanis pārceļas uz Valku un tad izbeidzas Hermaņa Enzeliņa un Kārļa Ulmaņa plecu pie pleca sadarbība Valmierā.

Vēlāk viņi vairākkārt satiekas kopējā politiskā darbā citās vietās, ilgāki 2. saeimas sesiju laikā. Jau no pašas pirmās satikšanās viņi jūtas darbā un uzdevumos tuvināti, abi ir ideālisti, zemniecības ideologi; abiem viens mērķis — atmodināt zemniekos kopdarbības garu, izplatīt arodzināšanas, lai celtos materiālais un garīgais līmenis.

Hermanis Enzeliņš min, ka ilgos pazišanās un sadarbības gados, viņš no Kārļa Ulmaņa saņēmis 300 vēstules. Atklātībā parādījušies izvilcumi no šīm vēstulēm. Tie liecina par saskanīgām, laipnām un draudzīgām attiecībām šo divu vīru starpā.

Novērtējot Hermaņa Enzeliņa un Kārļa Ulmaņa sadarbības nozīmi, jāatzīst, ka Hermanis Enzeliņš sagādāja sabiedrisko vidi un apstākļus, kuŗos pirmais Latvijas ministru prezidents ieguva oratora slīpējumu, bija varējis attīstīt un parādīt savas lielās darba spējas un enerģiju, nākt

saskarē ar samērā plašajām lauku iedzīvotāju masām un iegūt to uzticību, kas bija tik svarīga grūtajā valsts nodibināšanas laikā.

Noslēgumā par Hermani Enzeliņu jāsaka, ka starp viņa laika zemniecības un lauksaimniecības novadu vadoņiem, viņš ieņem visizcilāko vietu ar savu plašo, vispusīgo, panākumiem bagāto darbību. Latviešu lauksaimniecības vēsturē viņš iegājis kā izcils organizātors, godīguma, vadoņa krietnības un pašaieliedzības paraugs, kas apmēram 45 darba gados visu sevi ziedojis bez atlikuma savai tautai.

Svarīga ir vadoņa prasme izraudzīt sev spējīgus līdzstrādniekus, darbīgus, pašaieliedzīgus lietpratējus, kas darbā iet ar sajūsmu. Šāda prasme ir bijusi H. Enzeliņam. Minēsim dažus līdzstrādniekus, kas atbilda šīm prasībām: Kārli Ulmani, kuŗa priekšlasījumu sapulces izvērtās par zemnieku darba gara celsmes sanāksmēm, vēlāko pirmo Latvijas ministru prezidentu un valsts prezidentu; Pēteri Sieceniķu, vēlāko c/s „Konzums“ direktoru, Tautas Padomes, Satvērsmes sapulces un saimniecības locekli; Pēteri Nodievu, goda vīru un ilggadīgo uzcītīgo veikalvedi; Ārgali, godīgu linu uzpircēju un labības tirgotāju.

Hermanim Enzeliņam ir piemītusi liela darbu veicēja īpašība — prasme savu darbu organizēt, laiku iedalīt un lietderīgi to izlietot. Šajā ziņā viņš, tiešām, sasniedzis izcilu meistarību.

Tēvijas balvas laureāts Hermanis Enzeliņš vēl apbalvots ar Triju zvaigžņu ordeni un Atzinības krustu.

Vācijā, trimdā, pirmo laiku pavada Herrenwyk'as nometnē pie Lībekas. Par Hermana Enzeliņa dzīvi šajā nometnē raksta tās vadītājs Leons Liepiņš. Viņa raksts ievietots šajā grāmatā. Nometnes pārorganizējot, Hermanis Enzeliņš nonāk Fareles (vāciski Varel) nometnē. Arī šeit viņš ņem dalību nometnes kultūras dzīvē.

Hermanis Enzeliņš mirst 1953. g. 14. novembrī 86 gadu vecumā, apglabāts Gesthacht'as kapos pie Hamburgas.

Ar Hermani Enzeliņu iepazīnos Vācijā, satikāmieš dažas reizes. Aicināju viņu uz Sidrabenes nometni, Lībekā, noturēt priekšlasījumu, ko viņš arī izdarīja. Pēdējo reizi viņu apciemoju Fareles nometnē 1949. g. Mūsu sarunas ilga vairākas stundas. Pēc viņa nāves saņēmu man novēlēto autora eksemplāru *Atskats Trikātas novada vēsturē*, kā arī divus manuskriptus: 1) *Zemnieku nemieri Kauguru muižā 1802. gadā* un 2) *Daži skati manas dzimtenes pagātnē*. Jutos ļoti pagodināts par šādu uzticību un esmu pateicīgs AKA's apgādam par iespēju grāmatu no jauna izdot, kā

arī publicēt divus minētos manuskriptus līdz ar Hermaņa Enzeliņa autobiogrāfiju, kuŗas oriģināls glabājas Vesterosas pilsētas bibliotēkā (Vāsteras stadsbiblioteket), Zviedrijā.

Fareles kultūrdienu komitejas prezidijs 1953. g. 25. un 26. maijā.
No kreisās: Lēmanis (prezidijas loceklis, J. Bumanis (priekšsēdis), H. Enzeliņš (goda priekšsēdis), J. Lībeks (vicepriekšsēdis), E. Krastiņš (prezidija loceklis).

Hermaņa Enzeliņa un viņa sievas Marijas kapi Geestacht'as kapsētā.

Zemnieku nemieri Kauguru muižā 1802. gadā

1802. gada rudenī Valmieras tuvākā apkārtnē izcēlās zemnieku nemieri, kas zem Kauguru „buntes“ nosaukuma ilgi glabājās tautas atmiņā, kuņus apspieda bruņota vara, asins izliešana un bārgi sodi.

Šo nemieru īstais cēlonis ir zemnieku toreizējais bezgala grūtais stāvoklis, viņu nesaudzīgā izmantošana, zemnieku vidū pastāvīgi rūga. Bez tam viņu ausīs bija nākušas ziņas par franču revolūciju.

Pastāvošu rūgšanu vairo kāds 1801. g. 3. decembra ukazs, kas atceļ zem staciņu (staču) nosaukuma pazīstamās, jau no Zviedru laikiem pastāvošās, labības un sienu nodevas kronim par labu.

Kad 1783. g. Vidzemē iaved galvas naudu, tad arī staciņas paliek jo-projām spēkā, pie kam to naudas vērtību, pēc kroņa noteiktas taksas, atvelk no maksājamās galvas naudas. Minētais ukazs zemniekiem labu nedod, jo galvas nauda arī turpmāk tiem jāmaksā pilnā apmērā. Tāpat zemnieki nevar izprast, ka, 1783. g. galvas naudu iavedot, tiem arvien vēl prasa grūtās klaugas un lielās nodevas, un sakarā ar to vairākās vietās izceļas tā sauktie galvas naudas nemieri. Tā ir tagad, pēc staciņu atcelšanas, zemnieku starpā rodas pārpratumi un tie iedomājas atsvabināti no klaušām un nodevām.

Netrūkst dažādu baumu izplatītāju un netrūkst arī to, kas tām tic. Tā it sevišķi kauguriešu un kocēniešu vidū, pateicoties pārpratumam un dažādām baumām, uzliesmo nemieri, kuņu patiesais iemesls tomēr ir zemnieku nesaudzīgā apspiešana un izmantošana. Pēdējos pāris desmit gados te plēsti muižu un pusmuižu lauki, iznīcinātas vairākas zemnieku mājas, kā arī atņemtas viņām tā sauktās „salu“ zemes, ceļot uz tām jaunas lopmuižas.

Kā šausmīgs lāsts pār zemniekiem uzgulstas brandvīna dedzināšana, aizvien plašākos apmēros piekopta. Kauguru muiža ierīko pat otru „brenkūzi,“ zemnieku nastas aug augumā.

Visaktīvākie staciņu lietā ir kocēnieši un tāpat viņu kungs fon Hartviss. Pēdējā sasauktā zemnieku sanāksmē vienbalsīgi paziņoja dzimtskungam, ka viņiem neesot pasludināta ķeizara istā pavēle, jo tai trūkstot ķeizara zīmogs. Viņi esot pārliecināti, ka ķeizars piešķīris tiem dažus atvieglojumus un atbrīvojis no klausu darbiem muižā. Zemniekiem pa daļai bija taisnība, jo guberņas valdes publicētais patents neatbilda ķeizara pavēles saturam.

Kokmuižas īpašniekam neizdevās zemniekus pārliecināt par viņu uzskatu nepareizību. Tas uzdod saimniekiem vēlreiz ierasties muižā, kad uzaicināts arī mācītājs Loders.

Šinī sanāksmē, bez tiesas vīriem, baznīcas pērminderiem un desmitniekiem, ieradās arī pārējie saimnieki, pretēji patenta noliegumam. Tie visi iepriekš bija salasījušies divos Brāļu draudzes saiešanas namos — Rābutos un Brēmeļos — un apspriedušies. Nelīdzēja ne dzimtkunga, ne arī mācītāja paskaidrojumi, zemnieki paliek pie sava. Daži droširdīgākie saimnieki nebaidījās pat pateikt kungam acīs, ka patenti viņi pazīstot pietiekoši labi un par to tālāk strīdēties neesot nozīmes.

Daži pat nekautrējās mācītāju piezobot: „*Ko Jūs šē mūs mocāt ar savu pierunāšanu; ja Jums ir taisnība, tad nevajag mūs lūgt.*“

Tai pašā dienā — 31. jūlijā, Hartviss un mācītājs griežas pie gubernatora ar paziņojumu par apspriedes iznākumu. Gubernas valde nu uzdod nogādāt uz Rīgu dažus saimniekus noklausīšanai. Izpildot šo uzdevumu dzimtkungs pavēl trim tiesnešiem (Panku Ansim, Paipalu Jānim un Cēļa Pēterim) un 3 hernhūtiešu teicējiem — Rābutu Mārcim, Brēmeļu Mārcim un Vecbaizam braukt pie gubernatora. Sakarā ar to muižā ierodas atkal prāvāks skaits saimnieku un kalpu ar saviem tiesnešiem. Kungs pastāv uz to, lai viņa izraudzītie brauktu uz Rīgu, jo pretējā gadījumā viņš likšot nepaklausīgos apcietināt un nogādāt uz Rīgu kaŗaspēka pavadībā. Zemnieku pārstāvji paziņoja, ka ja viņu lieta nedabūšot Rīgā labvēlīgu atrisinājumu, tie griezīšoties pie ķeizara personīgi.

Hartviss nu ziņo atkal gubernatoram par sarunu iznākumu. Uz Rīgu nobrauca vienīgi 3 tiesneši, bet bez kunga ziņas turp devās 4 saimnieki, daži saimnieku dēli un vairāki kalpi, bet pēc dažām dienām tie neapmierināti atgriezās, jo gubernas valde staciņu lietā bija vienis prātis ar dzimtkungu.

Zemnieki nu ķērās pie radikāla, līdz šim nepazīta līdzekļa — pārtrauca iet uz muižu kļaušu darbos.

2. septembrī Kokmuižā ieradās visi saimnieki un paziņoja kungam, ka Kokmuižas, Valmieras, Mujāņu un Kauguru muižu saimnieku delegāti bijuši Rīgā un ieradušies ģenerālgubernatora kancelejā, kur iesnieguši savu sūdzību krievu valodā. Tur viņus saņēmis kāds ar ordeņiem dekorēts pulkvedis-leitnants. Vispirms viņš zemniekus nozvērīnājis, licis tiem uz kādas papīra loksnes taisīt krusta zīmi un tad paziņojis, ka tagad viņi piederot ķeizaram un tiem vairs neesot nekādas darīšanas ar muižniekiem. Lai nu braucot vien mājās un nogaidot ģenerālgubernatora rīkojumu.

Paziņojot kungam šos piedzīvojumus, Rīgā Leimaņu Klāvs zemnie-

ku vārdā deklarēja, ka zemnieki nevarot piešķirt nekādu ticamību patentam, zem kuŗa neesot pat ķeizara paraksta; tāpat viņi nevarot atzīt vietējās tiesu iestādes, *kuŗās sēžot vienīgi vietējie muižnieki*. Tā kā viņi tagad piederot Dievam un Ķeizaram, tad nākotnē viņi neklausīšot muižu īpašniekiem un nepildīšot viņu labā nekādus kļaušu darbus.

Arī valmierieši paziņoja savam kungam to pašu. Līdzīga zemnieku kustība tika novērota arī Cēsu, Raunas un Burtnieku muižās.

Zemnieku kustība draudēja izvērsties jo plašos apmēros ar tālu ejošām sekām. Tāpēc Kokmuižas kungs griezās pie guberņas valdes ar lūgumu norīkot uz šejieni zemes tiesu līdz ar kaŗaspēku nemieru apspiešanai un vainīgo sodīšanai.

Guberņas valde deva rīkojumu nogādāt uz Rīgu Kokmuižas tiesnesi Panku Ansi, zemniekus Pelnu Pēteri, Sproģu Mārci un kalpu Cēļa Mārci. Še viņus noturēja dažas dienas cietumā, *sodīja katru ar 10 pāriem rīksu*, pēc tam nosūtot tos atpakaļ uz pagastu. Guberņas valde cerēja tādā ceļā iespaidot nemierniekus un tos piespiest izbeigt pasīvo pretošanos kungam. Panākumi tomēr bija mazi. Darbos ieradās tikai 6 - 8, lielākais 12 strādnieku dienā. Tā tas vilkās 4 nedēļas, nodarīja lielus zaudējumus muižniekiem. Saimnieki nenodeva arī kunga tiesu, *pat tie četri nopērtie to nedarīja*, nepildīja arī kļaušas.

Hartivss griezās no jauna pie guberņas valdes, sauca pēc zemes tiesas un kaŗaspēka. Dažas dienas vēlāk Kauguru un Cempu muižu īpašnieks rotmīstrs Georgs grāfs Mengdens nosūtīja gubernātoram vēstuli, kuŗā ziņoja ka viņa muižā izcēlušies zemnieku nemieri. Nedodot viņam pienācīgo kunga tiesu. Sarunas ar zemnieku pārstāvjiem izjukušas. Bez kaŗaspēka palīdzības neesot nekādas izredzes nodibināt muižā mieru un atjaunot agrāko kārtību. Lūdz neliegt viņam bruņotu palīdzību. Baidoties iziet no mājas, jo neģēlīgie zemnieki piekāvusi kādu muižas kalpu.

Nu gubernātors 2. septembrī dod rīkojumu zemes tiesai doties nekavējot uz Kauguru un Kokmuižu, ievadīt izmeklēšanu pret zemnieku musinātājiem un nemieru vadoņiem, tos uz vietas priekšzīmīgi sodīt un nodibināt mieru un kārtību.

Gubernātors aizrādīja tiesai uz ķeizara izteikto vēlēšanos *izbeigt nemierus bez spaidu līdzekļu lietošanas*. 1) Tiesai jāstājas sakarā ar zemnieku vecākajiem un viņu pārstāvjiem, guberņas valdes vārdā pasludināt tiem sodu piedošanu, ja viņi izdos sodīšanai musinātājus un nemieru vadoņus, atlīdzinās muižniekiem nodarītos zaudējumus un pildīs pastāvošās kļaušas.

2) Ja šādām sarunām panākumu nebūtu, tiesai jārikojas pēc likuma, dodot kaŗaspēkam rīkojumu apcietināt nemiernieku vadoņus.

3) Gadījumā, ja zemnieki izrādītu atklātu pretestību, pavēlēt kareivjiem lādēt šautenes ar kaujas patronām, bet uguni atklāt tikai dažiem, mērķējot nemierniekiem uz kājām. Ja arī tad zemnieki liegtos paklausīt, tad atklāt uguni visai rotai.

Rīgas zemes tiesa 7. oktobrī ieradās Kauguru muižā ar zemes tiesnesi baronu *Ungern-Sternbergu priekšgalā*. Kad muižnieki paziņoja, ka zemnieki joprojām ir nemierīgi un nepaklausīgi, tiesa deva rīkojumu saukt 8. oktobra rītā Kauguru muižā visus šīs muižas saimniekus, bet bez kalpiem.

8. oktobra rītā muižā ieradās kārtības nodibināšanai grenadieru pulka rota majora Kapustiņa vadībā. Ap plkst. 1/2 11 muižā sāka pulcēties saimnieki. Tiem tiesa paziņoja savas ierašanās iemeslus un uzaicināja nākt ar saviem paskaidrojumiem, garantējot tiem tiesas aizstāvību. Tā kā neviens nepietiecās runāt, tiesa nolēma pratināt katru atsevišķi. Izsauca vispirms tos saimniekus, kas atteikušies sūtīt klausu darbos kājniekus, tā sauktos otriniekus. Tādu izrādījās 15. Tiesa pavēlēja viņus apcietināt un novietot aresta telpās. Bet jau pēc pāra stundām tos noveda tiesā, kas stājās pie nopratināšanas. Tiesa ievēroja, ka ieradušies arī 14 *Cempu saimnieki* un ka sēžu telpās ienākuši 6 *Cempu kalpi*, kam ar nemieriem nebija nekādu sakaru, bet kas bija šurp atnākuši vienīgi ziņkārības dzīti. Par neatļautu darba atstāšanu, tiesa lika katram no viņiem uzskaitīt 25 spieķa sitienus.

Cempu saimnieki paskaidroja, ka ieradušies tādēļ, lai zemes tiesā dabūtu tuvākus paskaidrojumus un pamācību, ko arī tiesa darīja. Pēc tam saimnieki paskaidroja, ka apsolas būt savam dzimtkungam paklausīgi un nolīdzināt viņam visas kļaušas un nodevas, ko viņi pēdējā laikā bija atteikušies nodot. Pēc tam tiesa pavēlēja viņiem tūlīn doties mājup, ko tie arī darīja.

Noslēdzot savu šīs dienas darbību, muižā novēroja, ka zemnieki izturējās mierīgi un tā pat cerēja, ka nemierus izdosies likvidēt bez kaŗaspēka palīdzības.

9. oktobra rītā, kad zemes tiesa gatavojās uzsākt sēdi, lai turpinātu vakar iesākto zemnieku nopratināšanu, no majora Kapustiņa ienāca paziņojums, ka *ap aresta telpām, kuŗās novietoti vakar arestētie nemiernieki, pulcējoties lielā vairumā bruņoti zemnieki, kas grasoties atbrīvot arestētos*. Tiesa nekavējot devās uz norādīto vietu. Še viņi pārliccinājās, ka zemnieki nostājušies 10 soļu atstatumā no frontē izverstās kareivju rin-

das un ir apbruņoti ar rungām, sētas mietiēm, kāršu galiem; dažiem pat bija rokās šautenes un pistoles, citiem kabatās bija akmeņi. Ar akmeņiem bruņojušās bija arī sievietes. Tiesa noprasīja pūlim, kādā nolūkā viņi te sapulcējušies un kāpēc viņi tā apbruņojušies. No pūļa atdalījās vairāki zemnieki. Tie cepures nenoņemdami, vicinādami savas rungas un daudzidami ar dūrēm krūtīs, daži pat ceļos krizdami, sauca skaļā balsī: „Mēs gribam savus brāļus līdz pēdējai asins pilītei aizstāvēt!”

Tiesa tos uzaicināja ieturēt kārtību, pārtraukt kliegšanu, jo viņa esot nemieru izmeklēšanas lietā no Rīgas atsūtīta *zemes tiesa*, kas pilnvarota rīkoties ķeizara vārdā.

Šis paziņojums pūli tomēr nekādu cieņu neradīja, jo no viņu vidus atskanēja apvainojoši saucieni: „Jūs tiesneši un arī še stāvošais kaŗaspēks esat muižnieku uzpirkti. Mēs gribam un atzīsim tikai tādu tiesu un tādu kaŗaspēku, kas nāks no Pēterpils, kas mums paziņos Ķeizara pavēles īsto saturu; baznīcās no kanceles mums sludinātais ukazs neizteic Ķeizara patieso gribu, jo viņā pasludināti vienīgi sodi, bet nekādas žēlastības. Mums ir zināms, ka Pēterpili un tās apkārtnē visi dzimtsļaudis pasludināti par brīvļaudīm. Mēs prasam to pašu no te atbraukušās tiesas. Gadījumā, ja tas nenotiks, mēs visi dosimies uz Pēterpili un jautāsim pašam Ķeizaram. Daži no mums bija Rīgas pili kņaza Goļicina kancelejā; tur tie nozvērīnāti un tad paskaidrots, ka viņi turpmāk piederēs Ķeizaram un nebūs vairs jāklauša agrākiem dzimtskungiem. Mēs gribam klausīt, bet vienīgi Ķeizaram.“

Šos vārdus zemnieki pastiprināja ar cepuru vicināšanu, rungu gaisā pacelšanu, roku svaidīšanu, vispārīgi pret tiesu nepieklājīgi izturēdamies; pūlis spiedās tiesai tā virsū, ka tā vairākreizes bija spiesta atkāpties. No pūļa pēdējām rindām atskanēja pret pirmās rindās stāvošiem zemniekiem uzmundrinoši saucieni: „Ko jūs tik ilgi runājiet, sitiet viņiem pa galvu.“

Tiesa tomēr pūlējās noskaidrot pūlim viņam interesējošos lietas apstākļus. Tas vija veltīgi. Pūlis augtin auga. Stāvoklis kļuva arvien draudošāks, tā ka tiesa uzskatīja par nepieciešamu dot kaŗaspēkam pavēli lādēt šautenes ar kaujas patronām.

Kad zemnieki to ievēroja, tad no visām pusēm atskanēja balsis: „Lādējiet savas šautenes cik gribiet, bet ziniēt, tiklīdz ko atskanēs pirmais šāviens, mēs kopējiem spēkiem uzbruksim un atbrīvosim savus apcietinātos brāļus.“

Vērā ņemot pieaugušo nemiernieku pūli un viņa aizvien draudīgāko izturēšanos un samērā mazo kareivju skaitu, tiesa neuzdrošinājās

dot pavēli pāriet pret pūli uzbrukumā. Tiesa jutās spiesta spert soļus palīgspēku dabūšanai, pieprasot tos no Cēsīm, Valmieras un arī no Rīgas.

Bet nesnauda arī zemnieki. Tiklīdz Valmieras muižas *Pāvuliņu saimnieks* vietējās dzirnavās dabuja zināt, ka Kauguros ieradusēs rota kareivju, viņš tūlīņ uzdeva *saviem puisīem sēsties zirgiem mugurā* un izziņot trauksmi Valmieras pagastā ar uzaicinājumu, lai visi iedzīvotāji ar ieročiem rokā dotos uz Kauguru muižu. Tā arī notika. Nemiernieku skaits pieauga uz 3000.

Tiesas locekļus pārņēma panika. Tie prasa palīgspēkus arī no Smiltenes. Guberņas valdi tie lūdz paātrināt soļus palīgspēku sūtīšanai uz Kokmuižu.

Tiesā ieradās virsnieks un ziņoja, ka nemiernieki kļūstot aizvien pārdrošāki un mēģinot atspiest kareivjus no sardzes telpām, gribēdami atbrīvot apcietinātos saimniekus, tā ka kuŗu katru brīdi varot notikt sadursme.

Šai brīdī kāds virsnieks tiesā ievada divus spilgti sarkanās vestēs tērptus zemniekus. Tie, nemiernieku sūtīti, nāca ar priekšlikumu atbrīvot apcietinātos un tādā gadījumā apsoliya, ka zemnieki mierīgi atgriezīsoties mājās. Kad tiesa šo priekšlikumu noraidiya, zemnieki izteica vēlēšanos, lai šurp atbrauc *ģenerālgubernātors kņazs Goļicins*, ar kuŗu viņi gribot runāt.

To apstākli tūlīņ izmantoja zemes tiesnesis un deva viņiem cerību, ka nākošu vakaru viņi te varot sagaidīt kņazu Goļicinu, bet zemnieki lai mierīgi iet mājā. Uz to zemnieki atbildēja, ka viņi izturēsoties mierīgi, mājās iet gan viņi nedomājot, bet palikšot še kaut vai tie te uz vietas sapūtu.

Tiesa panāca ko viņa vēlējās — izglāba savu apdraudēto stāvokli un tā ieguva laiku pieprasīto palīgspēku pienākšanai.

Kaut gan zemnieki neticēja ne muižniekiem, ne mācītājiem, jo tie zemnieku masās bija zaudējuši katru uzticību, — šoreiz neizprotamā kārtā zemnieki iekrita zemes tiesas izliktos melu tīklos. Paļaudamies uz zemes tiesas solījumu, zemnieki turēja savu vārdu un izturējās visu nakti mierīgi.

Zemnieku pasivitāti zemes tiesa tūlīņ traucās izmantot, pieprasija papildspēkus arī no Raunas, norīkoja uz ceļiem patruļas. Kad 9. oktobra pēcpusdienā Kauguros ieradās 3. artilerijas bataljona viena rota 100 vīru sastāvā, tiesa varēja mierīgāk uzelpot. Nakti no 9. uz 10. oktobri ieradās tā paša bataljona otra rota ar 4 lielgabaliem. Tagad tiesa juta, ka

viņas rīcībā ir pietiekoši daudz spēka, lai varētu droši rīkoties. Kapteinis Obļechovs tika pilnvarots vajadzības gadījumā uz nemierniekiem atklāt uguni.

Zemnieki redzēdami, ka zemes tiesa viņus pievilusi un ka ģenerālgubernātors nedomā ierasties, palika nemierīgi un ap saules lēktu varēja novērot, ka tie gatavojas cīņai. Viņu kustība tiesai nepalika apslēpta un tā devās uz nemiernieku nometni, kas atradās turpat muižā, netālu no aresta telpām.

Tiesa mēģināja zemniekus pierunāt ar labu atgriezties pie sava darba un paklausīt saviem dzimtkungiem. Neraugoties uz 2 lielgabaliem, nemiernieki izrādīja tieksmi pāriet uzbrukumā. Kareivjus no zemniekiem šķīra tikai kādus 10 soļus plata josla. Ja šādā stāvoklī kareivji atklātu šauteņu uguni, tad nemierniekiem nenāktos grūti ielauzties kareivju rindās; izceltos asiņaina tuvciņa, par kuņas iznākumu tiesa bija ļoti nobažījies. Tiesa nolēma vēl uzgaidīt palīgspēku ierašanos no Cēsīm un līdz tam izvairīties no vardarbības.

Pēc neizdevīgām sarunām tiesa deva rīkojumu kareivju grupai arestēt pūļa vadoņus un musinātājus, kuņas labprātīgi izdot nemiernieki noteikti atteicās. Tiesas protokolā šis notikums attēlots šādiem vārdiem:

„Tiklīdz ko kareivji iespiedās pūli, nemiernieki viņus saņēma ar rungām, viens kareivis dabūja ievainojumu un nogāzās zemē. Pūlis sāka briesmīgi blaut. Troksnis noderēja pārējiem, tuvejā mežā stāvošiem, nemierniekiem par uzbrukuma signālu, uz blāvieniem viņi atbildēja ar pretsaucieniem.”

Sakarā ar zemnieku iesāktu vardarbību, tiesa deva karaspēkam rīkojumu atklāt uguni. 6 grenadieri, zemu mērķēdami, izšāva. Tas neatstāja nekāda iespaيدا; pūļa kustības kļuva vēl lielākas. Tad 6 grenadieri šāva augstāk. Nesatoties ka 2 vīri nogāzās zemē, mežonīgais pūlis spiedās aizvien tuvāk.

Tā kā bija redzams, ka šauteņu ugunij nav iespaيدا un tiesai radās bažas, ka pūļa pakāpeniskā tuvošanās neatvairami novedīs pie tuvciņas, jo mežā atrodošies pulciņi steidzās uz notikuma vietu, tad tā atzina, ka šādā apdraudētā gadījumā tālāka nemiernieku saudzēšana nebija iespējama un tāpēc pavēlēja uz uzmācošos pūli atklāt artilērijas uguni: papriekš šaut ar vienu lielgabalu; kad tas neatstāja iespaيدا un pūlis, mežonīgi kliegdam, spiedās tuvāk, izšaut arī otrreiz.

Tas līdzēja. Līdz šim 24 stundas uz vietas stāvošais pūlis atkāpās nedaudz atpakaļ. Viņi tomēr nedomāja tūlīt atstāt cīņas vietu; atkāpšanās

notika pamazām. Atkāpdamies pūlis izturējās mierīgi. Kad tiesai izdevās ar kādu nemiernieku sarunāties, tas izteicās, *ka zemnieki nedomā nedz savus vadoņus izdot, nedz iet projām, nedz arī saviem kungiem klausīt.*“

Tā skan tiesas oficiālais protokola teksts. Cik tālu tas atbilst lietas īstiem apstākļiem, nav zināms, jo toreizējie nemiernieku līdzdalībnieki nav atstājuši neviena rakstu galiņa par šo notikumu.

Kad nemiernieki bija atstājuši ciņas lauku, tiesa *lika novākt kritušos un ievainotos*. Izrādījās ka uz vietas nonāvēto bija 4, bet ievainoto 18, no kuņģiem tai pašā dienā mira 10. Kritušos novietoja kādā ēkā, bet ievainotos nodeva kaŗa ārstam nogādāšanai uz Valmieru. Viens ievainotais ar kabatas nazi pārgriezta sev kaklu un mira.

Pēc dumpinieku apšaudīšanas ar lielgabalu, tie pamazām pazuda. Ap pusdienas laiku muižā nodega muižas lopu kūts. Pēc zemes tiesneša attēlojuma, uguns tīši pielikta no nemiernieku puses. Bet visdrošāk cēlonis meklējams gan kādā kareivja neuzmanīgā rīcībā ar uguni. Patīkami bija vainu uzvelt zemniekiem. Sarīkot dedzināšanu, kur muiža pilna ar kaŗaspēku, izliekaš neticami.

Tā kā ziņots tika, ka zemnieki salasījušies mežā, netālu no muižas, tiesa gaidīja jaunu zemnieku uzbrukumu. Ziņojot par šīs dienas notikumiem, tiesa prasīja vēl palīgspēkus.

Dažas stundas pēc ziņojuma aizsūtīšanas, Kauguru muižā ieradās kaŗaspēku daļas no Smiltenes, Raunas, 11. un 12. oktobrī arī no Cēsīm un Rīgas.

Uz 10. oktobra ziņojumu, tiesa 11. oktobrī saņēma gubernātoru rakstu ar rājienu tai, ka neesot pietiekoši enerģiski rīkojusies.

11. oktobra rītā zemes tiesa pavēlēja nošautos un no ievainojumiem mirušos apglabāt nevis kapsētā, bet gan ierakt tuvejā mežā, netāl no ciņas vietas, bez kādām ceremonijām, lai izvairītos no ļaužu drūzmēšanās.

Nu sākās plaši aresti. Arestētos tūliņ pratināja. Zemes tiesa atzina par vainīgiem 38 saimniekus, par kuņģiem muiža bija iesniegusi sūdzību par nepildītām klausu dienām, par nenodotu kunga tiesu un par kūdīšanu uz nemierniekiem. Tiesai neizdevās no apvainotiem saimniekiem izziņāt kūdītāju vārdus, kaut gan tā apsoliņa izdevējiem sodu atlaišanu.

Pēc nopratināšanas tiesa pasludināja, ka sodamī 25 saimnieki, katrs ar 5 līdz 20 pārām rīkšu. Pēc sprieduma pasludināšanas, notiesātos nogādāja muižas pagalmā, kur bija ievesti 2 *prāvi vezumi ar žagariem*. Tur bija sapulcēti arī pārējie zemnieki. Pagalmu ielenca kaŗaspēks un nu sākās *pērsana*.

Pēc eksekūcijas tiesa atgādināja zemniekiem nepretoties pastāvošai kārtībai, saviem kungiem klausīt un klausas pildīt. Zemnieki to visu apsolīja. Apsolīja arī 3 dienu laikā nolīdzināt nodevu parādus. Pa starpām sākās meklēšana pēc musinātājiem un barvežiem. Pratina kaŗaspēka apcietinātos 2 mujāniešu kalpus. Kad viņi negribēja neko izteikt, viņiem uzskaitīja vienam 20, bet otram 25 spieķa sitienus, kas viņus padarīja runīgus. Tie izteica, ka Mujānu muižas kučieris Kārlis ar 2 zemnieku palīdzību visus zemniekus uzaicinājis sapulcēties Kauguros, kur sanāksot zemnieki no daudziem novadiem. Uz Mujānu sulaiņa Gotharda rīkojumu Pūpeļu saimnieks jāšus apmeklējis visas mājas, uzaicinot visus laudis doties uz Kauguriem, kur ieradīsies tiesa.

13. oktobrī tiesa ieradās Kokmuižā, bet tā kā tur ir sanākuši tikai nedaudzi zemnieki, tiesa uzdod saziņot visus koceniešu saimniekus ierasties 14. oktobra rītā muižā.

Kaŗaspēks tai pašā laikā turpina zemnieku apcietināšanu par kuriem ienākušas kompromitējošas ziņas. Kā pirmos apcietināja *Vīteļu saimnieku Pēteri un viņa kalpu Jāni*.

14. oktobrī tiesa pratina Vīteļu Pēteri, kas 40 gadus vecs, prot lasīt. Atzinās, ka atradies Kauguru muižā starp nemierniekiem. Bijis ar rungu bruņots. Gājis noklausīties priekšniecības paziņojumu, ko pasludināt tur ieradusies tiesa. Nemiernieku sanāksmē viņš izteicies, ka zemes tiesnešus un kareivjus muižnieki uzpirkuši, ka baznīcā no kanceles nolasītais patents viltots. Tajā neizpauzoties ķeizara griba un ķeizars to neesot parakstījis. Uzpirktie tiesneši no Pēterpils neesot sūtīti, tiem neesot zvaigžņu, ne ordeņu. Pats esot bijis iereibis. Viņu novieto cietumā.

Pēc Vīteļa nopratināšanas, tiesa konstatē, ka no Koceniešu saimniekiem ir apmēram tikai puse. Saimnieki baidījās no soda. Tiesa uzdod aicināt uz muižu arī pārējos saimniekus, piedraudot neierašanās gadījumā ar sodu par nepaklausību tiesai.

Pratinot dažus saimniekus tiesai izdevās noskaidrot, ka 8. oktobrī Kokmuižas Bestes krogū ieradušies Mujānu sulainis Gothards, kučieris Kārlis Bušs, pavārs Juris, kas uzmudinājuši saimniekus nākošā agrā rītā ierasties Kauguros, kur būšot priekšā arī viņi. Gothards apgalvojis ka viņam esot kāda pavēle, tiklīdz viņš to uzrādīšot tiesai, viņi tūliņ visus apcietinātos atbrīvošot. Zemnieki lai ierodoties visi, jo viņš nolasīšot pavēli, kas attiecoties uz visiem zemniekiem. Gotharda rīkojumu daži kocenieši izpildījuši jāšus uzaicinādami visus mājas iedzīvotājus ieras-

ties 8. oktobrī Kauguros. Tur tad arī ieradušies 9 saimnieki ar 16 kalpiem.

Nu tiesa pratina vakar izziņotos saimniekus; ieradušies apmēram puse no visiem saimniekiem. Kad tie nožēloja savus grēkus un lūdza piedošanu, tad tiesa nesodītus viņus atlaida mājās.

Pa to laiku arestēja *Gothardu Johansonu* un *Kārli Bušu*, nogādājot tiesas rīcībā.

Pratina 20 gadus veco Vīteļa kalpu Jāni. Tā kā sākumā Jānis uz vairākiem uzstādītiem jautājumiem nedeva tiesai tīkamas atbildes, jeb, *runājot tiesas oficiālā protokola valodā, meloja, tad tiesa pavēlēja viņam uzskaitīt 30 spieķa sītienu*. Pēc tam Jānis palika runīgāks. Esot bijis tas, kas Kauguros uzstādījis prasību atbrīvot apcietinātos saimniekus. Kādam virsniekam viņš uzsaucis: „Ko tu vēlc ārā savu zobeni, bāz viņu labāk atpakaļ makstī, paraugies uz mūsējo pūli, pret to tu nekā nepanāksi.“

Daži virsnieki noliecinājuši, ka toreiz Kauguros spēlējies nemiernieku vadoņa lomu. Kad pavēlēts šautenes ar kaujas patronām lādēt, Jānis arī devis komandu nemierniekiem, lai tie sameklē savus ieročus un rungas. Uzsaucis kareivjiem lai tik mēģinot šaut, viņiem tik vajagot redzēt asinis un nemiernieki nekavēšoties sevi aizstāvēt. Ja kāds no pūļa mēģinājis viņu atrunāt no sarunām ar kareivjiem (Jānis pratis krievu valodu), tad tādām Jānis devis plauku un nosītis cepuri no galvas. Jānis vairākkārt izteicies ka zemnieki kļūšot brīvi un piederēšot nevienam citam, kā pašam ķeizaram. Izteicies nicīgi par tiesu un kaŗaspēku, kas muižnieku uzpirkti. Virsnieku liecības Jānis atzina par pareizām un attiecībā uz Kauguru dzimtkungu grāfu Mengdenu paskaidroja, ka nemiernieku pūli atskanējušas balsis, kas prasījušas grāfa nāvi. Koceņiešu sapulcēšanās vietas bijušas Vīteļos, Cēļos, Deidara krogū).

Tiesa sāk pratināt Mujānu sulaini *Gothardu Johansonu*, ko uzskatīja par nemiernieku galvenos vadoni. Viņš 26 gadus vecs, cēlies no brīviem vecākiem Liepupē, prot rakstīt, runā krievu un vācu valodu. Uz visiem tiesas jautājumiem panākt viņa atzišanos nemiernieku kustībā, *Johansons* atbildēja noliedzoši. Tiesa tādēļ pārtrauca viņa pratināšanu un iesauca Mujānu kučieri *Kārli Bušu*, 30 gadus vecu, dzimušu Vecaucē, kā grāfa *Medema* dzimtsilvēku, bet atlaistu brīvā. Neprata ne lasīt, ne arī rakstīt.

Viņš pastāstīja, ka 8. oktobrī bijis *Bestes* krogū, kur redzējis *Johansonu*, galdnieku *Otto* un vairākus mujāniešus. Kad *Bušs* uz vairākiem uzstādītiem jautājumiem atbildēja noliedzoši un noliedza, ka būtu ar zemniekiem krogū sarunājies un mēģinājis tos pierunāt nepaklausīt

dzimtkunga pavēlēm, tiesa viņa tālāku nopratināšanu pārtrauca.

Bet nu Bušs acīm redzot apdomājās un izteica, ka Bestes krogū viņš dzirdējis ka sulainis Gothards sarunājies ar kocenieti Paukas Ansi un dažiem citiem zemniekiem un pierunājis viņus nākošā ritā doties uz Kauguru muižu un mēģināt panākt apcietināto atbrīvošanu.

Nu kāds zemnieks liecina, ka arī Bušs piedalījies zemnieku pierunāšanā doties uz Kauguriem, ko Bušs noliedz. Nu tiesa Bušam liek uzskaitīt 20 spieķa sitienu. Un nu tas atzīst pret viņu nodotās liecības patiesību.

Kad sešus koceniešu zemniekus konfrontē ar Johansonu un Bušu, pirmie liecina, ka pēdējie ir bijuši tie, kas viņus pamudinājuši doties uz Kauguru muižu. Abi nu atzinās. Bez tam Johansons izteica, ka viņu nodoms bijis atbrīvot apcietinātos zemniekus. Tā kā Johansons nopratināšanā bieži „melojis“ un liedzies, tam uzskaita 25 spieķa sitienus.

Pret Johansonu un Bušu liecina vairāki mujāniešu zemnieki. Abi atzīstās. Kad Johansonam jautā, kāpēc viņš tā rikojies, viņš atbild, ka lasot nedēļā divreiz laikrakstus un zinot gluži labi, kas Francijā notiekot.

Kad pēc tam tiesa pavēlēja slēgt Bušu un citus nemiernieku vadoņus bluķos, Bušs piesolīja Zemes tiesnesim 500 dālderus lielu drošības naudu un lūdza viņu atlaist brīvā, vēlāk piedāvājot pat 3000 dālderus.

Tiesā ieradās Valmieras muižas pilnvarnieks kambarkungs Baiers un ziņoja, ka Valmieras muižas zemnieku vecākie apliecinājuši visu muižas zemnieku vārdā pilnīgu padevību. Uz šāda paziņojuma pamata tiesa sasauca Kokmuižā *Valmieras muižas tiesnešu, saimnieku un kalpu pārstāvjus*, skaitā 21 zemnieku. Tie visu valmieriešu vārdā paziņoja padevību un izlūdzās piedošanu un žēlastību, pēc kam tiesa viņus atlaida mājās. Līdzīgā kārtā viss noritēja arī ar Kokmuižas zemniekiem.

Neraugoties uz visām pūlēm, kašaspēkam neizdevās atrast 5 koceniešu nemiernieku vadoņus. Tie bija Leimaņu Klāvs, Peņģu Ansis, Pelnu Pēteris, Sprostu Mārcis un Cēļu Mārcis.

Tiesa stājās pie sprieduma sastādīšanas. Vīteļa Pēteris un Jānis, Johansons un Bušs, kā sevišķi svarīgi noziedznieki nosūtami uz Rīgu, sešus nemierniekus sodīja ar 10 pārām rikšu katru, bet pārējos zemniekus no soda atbrīvoja.

Uz muižnieku pieprasījumu piespiest zemniekus atlīdzināt viņiem tos izdevumus, kas cēlušies ar tiesas un kašaspēka uzturēšanu, kas kopsummā iztaisīja 808 dālderus (31 marku), tiesa nolēma sadalīt šo summu starp Kauguru, koceniešu, valmieriešu, mujāniešu un cempeniešu zemnieku mājām pēc arklu lieluma.

No šīs summas par virsnieku uzturēšanu 160 dālderu, par 7 mucām degvīna 40 dālderu. Izdzertas 10 mucas alus. Tiesas uzturēšanai izdevumi 181 dālderis.

Tik prāvas naudas summas iztērēšanu kaŗaspēka, bet sevišķi tiesnešu uzturēšanai, liecina, ka muižnieki nebija skopojušies ar tiesnešu un virsnieku uzņemsanu. Un tāpēc nevar būt runas par tiesnešu objektivitāti apsūdzēto zemnieku nopratināšanā un soda mēra izvēlē. Nemierniekiem bij taisnība sakot: „*Jūs tiesneši un arī šē stāvošais kaŗaspēks esat muižnieku uzpirkti!*“ Un beidzot — šo uzpirkšanu muižnieki sarīkoja ar zemnieku naudu!

Tiesnešu un kaŗaspēka darbība Kokmuižā nobeidzās ar 9 zemnieku sodīšanu ar rīkstēm vietējo zemnieku klātbūtnē un ar uzaicināto muižniešu pārstāvju nostrostēšanu, atgādinot tiem uz priekšu ievērot mieru un paklausību saviem kungiem.

Drīz pirms tiesas aizbraukšanas vēl ienāca Valmieras muižas pilnvarnieka ziņojums par šīs muižas Mūrnieku saimnieku, kas augusta mēnesī izteicies pilnvarnieka un zemnieku tiesnešu klātbūtnē, ka zemniekiem ar viņu līdzšinējiem dzimtkungiem vairs neesot nekādas darīšanas; viņi tagad piederot Ņeizaram, kam vienīgi un arī kņazam Goļicinam vajagot klausīt.

Rīgā aizbraukusi tiesa bruņu tiesai uzdeva apcietināt vairākus zemniekus, to starpā arī Mūrnieku un Dūķeru muižas Dzirnu māju saimnieku Teni, pret kuŗiem nodotas liecības par piedalīšanos nemieru rīkošanā un nepaklausības izrādīšanā pret saviem dzimtkungiem.

Nopietnākais apvainojums vērsti pret minēto Mūrnieku saimnieku. Nopratināts tas atzinās, ka viņš izteicies ka patents viltots. Zemnieki no patenta gaidījuši vairāk. Landrāts Levensterns pats izteicies uz zemniekiem, ka Ņeizars Valmierai cauri braucot, izteicies, ka nodokļi zemniekiem samazināti. Šai patentā tas neesot redzams, tāpēc arī Mūrnieks izteicies mācītājam, ka patents nenākot no Ņeizara, bet to izdevuši zemes kungi. Ar māju jaunu uzmērīšanu un novērtēšanu daudzām mājām uzkrautas tik smagas nastas, ka tās tikko spējot nomaksāt galvas naudu, tāpēc zemnieki arī iedomājušies, ka tagad viņi, maksādami kronim galvas naudu, piederot Ņeizaram.

Bruņu tiesas aizrādījumus Mūrnieks nav ievērojis un atļāvies sev dažus nepieklājīgus izteicienus. Kad Mūrnieks liedzies klusēt, tiesa viņu uz vietas sodījusi ar 25 spieķa sitieniem. Pēc dabūtā pēriena viņš uzaicinājis savus biedrus uz pretošanos, kādēļ tiesa liek viņam vēl 25 kokus uzskaitīt.

Bruņu tiesa uz vietas sodījuse vēl vairākus zemniekus ar pērienu. Mūrnieku Jāni bruņu tiesa sodīja ar 10 pārām rīkšu un tad to nodeva zemes tiesas rīcībā kopā ar Dzirņu Teni.

Rīgā zemes tiesa pratināja Johansonu, Bušu, Viteļu Pēteri un Jāni, kas viņiem zināms par Mūrnieku Jāņa un Dzirņu Teņa līdzdalību Kauguru nemieros. Johansons liecināja, ka Dzirņos notikušas pastāvīgas zemnieku sapulces, kurās vākti līdzekļi nemiernieku vajadzībām un iztirzāti jautājumi par zemnieku brīvību un nodokļu atlaišanu. Kārlis Bušs visu to apstiprināja un vēl piebilda, ka Mūrnieks bijis kāda lūgumraksta autors. To zemnieki gribējuši uz Pēterpili sūtīt. Arī Viteļu liecības nebija Dzirņu Tenim labvēlīgas. Viņi pastāstīja, ka Dzirņu Tenis esot jāšus apmeklējis vairākas mājas, uzaicinot zemniekus braukt uz Rīgu un meklēt tur sev taisnību.

No Kauguriem zemes tiesai bez tam vēl iesūta saimniekus Adzeļu Pēteri un Vecbāļu Jāni. Apvainoti tie par aģitēšanu. Zemes tiesa nosprieda sodīt viņus un Dzirni ar 10 pāriem rīkšu katru, bet Mūrnieku Jāni, kas jau bruņu tiesā ar 10 pāriem rīkšu sodīts, no tālākā soda atbrīvot. Dzirņu Tenim sodu pamazināja tāpēc, ka tas pavadīja zināmu laiku cietumā.

Zemes tiesa sprieda, ka Johansons, Bušs un abi Viteļi, kā nemiernieku galvenie vadoņi, sodāmi ar nāvi, nocērtot viņiem ar zobenu galvas. Šo spriedumu galma tiesa grozīja un nolēma: 1) sodīt Viteļu Pēteri un Viteļu Jāni, katru ar 30 pāriem rīkšu, kādu sodu tiem izciest pie staba, ar 8 dienām starplaika, un tad nosūtīt uz Sibīriju noņemšanai uz visu mūžu; 2) G. Johansonu un Kārli Bušu tādā pat kārtībā kā Viteļus sodīt ar 30 pāriem rīkšu katru un pēc tam nodot uz visu mūžu spaidu darbos Nerčinskas kalna raktuvēs Sibīrijā.

Kauguru asiņainā bilance bija šāda:

- 1) Nošauti un no ievainojumiem miruši 14 zemnieki
- 2) Ievainoti 8 zemnieki
- 3) Pērti 39 zemnieki ar 477 pāriem rīkšu
- 4) Spīdzināti 7 zemnieki, dauzot tos spieķiem, uzskaitot 195 sitienus.

Vairāki tādi, kas pērti nevien rīkstēm, bet dauzīti arī ar spieķiem. Tā Mūrnieku Jānis vienā un tai pašā dienā dabuja 10 pārus rīkstes un 50 spieķa sitienus. Johansons vispirms tika spīdzināts, dauzot to ar 25 spieķa sitieniem, un pēc tam perot 3 paņēmienu ar 30 pāriem rīkšu. Šis fiziskās ciešanas viņš, kā inteliģents cilvēks izjuta sevišķi smagi. Bušs

arī tika spīdzināts, dauzot to ar 20 spieķa sitieniem un pēc tam sodot ar 30 pāriem rikšu 3 paņēmienu.

Kokmuižas forresteris Mārcis vispirms dabūja pa muguru 25 spieķa sitienus, pēc tam to sodīja ar 10 pāriem rikšu.

Paipalu Miķelis spīdzināts, saņemot vispirms 20 spieķa sitienus un tad 10 pāras rikšu.

Vispārīgā novērtējumā varam teikt, ka Kauguru nemieri bija ne tikai pirmais labāk noorganizētais laukstrādnieku streiks, bet to pamatā varam saskatīt, ka latviešu zemnieki bija stipri piesātināti ar brīvības idejām, par tām runāja krogos, Brāļu draudzēs saiešanas namos un pat atsevišķu zemnieku mājās noturētās sanāksmēs. Šādās sanāksmēs nobrieda spēcīga savas kopības apziņa un zemnieki nebaidījās pat no atklātas sadursmes ar kaŗaspēku.

Nemieru kustībā varam novērot arī zināmu organizāciju, kaut gan ar dažiem trūkumiem, kādi sastopami katrā jaunā pasākumā.

Pateicoties Kauguru nemieriem no vienas puses un latvju tautas nesavtīgā labvēļa un drauga profesora Parota neatlaidīgai un idejiski apgarotai gādībai no otras puses, muižniecībai savās varenās dzimtkungu tiesībās tomēr bija jāpiekāpjas.

1804. gada 20. marta likums latviešu dzimtslaužu neapskaužamā dzīvī iezvanīja jaunu laikmetu un pavēra izredzes uz laimīgāku un saulaināku nākotni.

Savā dienas grāmatā prof. G. Fr. Parots, Pēterpilī būdams, starp citu raksta: 15. oktobra vakarā viņam stāstītas jaunākās ziņas par zemnieku nemieru norisi Kauguros. Viņam tūliņ kļuvuši skaidri zemnieku ienaidnieku rafinētie ļaunie nodomi.

Viņš iededzies svētās dūsmās un savu draugu klātbūtnē viņš zvērējis, ka šī nelietība šoreiz neizdosies. Gan viņa draugs Beks, kāds augstāks ierēdnis, teicis: „Partija, ar kuŗu Jūs uzņemiet cīņu ir pārāk stipra.“

26. oktobrī 1802. g. Parots bija audiencē pie Ķeizara Aleksandra I, kam tad iesniedza savu memorandu zemnieku nemieru lietā.

„Es,“ teicis Ķeizars, „viņu izlasīju ar lielu uzmanību un lai pagaidām novērstu tālāko nelaimi, es ieceļu Zīversu par komisāru šīs lietas nokārtošanai kopīgi ar valdības ierēdni.“

Ķeizars Parotam tad pat uzdod iesniegt viņam projektu par Vidzemes zemnieku stāvokļa uzlabošanu. Projekta izstrādāšanai Ķeizars atļauj palīgā ņemt Fridrichu Zīversu, Vidzemes ģenerālsuperintendentu

Dankvartu, majoru P. Ekespari un konsistorijas padomnieku mācītāju Kornēliju.

Gan pateicoties Fr. Ziversa, Rencēnu dzimtkunga un zemnieku labvēļa gādībai, Kauguru nemieru vadoņus — Johansonu, Bušu, Vīteļu Pēteri un Jāni 1805. g. amnestē.

Pēc drošām ziņām Johansons, Bušs un Vīteļu Jānis palikuši turpat Sibīrijā, kur dzīvojuši kā brīvi zemnieki.

No Sibīrijas ar brīvlatīšanas grāmatu 1805. gadā amnestētais Vīteļu Pēteris atgriezās dzimtenē kā brīvs cilvēks. Bet te viņu sagaida rūgts pārsteigums. Viņa sieva Maža, kas pēc viņa aizdzīšanas viņam dzemdējusi dēlu Pēteri, viņam projām esot atdevusēs citam, kļūstot par sievu Paistalas saimnieka dēlam Jānim, kas nu ir Vīteļos par saimnieku.

Šķiet ka Maža šo soli nebūs vieglu sirdi spērusi, bet to darījusi uz muižas prasību un grūto apstākļu spiesta.

Muižai nu Vīteļi jāatdod viņas bijušam saimniekam, apžēlotam Pēterim. Mažai ar viņas jauno vīru un viņu meitiņu Anniņu Vīteļi jāatstāj. 1808. g. Jāni nodod zaldātos. Pēc viņa aiziešanas Mažai piedzimst Trīniņa. Un tā nu paliek viena ar savām divi mazām meitiņām. Taču vēl ir sirds, kas ilgojās pēc savas citkārtējās sievas, savas Mažas. Un drīz vien Vīteļu saimnieks Pēteris aicina viņu pie sevis, savu bērnu māti. Bet par jaunu salaulāties ar Mažu Pēteris var tikai pēc Mažas otrās laulības šķiršanas. 1814. g. februārī viņus salaulā par jaunu.

Vīteļu Pēteris, kas uzvārdā saucas Petersons, mirst 1830. gadā. Viņa dēlam Pēterim Petersonam nav vēlēts ilgi Vīteļus valdīt. Nāk 19-tā gadusimtena postošās neražas, kas sagrauj viņa stāvokli. Nesaudzīgā, mūžam nepiepildamā, muiža Vīteļos ieliek jaunus saimniekus, kamēr parādos kritušais Pēteris Petersons paliek turpat kā vaļinieks, vēlāk kā kalps.

Tas vēl jāpiedzīvo viņa mātei Mažai, kas mirst 1836. gadā, 60 gadus veca. Viņas dēls Pēteris Petersons, bijušais Vīteļu saimnieks mirst 1866. g. Kauguru pagasta Seglos kā vaļinieks.

Sodītais Vīteļu Jānis bija dzimis 1780. g. kā Deideru krodzinieka dēls. Tam no divām laulībām prāvs bērnu skaits.

Kauguru nemieru lietā augstāk minētais valmierietis, Mūrnieka saimnieks Jānis, savas mūža dienas noslēdza Sibīrijā. Valmieras muižas īpašnieks fon Levensterns 1817. g. iesniedza par viņu sūdzību tiesā, apvainojot to zemnieku uzmusināšanā nepieņemt muižas pārvaldnieka sagatavotās un zemes vērtēšanas komisijas sastādītās jaunās vaku grāma-

tas. Galma tiesa atzina 55 gadus veco Mūrnieka Jāni, kas uzvārdā saucās Oblads, pret viņu celtos apvainojumus par vainīgu un nosprieda to sodīt ar 20 pāriem rikšu un ar noņemšanu Sibīrijā.

Kāds cits te minēts nemieru dalībnieks, dūķerietis Dzirnu Tenis (miris 1808. g.) piederēja pie to laiku zemnieku inteliģences. Viņš ir savā pagastā skolotājs, pagasta amatu vīrs, ar citu piepalīdzību viņš Dzirnos ceļ saiešanas namu, kuŗā pats piedalās kā teicējs. No viņa, ar 6 dēliem un 5 meitām svētītās, laulības starp citu cēlušies mācītāji Dzirņi, Zemmeri, Neilandi, Grosvaldi, Visendorfi un vairākas ievērojamas lauku dzimtas.

Dažādas atceres

1927. gada 22. oktobrī, kad pagāja 125 gadi kopš zemnieku nemieriem Kauguru muižā un viņu apspiešanas, Baltijas Lauksaimnieku Biedrība uz manu ierosinājumu sarīkoja atceri.

Vispirms sapulce Valmieras Latviešu biedrības zālē, kur es pastāstīju par drausmīgā notikuma norisi, izlietojot pie tam arī savus pētījumus Valmieras baznīcas grāmatās un tā sauktos dvēseļu sarakstos.

Pēc tam gājieni uz Kauguru muižu un kritušo zemnieku atdusas vietu. Gājienā piedalījās vairākas organizācijas ar saviem karogiem. Kapeņu vietā svinīgs atceres brīdis ar Kārļa Ulmaņa uzrunu.

Kapeņu uzkopšanu uzņēmas uz sevi studentu vienotne „Līdums.“ Tā nākošā pavasarī vietu apstādīja un uzstādīja tur piemiņas plāksni ar uzrakstu:

„Še dus Kauguru nemieros 1802. g. 10. oktobrī kritušie 10 latvju zemnieki. Svēts neprāts viņus nāvē dzina — pierādīt kā vērgu jūgā latvju gars nav miris.“

Kad piemiņas plāksni atklāja, piedalījās arī prof. A. Švābe.

1939. gadā 21. maijā Tālavas senatnes pētīšanas biedrība, kuŗas priekšnieks es biju, pie iepriekš minētās piemiņas plāksnes uzstādīja plāksni ar nemieros kritušo vārdiem.

Kaugurieši: Jaunzenju Jēcis,
Jaunzenju Mārcis,
Brišku Mārcis,
Brišku Pēteris,
Kišu Mārcis,

Kocēnieši: Straupnieku Pēteris,
Geriņu Pēteris,
Peņģu Miķelis,

Mujānietis: Krumpiņu Mārcis,
Viens nezināms.

Kritušo vārdus es smēlos no mācītāja Lodera vestās, tā sauktās Hausbesuchungsbuch, kuŗā katrai draudzes mājai sava lappuse. Tur par kritušiem teikts, ka 10. oktobrī nemieros nošauts. Bez tam ziņas dabūju arī no tā sauktiem dvēseļu sarakstiem, kuŗā atrodas visi viena pagasta cilvēki, ziņas par viņu pārvietošanos un miršanu.

Gājienā uz pieminekļa vietu piedalījās arī Baltijas Lauksaimnieku biedrības biedri zem sava karoga. Sapulcēšanās vieta minētā dienā Baltijas Lauksaimnieku Biedrības namā.

* — Zemstes — caru Krievijas vēlētas divpakāpju pašvaldības iestādes: rajona un guberņas zemstes. Delegāti rajona zemstē tiek balsošanas ceļā ievēlēti no:

- 1) muižniekiem,
- 2) pilsētu namsaimniekiem,
- 3) zemniekiem.

Rajona zemstes no sevis izvēlēja delegātus guberņas zemstē.

Zemstes sapulcējās reizi gadā, izvēlēja padomi. Padomes rūpējās par slimnīcām, agronomisko palīdzību, skolām, ceļu uzturēšanu, vietējiem nodokļiem, šķūtim u. t. t.

Daži skati manas dzimtenes pagātnē

Valmierai ir slavena pagātne, senvietām bagāta apkārtnē. Kur tagad starp Gauju, mūžīgi veco, bet allaž jauno, un tās pieteku — Rāceņa upi, redzamas bruņinieku pils drupas, tur senāk gan pacēlusies senču pils, pēc dažu vēsturnieku domām Beverinas staltā pils, Tāļivalda rezidence. Līdzās pils drupām, uz Gaujas augstā krasta, cēli paceļas Sv. Sīmaņa baznīca, šis cēlais dievnams, kas savos mūros redzējis gan Jāni Bargo, gan zviedru lielo ķēniņu Gustafu Ādolfu, evaņģeliskās ticības atjaunotāju Vidzemē. Svētņīca, no kuņas kanceles runājuši gan Silvestrs Tegetmeijers, gan grāfs Cincendorfs, Brāļu draudzes galva, gan Valmieras diženākais dēls — bīskaps Dr. Ferdinands Valters, Jānis Neilands. Valmiera Brāļu draudzes citreizējais centrs, Valmiera, kur Jēra kalnā, pirms 200 gadiem, latviešu tautai cēla pirmo tautskolotāju semināru, 100 gadus vēlāk, pateicoties bīskapa Valtera pūlēm, par jaunu nodibināja semināru, pie kā strādāja un ko vadīja Jānis Cimze, īsu laiku arī mācītājs Neikens. Valmiera, kur dzīvojis un darbojies izcilus patriots un filantrops Dr. Georgs Apinis, Valmiera, ar kuņas vārdu cieši saistās mūsu Tautas vadoņa Dr. Kārļa Ulmaņa darbs un daļa viņa mūža.

Un Valmieras apkārtnē tik bagāta ar senvietām! Netālu no tās Gaujā ietek Jumara, senā Imera, pie kuņas sirmā senatnē norisinas niknas kaujas ar igauņiem — bāleliņiem. Tad netālā Rubene, kuņas tuvumā chronists Indriķis latviešiem cēlis pirmo katoļu baznīcu. Rubene, pie kuņas uz burvīgā Vaidavas ezera stāvās kraujas ievērojams pilskalns, varbūt chronista minētā Metimne. Netālu no Rubenes Ķieģeļi, kur dzīvojis nodevējs, vācu cildinātais, Reinholds Patkuls. Tad teiksmainais Zilais kalns, mūsu senču svētņīca, mūžīgi zilajā miglā tērpts. Netālu no turienes Mujānu pils Baltais tornis. Netālu no Valmieras arī klusais, košais Burtņieku ezers, chronista Astijerve, pie kā atradusies Tāļivalda dēla Druvvalda pils, gan kuņas vietā mūsu dienās paceļās krāšņā vēsturiskā Burtņieku pils, ar savu jauko, ievērojamo parku. Netālu no Burtņieku pils Garklāvu mājas, kur no senseniem laikiem dzīvoja brašā Garklāvu cilts, kas pēc vecas tradīcijas cēlusies no latvju virsaiša Rūsiņa. Pirms apmēram 110 gadiem Garklāvi ar varu no savām mājām izmesti, neraugoties uz viņiem savā laikā izdoto brīvgrāmatu. Netālu no Valmieras, Gaujas vēra Simanēnos vēl tagad zaļo pēdējais no trim senču svētozoliem, ap kuņu 1937. g. pavasarī iedēstīja 11 jaunus svētozolos.

Arī Gaujas kreisajā krastā senatnes un dabas cienītājam ir ko skatīt. Te mūsu senās garīgās atmodas un sajūsmas liecinieks, 1765. gadā celtais, Brāļu draudzes saiešanas nams Kauguru Gaidēs. Te Kauguru muiža ar skaisto vēri un brīnišķīgo Gaujas atteku, kuŗu tuvumā 1802. g. norisinājās asiņainie apspiesto zemnieku nemieri. Tad Gaujas vēŗa un kokiem vaiņagotu atteku apkampienos paceļas senču pilskalns Kauguru Kalnaeniņu māju tiesā. Nav tālu no Valmieras arī Trikāta, pie skaistās mūsu dzimtenes upes Abulas, ar bruņinieku pils drupām. Te arī Jēŗa kalns, Tālavas latvieŗu svētnīca, kā galotnē vēl nesen pacēlās senpriede. Trikāta senās Talavijas centrs, kur, ŗķiet, vistīrāk uzglabāŗies senlatvieŗu tips. Trikāta, no kuŗas cēlies mūsu armijas pirmais ģenerālis, kuŗa ministrs Jānis Balodis.

Šis Valmieras tālā senatne vēl miglā tīta. Viņas dibināšanas gads nav zināms. Kā Valmieras pils un viņas Sv. Sīmaŗa baznīcas dibināšanas gadu chronisti min 1283. gadu, kas ar senrakstiem tomēr nav pierādams. Tiklab pils, kā arī pilsēta jau agrāk būs nodibinātas, arī baznīca, kaut gan ne tā, kas vēl tagad pastāv.

Nenoskaidrots ir arī pats Valmieras nosaukums. Sākumā to veda sakarā ar dāŗu ŗeniņu Valdemaru Otro, Ziemeļģaunijas iekarotāju. Tad par Valmierai vārda devēju sāka cildināt savā laikā no Pleskavas padzīto krievu kņazu Vladimīru, Rīgas bīskapa brāļa sievas tēvu, kas, pēc chronista Indriķa nostāstiem, laikā no 1212.-1214. g. vispirms ir soģis Autinā, pēc tam Metimnē. Bet ne viena, ne otra no tām nav atradusies tagadējās Valmieras vietā. Tā tad arī no ŗi Vladjīmira — Volodomira nav cēlies Valmieras vārds. Kā īsti tas cēlies, to noskaidrot ir vēsturnieku uzdevums.

Uzkrītoŗi ir tas, ka Valmieras draudzē, ne visai tālu no Valmieras, ir divas par Valmieriņiem sauktas zemnieku mājas, viena Kauguru pagastā, Gaujas kreisajā pusē, otra kocēnieŗos, Gaujas labajā pusē.

Laikmetu no 1185. līdz 1227. gadam, kuŗā vāci savai varai pakļauj lībieŗus, latvieŗus un īgauņus, tēlo chronists Indriķis, Jumaras latvieŗu priesteris. Savā chronikā no upēm viņŗ visbieŗāk piemin Imeru, no mūsu senču pilīm 15 reizes Beverīnu, 8 reizes Autiņu, bet tikai vienreiz Metimnu un Sateklas Rūsiņa pili.

Imeru un Beverīnu Indriķis gan tālab tik bieŗi piemin, ka pirmā tek caur viņa draudzi, bet otrā, par kuŗu Auseklis dzied:

„Beverīnas staltā pilī Tāļivaldis valdīja

Viņa slava tālu tālu visā zemē izpauŗās,“

ka tā viņa draudzei bij turpat tuvākos kaimiņos, varbūt arī tieŗi tanī.

18. gadsimteņa senatnes pētnieki Beverīnu meklē pie Burtnieku ezera, grāfs Zīvers pie Vaidavas ezera un līdz ar viņu arī Aug. Bīlensteins, fon Loeviss Trikatā, prof. Francis Balodis un viņa tēvs Kauguru pagasta Pekas (Bekas) kalnā, kilometrus 8 lejpus Valmieras, Gaujas kriesajā pusē, E. Brastiņš Raunas Tanisa kalnā. Visplašāk Beverīnas jautājumam gan nodevies P. Abuls, kas to atrod Vijciema Celiša kalnā, apm. 57 kilometri no Cēsīm, puskilometri no Vijciema.

Par to, ka Beverīna atradusies tagadējās Valmieras vietā, noteikti izsakās jau 1910. gadā un vēl pēc tam Krieviņš-Lietgalietis „Latvijas Saule”, 1928. gadā, kā arī igauņu pētnieks Heinr. Laakmanis savā 1932. gadā, igauņu mācīto biedrību ziņojumos iespēstā rakstā *Die Ymera*. Abi viņi atbalstās uz Indriķa chroniku. Uz jautājumu, kur īsti atrodās Beverīna, Lietgalietis chronikā noteikti pasaka: senā Beverīna ir Valmiera. Šo savu apgalvojumu viņš sīki pierāda. Tagadējās Valmieras senā cietokšņa vieta ir ap 16 pūrvietas liela un atbilst plašumam, kādam vajadzēja būt senās Beverīnas cietoksniem — pilsētai. Valmiera atbilst visiem noteikumiem, kas uzstādīti pie seno pilsētu — cietokšņu apmeklēšanas: 1) Valmierā satek kādi 8 ceļi, 2) Valmierai plaša auglīga apkārtnē un noderīga vieta stipram senam cietoksniem, ierobežota no Gaujas un upītes gravām, un 3) ja tagad Valmiera sava apgabala centrs, tad tāds centrs tur bija arī senatnē. Nav arī tuvākā un tālākā apkārtnē citur tādas vietas, kur varētu meklēt seno Beverīnu.

Cik stipra senā Valmiera varēja būt kā cietoksnis, to pierāda 1601. gads, kad poļiem, lai atkal atgūtu tiem tai pašā gadā, zviedru atņemto Valmieras pili un pilsētu, ap to vajadzēja pulcēt 30000 kājnieku, 7000 jātnieku un savus spēcīgākos lielgabalus, kamēr aizstāvju — zviedru *vairāk nebija par 2000 vīru.*

No Latvijas valsts archīva, Rīgā, ieguvu šādas ziņas par senkaugurieti Lejas Eniņu Krišjāni. Krišjānis ir neatlaidīgs un drošs zemnieks, kas bezbailīgi cīnās par savām tiesībām. Muižnieku vajāts, viņš divas reizes dodas pāri jūrai uz Stockholmu pie Kārļa XI (1673.-1697. g.), kas dēvēts par zemnieku un pilsoņu ķēniņu. Kad Kārlis XI, izdarot muižu redukciju, muižniekiem Vidzemē atņēmis piecas septītās daļas viņu muižu, zemnieki cerē uz sava grūtā likteņa uzlabošanu. Bet tie viņas, jo muižnieku vietā muižās ielikti arendatori, pa lielai tiesai bijušie to īpašnieki, nav nemaz labāki kungi.

Zemnieku stāvoklis joprojām ir grūts. Un taisnību un taisnu tiesu zemē rast zemniekam neiespējami. Tamdēļ drošākie ir pārliecināti, ka glābiņu tie atradīs vienīgi pie paša ķēniņa. Pie tiem, kas brauc pāri

jūrai uz Stockholmu, ir arī kaugurietis Krišjānis, Lejas-Eniņu saimnieks, bijušais muižas kalējs un zvejnieks. Ar ķēniņa vietnieka piekrišanu, Krišjāni, „viņa ļaunumu, melu un spītības dēļ“ un, lai arendators un viņa piederīgie turpmāk būtu pasargāti no Krišjāņa ļaunās mēles, viņu 1693. gadā ar varu aizliek no Lejas-Eniņiem, kur viņš ilgus gadus dzīvojis, kur gaŗām tek Gauja, kur zivīm bagātas attekas, projām uz nolaisto Maģa ciematu. Krišjānis ir turīgs vīrs ar plašu ģimeni. Viņam 5 labi zirgi, 3 vērši, 10 slaucamas govīs, 7 jaunlopi, 8 teļi, 5 auni, 16 aitas, 6 jēri, 3 kazas, 4 kazlēni, 15 cūkas un sivēni. Labības viņam 135 pūri, apiņu pat 20 podi. Krišjānim pašam ir savi degvīna un alus katli. Viņam ir arī 4 stikla logi, tos laikos liels retums. 20 podiem apiņu ir liela naudas vērtība.

Maģos ēkas un zeme pagalam nolaistas, iepriekšējais saimnieks tur izputējies. Te nav ne Gaujas, ne atteku. Te arī Krišjānim draud izputēšana. Krišjānis maijā dodas uz Rīgu pie zviedru pārvaldes augstākām amatpersonām ar sūdzību. No Rīgas pārnākušo Krišjāni sagaida arendatora Gerngrosa atriebība. Viņu un viņu dēlus slēdz vaŗās un sit. Viņš nu redz, ka Vidzemē taisnību negūs, kālab dodas tāļā grūtā ceļā pie paŗa ķēniņa Stockholmā, kam 14. septembrī iesniedz 9 lappuses garu lūgumrakstu.

Izvilkums no Krišjāņa lūguma ķēniņam (1693. g.):

„Priekŗ 30 gadiem es uzņēmu no Kauguru muiŗas 1/4 arklu atmatā esoŗas zemes, sastāvoŗas no meŗa, smiltājiem un silājiem. Ar Dieva palīgu es uzcēlu vajadzīgās ēkas, iekopu zemi tā, kā neviens no iepriekŗšjiem grāfa kungiem; viņa majestātei no 1681. gada līdz 1693. gadam pienākoŗas tiesas nodevis, visas man uzliktās klausas nesis, nepaliekot muiŗas arendatoram ne graŗa parādā. Kalējs būdams muiŗai apkalu visu vajadzīgo un bez tam arendators man uzspieda apgādāt to viscaur gadu ar zivīm, nedodot man ne laivas, ne tīklu. Tā kā abas šīs nastas man bija par smagām, es 1690-tā gadā griezos pie viņa majestātes ar lūgumu, atsvabināt mani no zvejnieka pienākumiem, ko pēdējais arī darīja. Par to Gerngross atņēma man manu laivu, manus tīklus, kā arī manu bisi un manu lopu suni. Gan ķēniņa vietnieks pavēl Gerngrossam atņemt man atdot. Bet tas to neievēro, aizliedz man zveju, izposta manus murdus, manus taŗus. Vilki saplosa manu labu vērsi, jo nav vairs suņa, kas sargātu ganāmpulku. Un pagājuŗā gadā tiesas vīrs Ŷempes Jānis kungam dod padomu padzīt mani no manām mājām un tās atdot viņa brālim. Šī gada janvārī es jau sāku zemi art, bet arendators to aizliedza un lika man priekŗā pārcelties uz Ancŗšu mājām, kur iekŗā 3

brāļi ar savām sievām un bērniem, kur dzīvojuši jau viņu tēvu tēvi. Gan es arī lūdzu Gerngrossu atstāt mani manās mājās, bet tas pavēl man pāriet uz Maģi, kur ēkas pagalam noputējušas, kur zeme pa daļai jau atmatā, kālab viņu saimnieks nokļuvis pie ubagu spieķa. Gerngross liek mani dzelzīs slēgt un 8 dienas pirms Jurgiem ar 30 zirgiem pārvest manu iedzīvi uz Maģi. Mani zaudējumi caur to ir lieli. Lopiem jāstāv dien un nakti zem klajas debess. Lejas Eniņos ieliek jau minēto Ņempes brāli. Griezoz pēc taisnības pie ģenerālgubernātorā, kas mani noraidija pie ķēniņa vietnieka Stokircha, bet tā nav mājās. Mani un manus dēlus Gerngross neželīgi vajā, liekot mūs šaust.

Krišjānis lūdz ķēniņu, lai tas viņu aizstāvētu, palīdzētu viņam atdabūt savu zemi un to lietot mierā un netraucēts. Ja ķēniņš viņu neņem savā apsardzībā, tad viņš vairs nedrīkst Vidzemē atgriezties, jo viņam labi zināms kā klājies tiem, kas pirms viņa bijuši Stockholmā ķēniņam savas bēdas sūdzēt . . . Ķēniņš 25. septembrī paraksta lēmumu, ar ko ģenerālgubernātoram uzdots lietu noskaidrot un viņam ziņot, vai tiešām tas tā ir, kā Krišjānis Lejas-Eniņš sūdzējies. Lai gādā arī par to, ka sūdzētājam mājās atgriežoties, viņam pāri nedara.

Izpildot ģenerālgubernātorā priekšrakstu, Stokirchs 25. oktobrī no Gerngrossa prasa paskaidrojumu.

Arendatora Gerngrossa sūdzība zviedru ķēniņam (izvilkums).

Krišjānis, Lejas Eniņa saimnieks, uzbrucis muižas lopu ganei, tai, sizdams uz viņas miesas, pārsitis lielu klūgu. Ādminim Kasparam Lindingeram, uz ceļa pie pārceļtuves, uzbrucis ar lamu vārdiem un draudiem. Uzbrucis muižā Cēsu galdniekam nevien lamu vārdiem, bet arī sitieniem. Kad Gerngross viņam uzdevis 6 muižas zirgus apkalt, lai tos vestu Rīgā pārdot un ar ieņemto naudu daļu nomas nomaksāt, Krišjānis, lai to aizkavētu, dzīvojis Valmierā 2 dienas dzerdams. Muižas galdniekam viņš mēģinājis uzbrukt, pie kam dzinies tam pakaļ uz pārceļtūvi un krogu, uz muižas rijām, no turienes uz Grīslī, atkal atpakaļ uz muižas rijām. Kad Rūņa Toms bija uzkāpis kādā resnā kokā, lai tur ierīkotu bišu dori, Krišjānis tam sacirtis kāpnēs, tā kā tas nogāzies zemē; pēc kam viņš ar saviem dēliem Rūņa Tomu tā apstrādājis, ka tas vešus uz mājām bijis jāved. Pret zemes likumiem muižas robežās nodarbojies ar medīšanu. Kad muižas mednieks patlaban taisījās uz rudzu zelmeni zaķus šaut, Krišjānis viņam aizsteidzies priekšā un zaķi tā acu priekšā nošāvis. Kad pa pēdām uzietas lapsu alas, Krišjāņa dēli gaŗām braucot tišām sākuši dziedāt un klaigāt, lai tik lapsu izbiedētu un aizdzītu. Kad muižas vīrs viņus norājis, vecākais brālis dzinies viņam no-

pakaļ, lai viņu sistu. Kad leitenants Rombergs Lejas Eniņos savu aizbēgušo kalponi meklējis un muižā par Krišjāni sūdzējies, tas, pat arendatoram klāt esot, nav baidījies Rombergam ar ļauniem vārdiem uzbrukt. Krišjānis sev medību suni turējis. Kad viņa jaunais suns pirmoreiz zaķa pedas uzcēlis, viņš aiz prieka veselu mucu alus dzert devis. Turējis lamatas lūšu, lapsu un zaķu ķeršanai. 1690. gadā 13. novembrī savu skolas puiku dēļ atgādināts, viņš dzēruma prātā nav baidījies arendatoru lamu vārdiem un draudiem aizskart. Aprunājis arendatoru mācītājam, kas tad to apsūdzēja superintendentam. Kad pēc tam Krišjāni pratina, viņam jau 60 gadu. Ziema viņam vēl jāpavada Maģos. 1694. g. vasarā Krišjānis par jaunu dodas pie ķēniņa, kas viņa lūgumu šoreiz ievēro. Gerngrosam jāatlīdzina Krišjāņa ciestie zaudējumi, jāatdod viņam mājas, Krišjānis un piederīgie jāaizsargā no muižas varas un atriebības. Lai raudzītos stingri uz to, ka muižu arendatoriem turpmāk vairs nebūtu vara un tiesība ķēniņa zemniekus no viņa zemes padzīt, kā to darījis Gerngross, kaut gan ar ķēniņa vietnieka — gubernatora ziņu. Lai zemniekiem turpmāk vairs nenāktos ķēniņam par arendatoriem sūdzēties. Nu Gerngrosam ar muižas zirgiem 18. decembrī Krišjānis ar visu iedzīvi jānogādā atpakaļ uz viņa Lejas-Eniņiem.

Bet jau 21. decembrī Krišjānis ir spiests atkal griezties pie ģenerālgubernatora ar jaunu sūdzību. Neraugoties uz ķēniņa rīkojumu, viņam atdota tikai puse viņa zemes, pie tam tā neauglīgākā, kamēr Vanaģa ciemata zemi, ko viņš agrāk lietojis, tam vairs neatdod.

Mūsu tautai tik tumšā 18. gadu simteņa vienīgā spožā zvaigzne ir Brāļu draudze, par kuņas garīgo centru izveidojās Valmieras un Valmieras draudze.

(No Gaides Kambara dienas grāmatas)

Latviešu tautas un savu zemnieku labdare Magdalēne Elīzabete Hallarte, Valmieras muižas mūža lietotāja, šī sieva, (par ko Cincendorfs ir sacījis, ka viņas sirds degtin degusi pēc Latvijas svētības), pirms 200 gadiem (1737. g.) Valmierā nodibina skolotāju semināru latviešiem.

Iespaidis, kādu mūsu senči guva no brāļiem, gan ir varens un brīnišķīgs. Pirmo reizi te parādās svešnieki — vācieši, kas pavisam atšķiras no tiem, kādi līdz tam redzēti. Lēnībā, mīlībā un laipnībā viņi tuvojās zemniekam, sarunājās ar viņu kā ar sev līdzīgu cilvēku, māca un rāj, kā tēvs savu bērnu, mudina uz godīgu un kārtīgu dzīvi, iepriecē viņu bēdās un priecājas līdz priecīgiem. Brāļi māca zemniekus lasīt un rakstīt, liek viņus priekšniekos, ļauj viņiem būt par vadītājiem un Dieva vārdu teicējiem.

Tauta sāk cēnsties pēc izglītības, pēc cilvēciska stāvokļa sadzīves ap-
rindās, zemnieki sāk mosties uz jaunu laicīgu un garīgu dzīvi.

Pirmais no latviešu vidus, kas vācu brāļiem talkā stājās, ir kaugurietis
Šķestera Pēteris, semināra audzēknis, vēlāk kauguriešu pirmais taut-
skolotājs.

Vēlāk viņam pievienojas arī valmierietis Kiša Pēteris, pēc amata ka-
lējs. Pateicoties šo abu vīru darbībai un viņu lielai ietekmei, Valmieras
draudzē vispirms un visvairāk Brāļu draudze plaukst un no šejienes ap-
brīnojamā ātrumā izplatās pa kaimiņu draudzēm.

Šķestera Pēteris kļūst par dedzīgu priecās mācības sludinātāju, kā
runas aizrauj nevien savus tautas brāļus, bet tās labprāt klausas arī va-
renie.

Un Kiša Pēteris bij tas latvietis, kas 1744. g. varēja grāfam Cincen-
dorfam uz Vāciju rakstīt: „Man arvienu tā diena stāv atmiņā, kur tu
gāji pa Valmieras muižas laukiem, man roku devi un smagi nopūties
par Latviju.“

Kad Kiša Pēteri glabā Valmieras kapos, mācītājs saka: „Viņš ir bijis
ists Jēzus liecinieks, kas dzīvoja tā, kā pats ticējis un citus mācījis.“

* * *

Fr. Hunnius starp citu saka: „Dažādā ziņā Hernhūtes darbība lat-
viešu vidū šai tautai ir bijusi par svētību. It īpaši tas attiecās uz tikumī-
go dzīvi un krietnu uzaudiināšanu.

Satiekot starp latviešiem nopietnus, sātīgus un centīgus, kārtīgus sa-
vā saimniecībā, cilvēkus, tad parasti viņi pieder pie Brāļu draudzes.
Dažkārt zemnieku svārkos sastopami cilvēki, kuņu rakstura izglītība un
ieکشējā attīstība izsauc apbrīnošanu.“

Brāļu draudzes kustība izplatās arī kaimiņu Trikātas, Raunas, Cēsu
draudzēs. Kad 19. g. s. cētrdesmitajos gados norisinājās atkrišana no
evanģeliski Lutera ticības un pāriešana pareizticībā, tad Valmieras,
Trikātas un Cēsu draudzēs nerodās neviens, kas atkristu no savas tēv-
tēvu ticības.

18. gadu simteņa otrajā pusē Vidzemes zemnieku apspiešana un iz-
mantošana sasniedz savus kalngalus. Muižnieki jo plašos apmēros sāk
piekopt degvīna ražošanu. Katrā muižā savs brūzis. Lai tiem pietiktu
rudzu, degvīna izejviela, muižnieki sāk uzplēst muižu un pusmuižu lau-
kus, celt jaunas pusmuižas, padzenot daudzus zemniekus no viņu

mājām. Zemnieku nastas caur to jo lielā mērā pieaug. Vienā pusē pamazināta zemnieku zeme, otrā pusē daudz plašākie muižu un pusmuižu lauki, kas samazinātam zemnieku skaitam jāapstrādā. Zemniekos rodas dibināti nemiers un kurnēšana. Izdod likumu, kas aizliedz zemniekiem kopīgā ceļā par saviem kungiem sūdzēties. Šī likuma pārkāpējiem draudēja jo bargi sodi.

Redzot ka zemē uz taisnību nav ko cerēt, zemnieki iedomājās vienīgi pie paša ķeizara rast taisnību un grūtā likteņa atvieglojumu. Bet tos, kas tā cerēja, tos pašus sagaidīja rūgta vilšanās un bargi, dažkārt pat necilvēcīgi sodi.

Kad 1773. gadā plašo Valmieras muižu iegūst bagātais Ancenes kungs fon Lövensterns, tas uzsāk savu zemnieku nesaudzīgu izdzīšanu un izmantošanu. Viņš uzplēš muižu atmatas, ceļ jaunas pusmuižas uz padzīto zemnieku zemēm. Degvīna ražošana, kā smaga nasta, uzgūlās zemniekiem.

Gan arī citur tas nav daudz labāk, kālab 5 pagasstu zemnieki, starp tiem cēsnieki, valmierieši, burtniecieši un rūjienieši, 1776. g. 10. jūlijā (v. st.), Lenču zirgu pastā, pasniedz lūgumrakstu troņa mantniekam, vēlākam ķeizaram, Pāvilam.

Izmeklēšanā izrādās, ka zemnieku sūdzības pa lielai tiesai pamatotas, neraugoties uz to, ka lietas izmeklētāji ir paši muižnieki.

Bet šie lūgumraksti ļoti uztrauc muižnieku prātus, kas allaž un nemitīgi stāvējuši par to, ka tik viņiem neatņemtu viņu maizes kumosu, t. i., viņu varu par zemniekiem, viņu izmantošanas priekšmetu.

Valmieriešu pasniegtā lūgumrakstā Pāvilam teikts: „Visžēlīgais ķēniņ, paklausī mūs. Mūsu kungs spiež tā, ka mēs to nevaram izturēt. Kad tik bija viena pati Valmieras muiža vien, jau tad mums zemniekiem darba pietika, bet nu ceļ jaunas muižas un lauki ir divkārti tik lieli. Un tie nu mums jāapstrādā un jānokopj, kas mums nav pa spēkam. Cik vien cilvēku mums katram mājās, visi spiesti muižā strādāt. Un kad mēs to nespējam, mūs valgos sietus ved uz muižu, kur mūs nežēlīgi sit, per un kur mūs liek tukstūzī. Un kad mēs žēlastības lūdzamies, tad kungs mums atbild: „Es jūs par savu naudu pircis, es varu ar jums darīt pēc savas iegribas.“ Vecus saimniekus kungs izmet no viņu mājām un ceļ to vietā jaunas muižas. 30 cilvēki no pavasara līdz ziemai mums jādod pie cietokšņu darbiem. Neraugoties uz to mums jāpadara visi citi darbi, izdzenot muižas gaitās pēdējo cilvēku, pat vecas sievas un mazus bērnus. Sev pašiem mājā ko strādāt mums neatliek laika. Cauru ziemu

ikdienas muižā jādedzina 3 vātis brendavīna, pie kam mums jāpieliek pašu labība un nauda. Lielo ķēniņ, Jūsu žēlastība ir liela, apžēlojaties par mums nabaga zemniekiem, citur mums žēlastības un palīdzības vairs nav.“

Pēc tam valmierieši tai pašā reizē iesniedz lūgumrakstu latviešu valodā arī ģenerālfeldmaršalam grāfam Rumjancovam, kam toreiz pieder Burtnieki. Tam apmēram šāds saturs:

„Cienīgs mīlais feldmaršala kungs, nu ir 4. gads, kamēr mēs šo grūto nastu nesam no mūsu dzimtskunga un viņa inspektora, tik briesmīgi to pam izdzīti, ka aiz lieliem grūtiem darbiem vairs dzīvot nevaram. Kad pavasaris nāk, tad cik vien vīru un zirgu mājās, tie visi projām kunga tīrumā. Ja vēl kur kāds mājā, tad tūliņ saimnieku cietumā iekšā. Un ik nedēļas 5, 6, un 7 top izdzīti kunga darbiniekos, oterniekos, valņu vīros, kārtniekos, ķutu krāvējos, baļķu un malkas vedējos. Viss kungam par velti jāpieved. Nav neviena, kas mājā strādātu, kālab pašu darbiem atliek vienīgi svētdienas. Labība mums pašiem rudenī nīkst uz lauka.

Kad kunga lauki nokopti, tad cik vien vīru katram mājā, tiem visiem jāiet uz tālajiem lielmežiem muižai malku cirst. Cauru ziemu no rudens līdz pat pavasarim, mums jānīkst ar baļķu un malkas vešanu, no aukstuma nonīkst mūsu zirgi, nīkstam paši ar. Brandavīns muižai jādedzina par velti, pie kam mums pašiem daudz labības jāliek klāt un arī nauda, un bez tam jāsaņem pēriens un cietums. Tiesas labību no mums pieņem ar svaru. Kam labība svaru netur, tas dabūn pērienu un to aizdzen projām, lai skapē tādu, kādu muiža grib. Nu jau trešs' gads kamēr 5 zemnieki no mājām izmesti un to vietā ir divas lopmuižas, lielmežos ceļ vēl trešo. Par tām kopā ir tīrumu un pļavu tikpat daudz, kā muižā pašā, kas nu viss ar tiem pašiem ļaudīm jānostrādā. Zemniekiem viņu pļavas atņemtas un muižai piedalītas. Viss top izarts, izķutēts vai pļavās iztīrīts. Tur nomoca mūs pašus un mūsu zirgus.

Cienīgais, mīlais feldmaršala lielskungs, mēs Jūs lūdzam par mums apžēloties, atvieglināt mūsu grūto nastu, kuŗu mēs nesam jau 4. gadu un zem kuŗas mums jāsabruk. Ciešam trūkumu un pelavas ir mūsu maize, kamēr graudi aiziet uz muižu, muižas klētī un brandvīnam. Kad muižā mums saka allāž, ka mums nebūt būt ne svētdienas, ne arī nakts, ka arvienu tik strādāt, tad mums būs izdilt kā vecam mēnesim. Desmitām reizām inspektors, kas mūs nicina un posta, mums teicis: „Dievam pieder dvēsele, kungam miesa un asinis.“

Pie mums meklē tos, kas lielfirstam to grāmatu pasnieguši, lai tos dabūtu rokā un panāktu, lai tos vairs pie dzīvības neatstātu.“

Ar savu troņa mantiniekam iesniegto sūdzību, valmierieši gan panāk nastu samazināšanu, kā arī atlīdzību par iepriekšējos gados viņiem netaisni uzliktiem darbiem. Pie cietokšņu darbiem kungs tos vairs nedrīkst izdzīt. Atcelti dzimtskunga ievestie darba gabali un darba noteikumi.

Bet par to sūdzības ierosinātāji, kā arī citi ievērojamākie muižas pretinieki, krīt bargā sodā un 1777. g. 21. maijā pie Valmieras baznīcas bendes kalpi kapā viņu miesas, atskan viņu vaimanas, visas sapulcētās draudzes priekšā. Varmākas var atkal no jauna uzgavilēt. Zemnieki valdības acīs reiz atkal par dumpiniekiem nostādīti.

Liekās, ka arī pārējie valmieriešu saimnieki šinī pašā lietā uz zemes tiesas rīkojuma pērti, par ko netieši liecina zemnieku izteicieni tiesas priekšā.

Tai pašā gadā arī Cēsu pils pagasta zemnieki, par sūdzības iesniegšanu Pāvīlam, saņem necilvēcīgu sodu. Tos gandrīz visus pie Cēsu baznīcas dzen cauri strojam (zaldātu ierindai).

Tiesas izmeklēšanā, tiklab Cēsīs kā Valmierā, zemnieki atklāti izsakās, ka viņi grib būt atkal kroņa zemnieki un vienīgi ķeizaram klausīt, tāpat kā agrāk. Bet sodu viņiem pasludinot, tiesa pasaka, ka tieši ķeizariene pavēlējusi vainīgos bargi sodīt.

1802. gada rudenī, Kauguru muižā pie Valmieras, norisinas asiņaini apspiesto zemnieku nemieri.

Tiklab Kauguru, kā Kokmuižas kungi gājuši par Valmieras Lōvensterna pēdām, arī tie lielā mērā piekopj degvīna tecināšanu, un lai gūtu vajadzīgos rudzus, arī viņi uzplēš muižu un pusmuižu atmatas, izmet saimniekus no viņu mājām, izvēloties mājas ar auglīgāko zemi un to vietā ceļ jaunas lopmuižas.

Lieli ir valmieriešu ieguvumi saimnieciskā un garīgā laukā.

18. gadu simteņa beigās no Valmieras kopējā iedzīvotāju skaita nebija vairāk par 90 abēja dzimuma latviešu, ieskaitot arī bērnus. Tie bija vaj visi kalpotāji, pilsoņu zemju rījniki, galvenā kārtā nebrīvi cilvēki. Vēl priekš 70 gadiem Valmieras lielākie nami piederēja vāciešiem. Tiem tāpat piederēja visi daudzmaz ievērojamākie veikali. Arī cunftīgo amatnieku vislielais vairums bija vācieši. Latviešu rokās bija vienīgi mazāki nami nomalēs. Visa pilsētas valdīšana bija vienīgi vācu rokās. Arī ierēdņu vairākums bija vācieši, pārējie krievi. Kas no latviešiem kautkā bija uz priekšu ticis, centās pieslēgties vāciešiem, kļuva par kārklu vācieti. Vēl krusti uz kapiem to liecina. Vietējā Gewerbevereinā nedrīkstēja atskanēt latviešu valoda.

Bet pag. gadu simteņa 70 gados sākās Valmieras iekarošanas gājieni, kas velkas nedaudz gadu desmitas. Tad latvieši jau ir kļuvuši par Valmeiras valdiniekiem, tiklab saimnieciskā kā kultūrālā ziņā. Valmiera ir pirmā, kur latvieši pilsētas valdē gūst pārsvaru.

Valmieras iekarotāji latvieši nāca no lauku sētas, pa lielai tiesai gan bez graša kabatā. Darbā rūdīti, vienkāršībā audzēti tie ar neatlaidīgu godīgu darbu pamazām uzstrādājās. Važas, kas ierobežoja viņu cenšanos uz priekšu tikt, viena pēc otra krita.

Arī valmieriešiem ir savs tautas atmodas laikmets. Tie piedalās pirmos vispārīgos latviešu dziesmu svētkos 1873. g., rīko teātra izrādes Valmieras muižā. Savā ziņā ievērojams ir 1869. gads, gads, kad Vidzeme svin 50 gadu brīvvaldības svētkus. Kāds pārticis lauku tirgotājs Valmierā tai gadā sasauca sapulci, kuŗā lai spriestu. kādu piemiņu celt zemnieku brīvvaldībai. Sapulcē ieradusies apkārtnes pagasta vecākie, skolotāji, tanī piedalās arī Rīgas latviešu biedrības pārstāvji, redaktors B. Dīriķis, priekšnieka biedrs Rich. Tomsons, arch. J. Baumanis. Klāt ir, zināms, arī vietējie varas vīri ar bruģu kungu priekšgalā.

Sapulces sasaucēju priekšlikums ir dibināt zemkopības skolu. Rich. Tomsons aizrāda, ka Latviešu biedrība nodomājusi celt augstāku skolu, vienojušies par 3-klasīgu skolu, kuŗā varēšot iestāties draudzes skolu beigušie. Vēlāk tai varētu pievienot arī zemkopības klasi.

Tāda skola būtu tas skaistākais stabs, ko latviešu tauta sev šinī dienā pagājušiem laikiem par piemiņu var celt, gaisma, kas no viņas nāks, būs manta, ko ne rūsa ne kodes nemaitās.

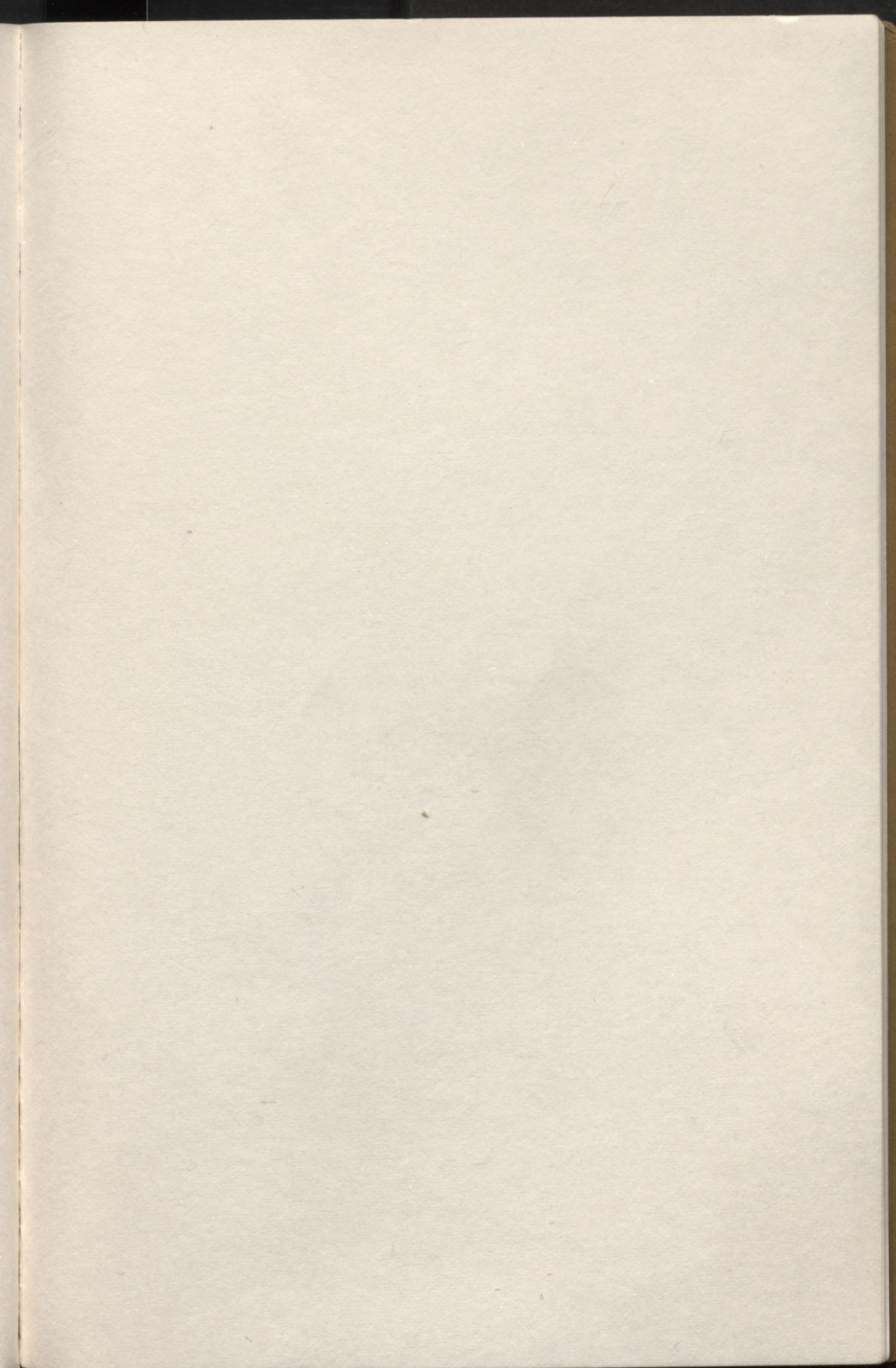
Nobalsojot vairums piekrīt Tomsona priekšlikumam: Tas ir uzticības izteikšana jaunajai Rīgas latviešu biedrībai.

Kauguru muižā rodās 1870. gadā doma par Vidzemes zemnieku adrešu pasniegšanu ķeizaram. Lietas ierosinātāji ir stud. Zigvalds, Kauguru m. arendatora Šmita brālis students Georgs, veterinārārsts Andersons, Kauguru pagasta vecākais un Druļa māju īpašnieks Kārlis Vītols. Parakstu adresei savāc tūkstošiem. To 1871. g. sākumā noved uz Pēterpili. Deputācija sastādās no 5 Valmieras apkaimes pagasta vecākiem. To vada kaugurietis Kārlis Vītols. Starp pārējiem ir arī Vainižu pagasta vecākais Glovers.

1872. g. Valmierā nodibinās „Dziesmu rota“ un 1882 g. Valmieras latviešu biedrība, kuŗas pirmais priekšnieks ir Vīlipsis Švēde.

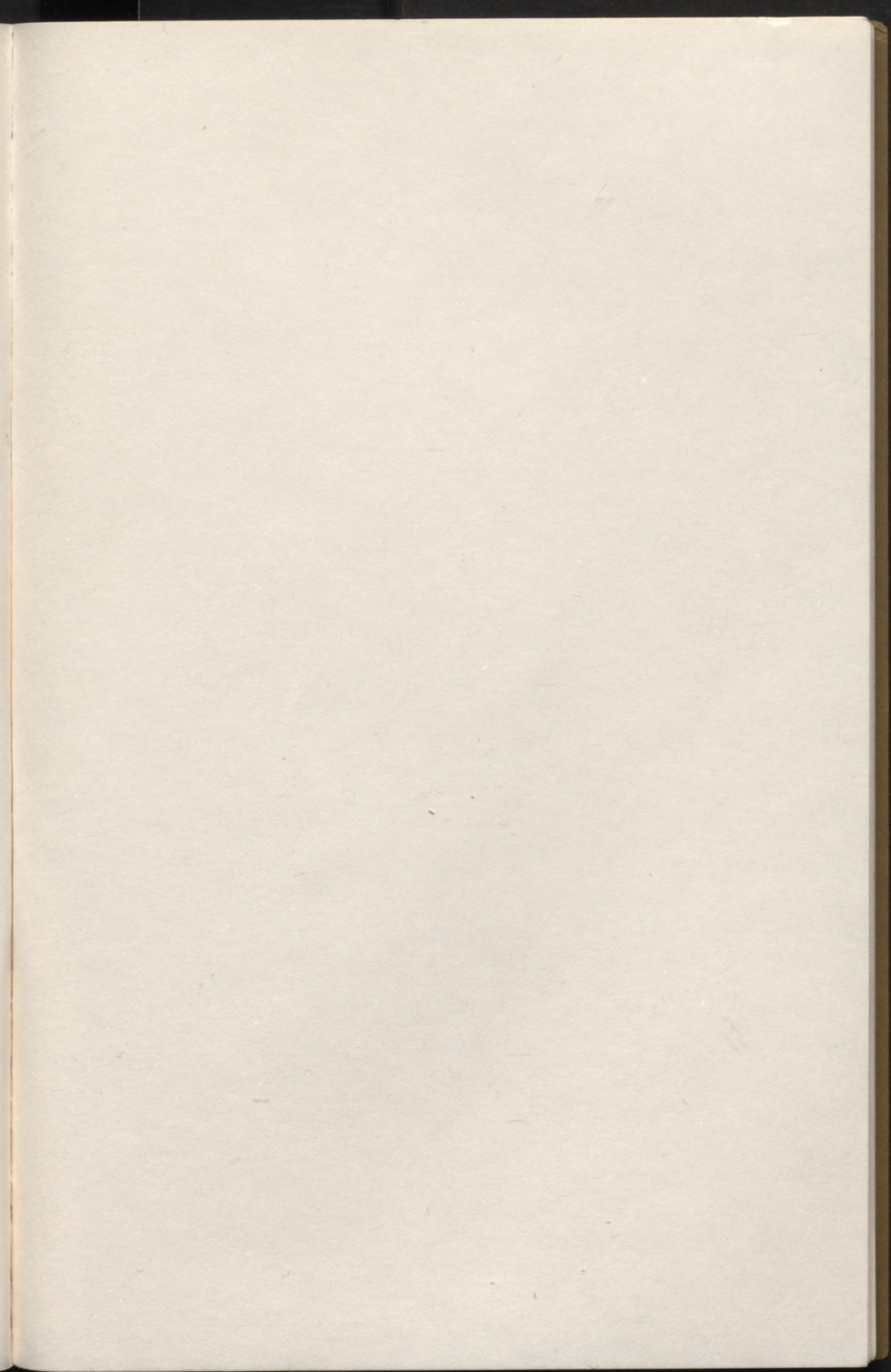
Saturs

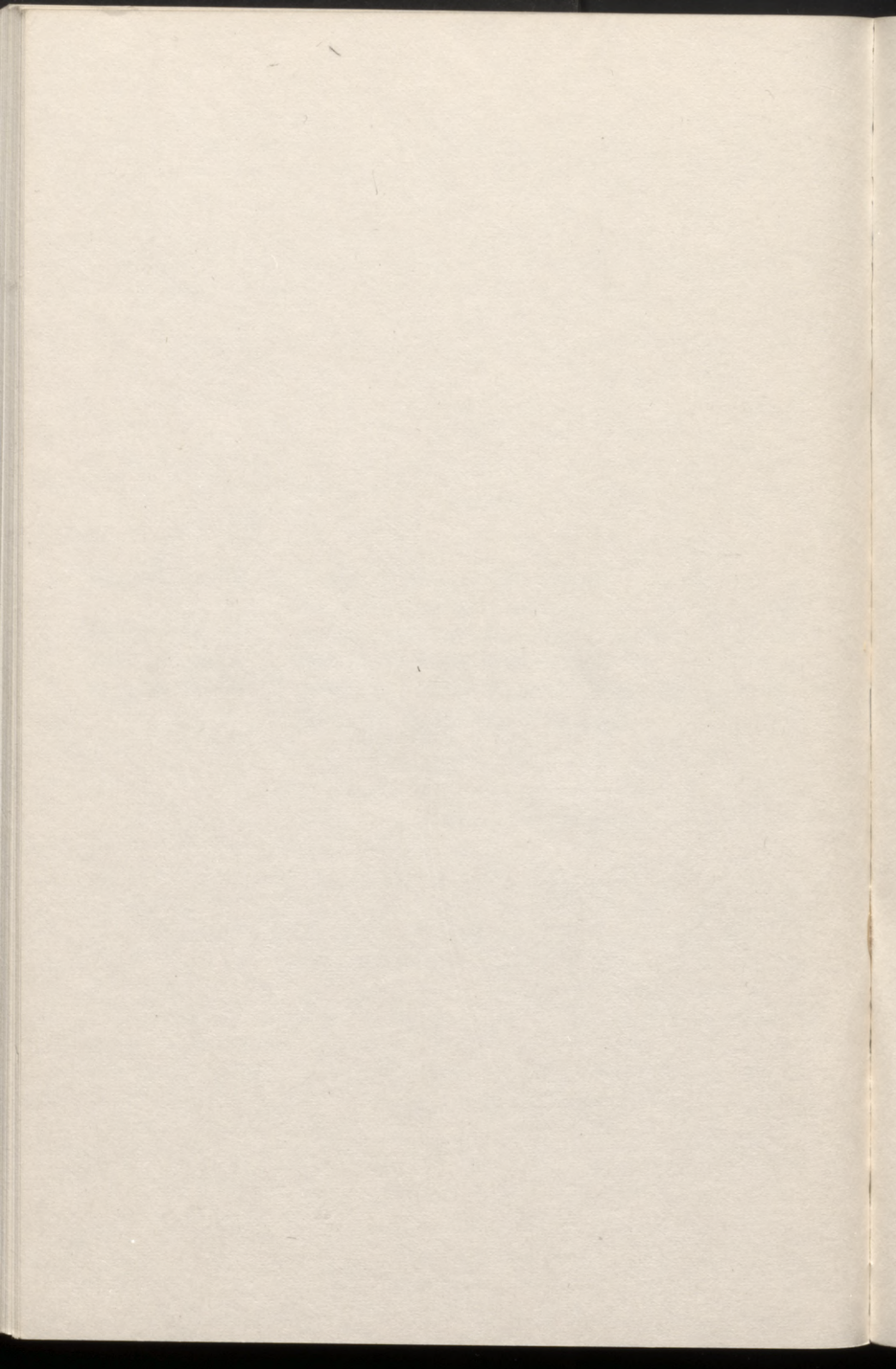
<i>Hermanis Enzeliņš</i>	Atskats Trikātas novada senātnē	1
	Hermaņa Enzeliņa autobiografija	115
<i>Leons Liepiņš</i>	Kopā ar Hermani Enzeliņu	123
<i>Kārlis V. Liepiņš</i>	Hermaņa Enzeliņa darba dzīve	125
<i>Hermanis Enzeliņš</i>	Zemnieku nemieri Kauguru muižā 1802. gadā	137
	Daži skati manas dzimtenes pagātnē	155

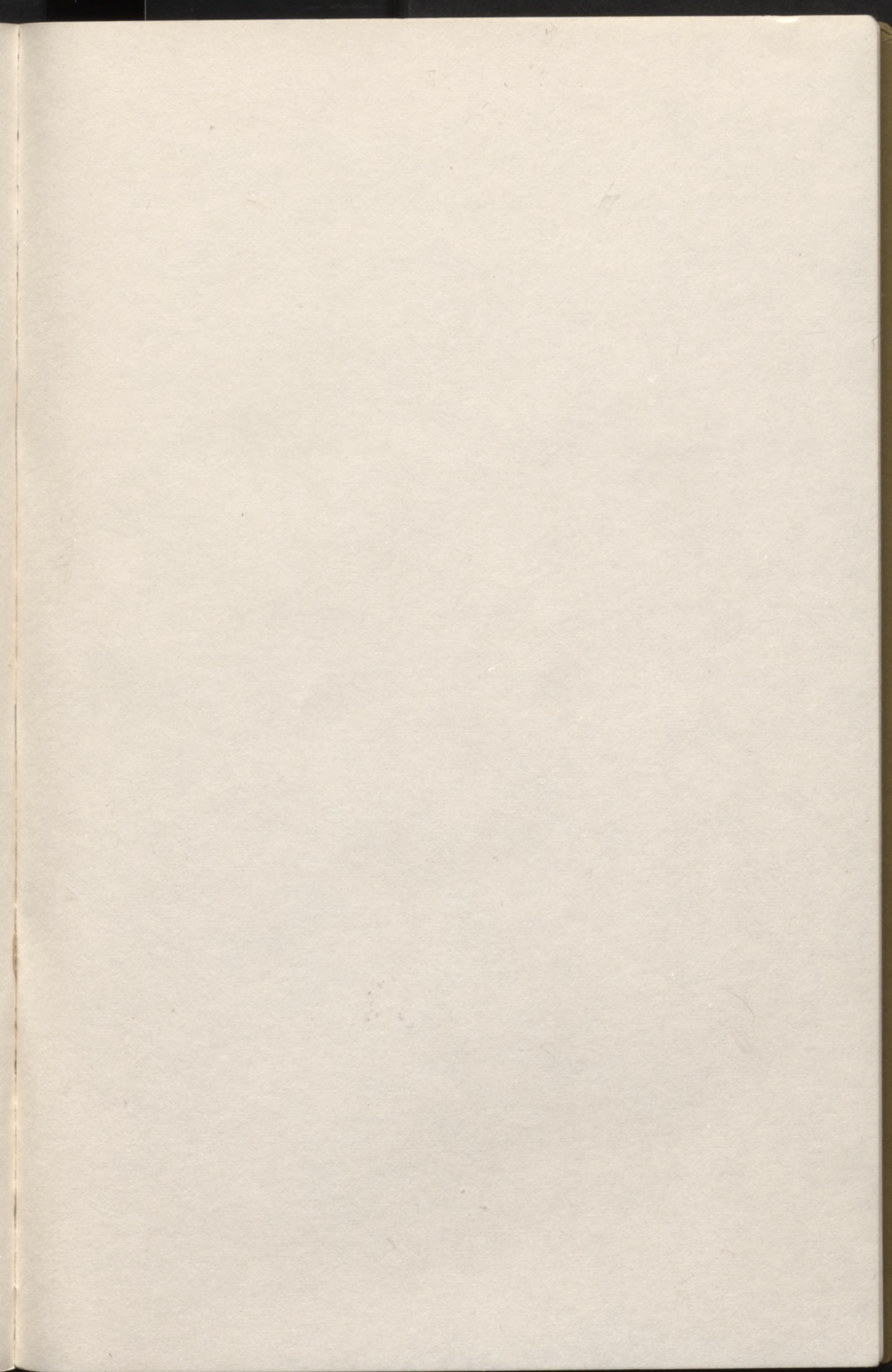

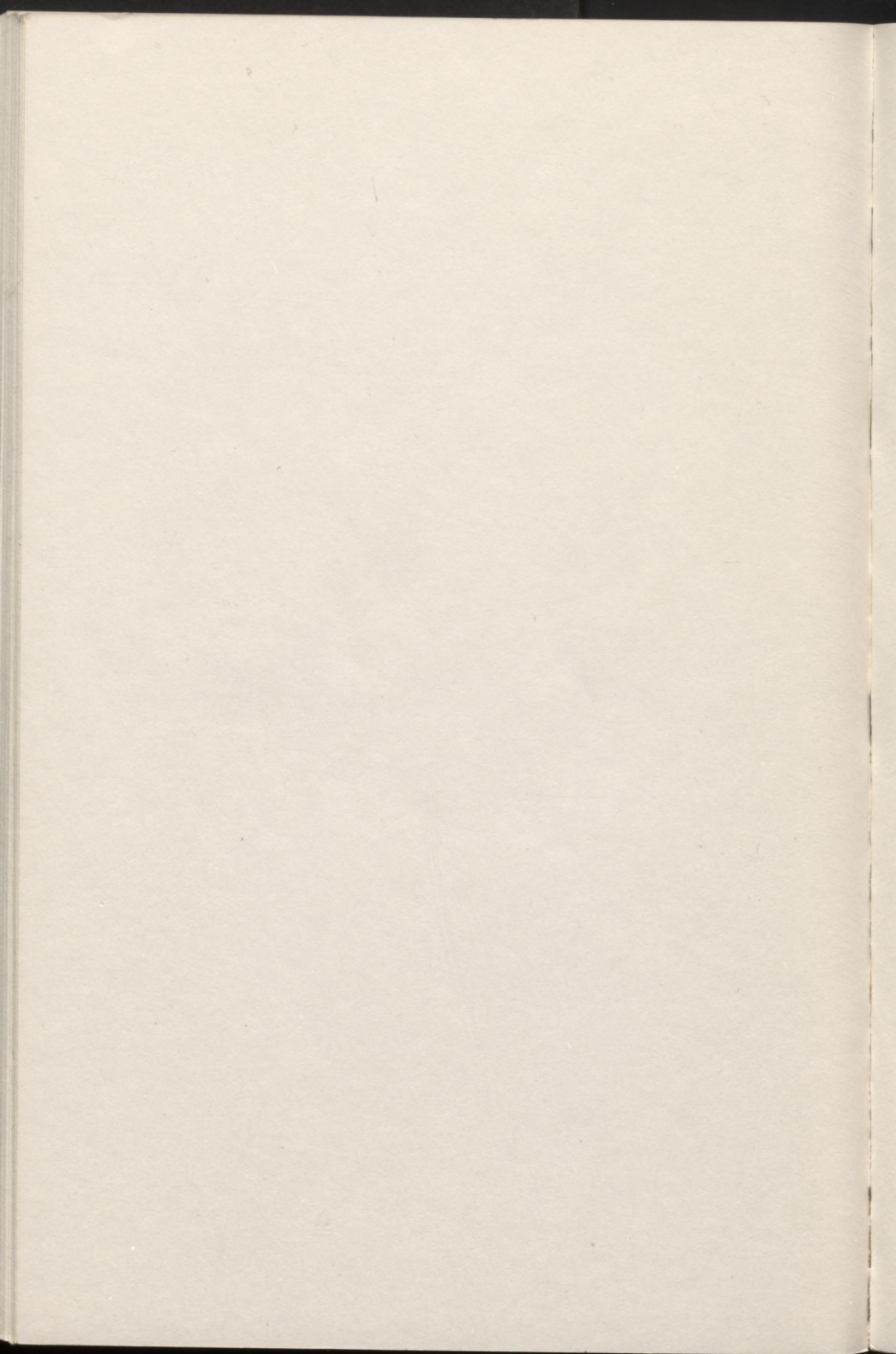
INDEX

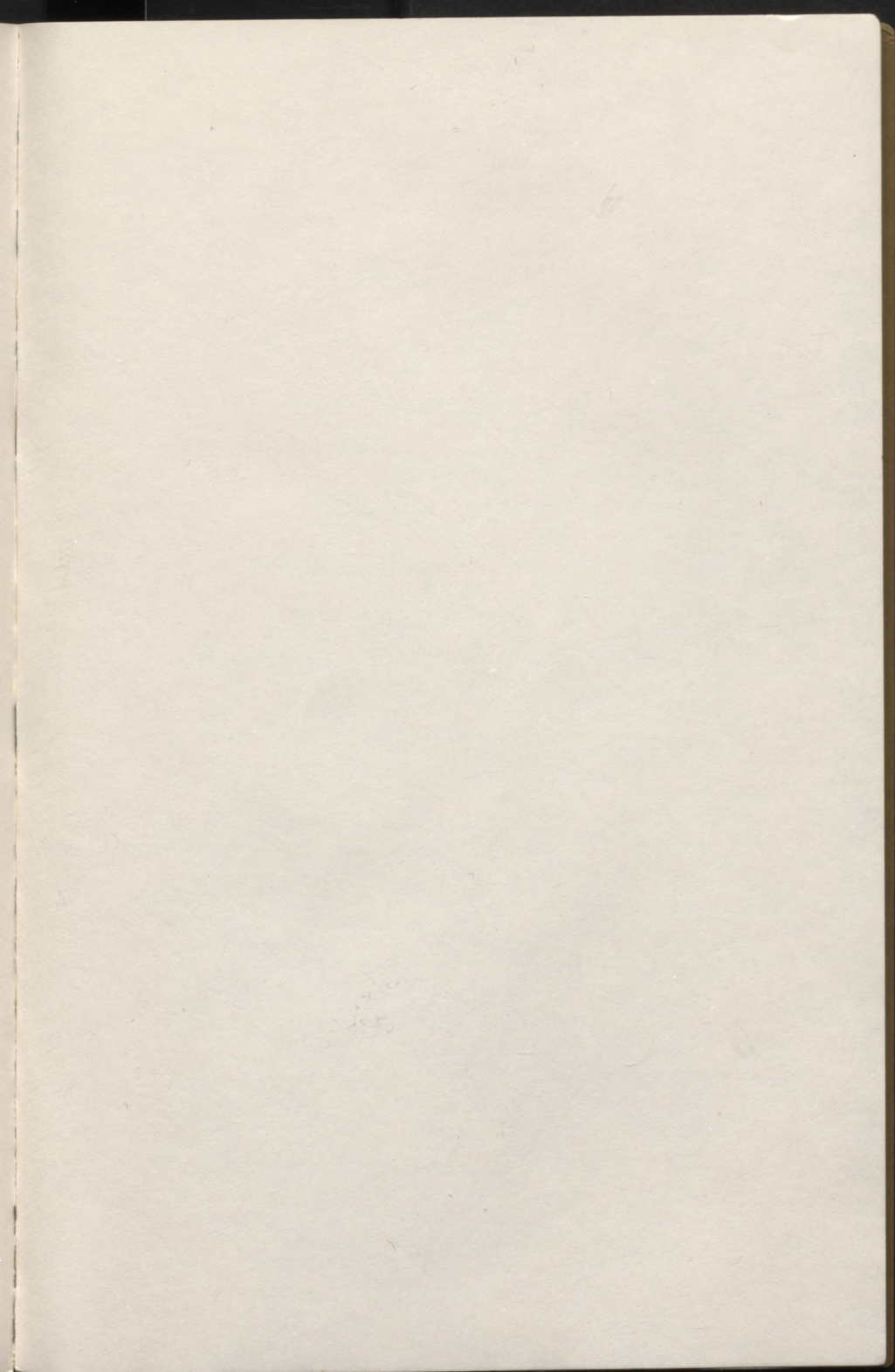
General Index	Index of Names	Index of Subjects
.....
.....
.....
.....
.....

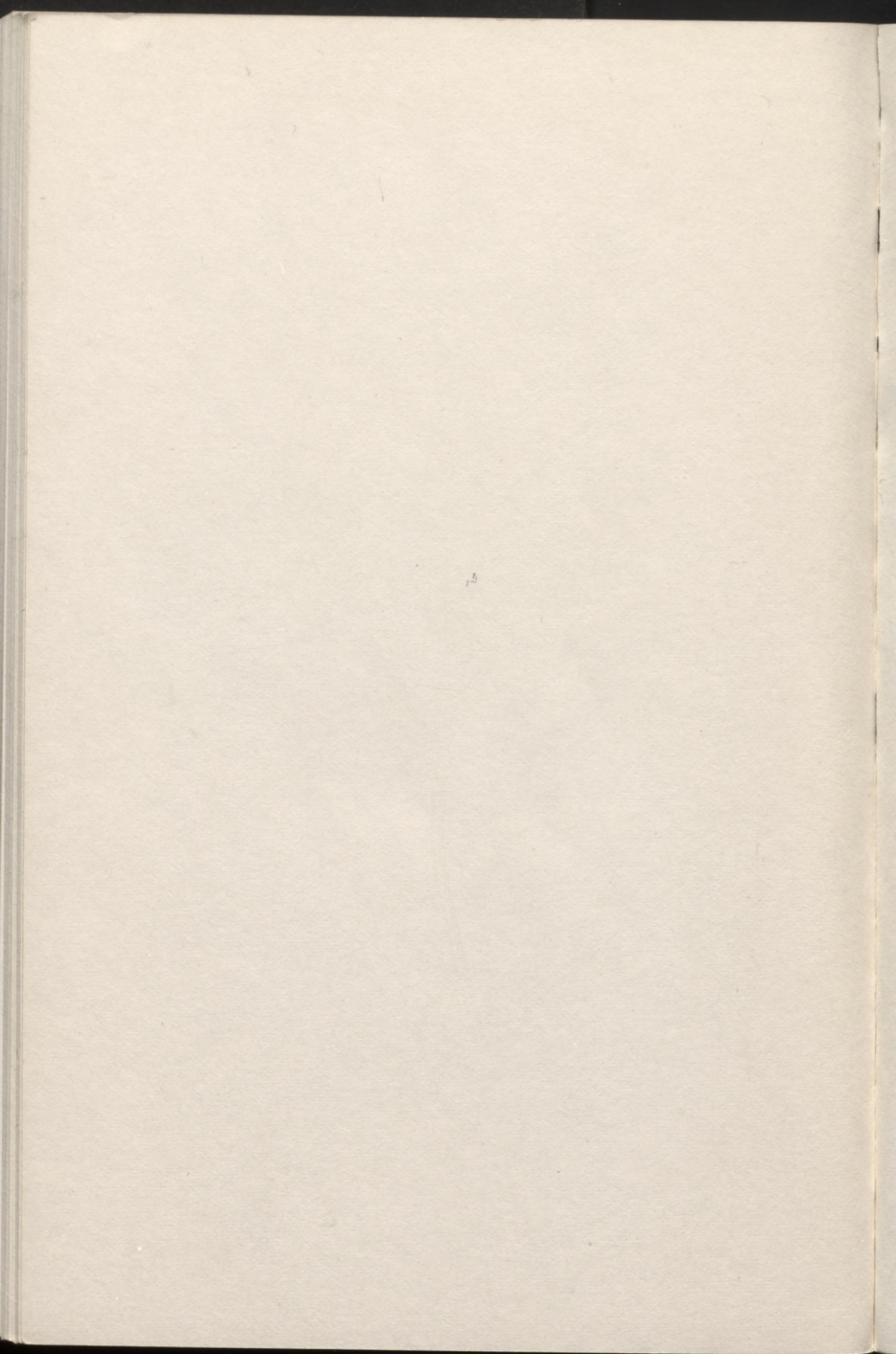

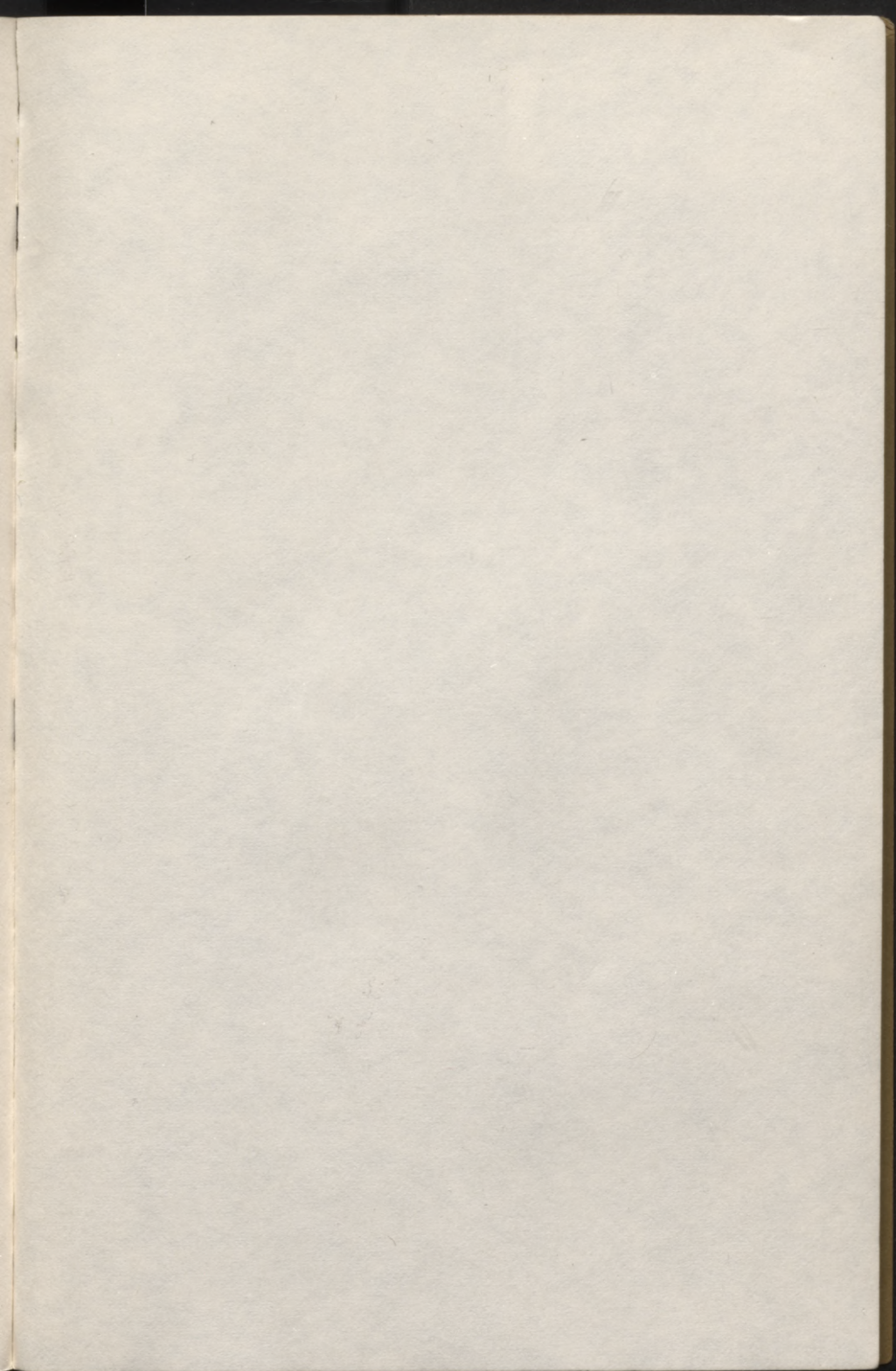

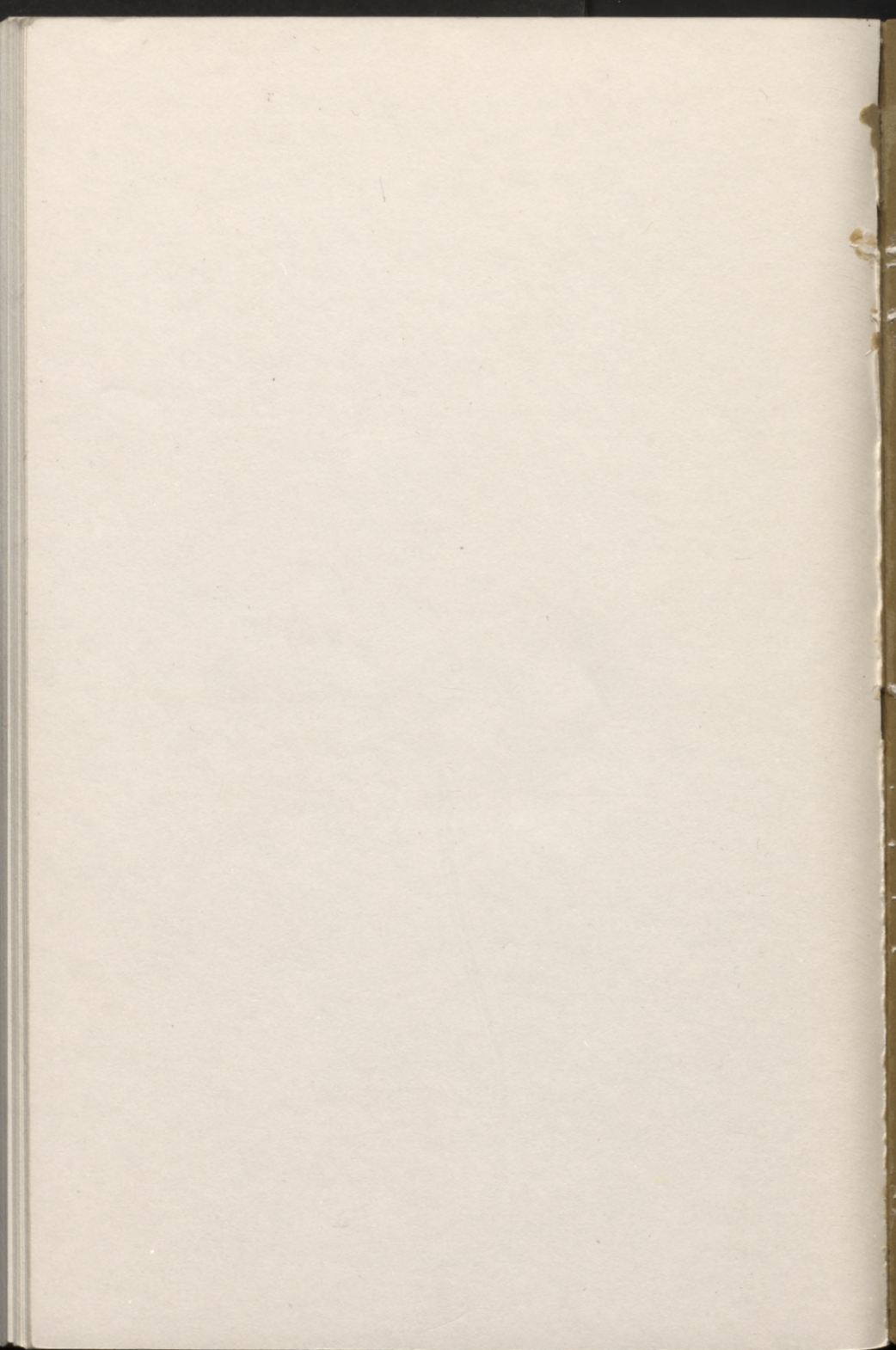

2.00

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304044468

